Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SYDTHY ÅRBOG
1986



SYDTHY ÅRBOG
1986

Redaktion:
Bestyrelsen for Egnshistorisk Forening for Sydthy
(se side 96)

ISBN 87 88919 01 3
ISSN 0900 - 2103

Omslagets illustration:
Jens Søndergaard, Hurup

Bogens typografiske tilrettelægning, sats, tryk og reproduktioner
er udført af Koldby Bogtrykkeri I/S (07 93 65 11)
Skriften er 10 punkt Garamond fra CompuDan

Omslaget er Antik cover og papiret Uno-matt 115 gr.
fra Winther Papir

Indbinding er udført i Rounborgs grafiske Hus

SYDTHY ÅRBOG

1986

Udgivet af
EGNSHISTORISK FORENING FOR SYDTHY

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord 5
En byhøj fra ældre jernalder ved Heltborg 6
Morup Mølle Mejeri oprettet for 100 år siden 11
Byremse fra Visby sogn (1845 - 1865) 16
Vækkelse og Indre Mission 17
Våben fra besættelsestiden 25
Skolebillede fra Visby ca. 1906-07 26
Mindeskrift fra Visby kirke 28
Helligsø 1880-90 30
Grurup skole 35
En henrettelse i Hassing 41
Miljøbeskyttelse - i gamle dage 44
Fæstegården »Grøntoft« 51
Sct. Thøger af Vestervig 60
Erindringer I 81
»Skibstedgaard« 90
Sydthy Egnshistoriske Arkiv 93
Egnshistorisk Forening for Sydthy 93
Sydthy bøger 94
Hvordan får du kontakt til
Egnshistorisk Forening for Sydthy 96

Sydthy Årbog 1986

Jens Søndergaard er 86-årbogens forsidekunstner. Vi har fundet det naturligt at markere, at Sydthy kommune har indkøbt en række malerier og tegninger af denne kunstner, der gjorde det sydthyske landskab kendt gennem sine billeder. Efter sommerens udstilling er Søndergaards billeder nu igen anbragt i depot, mens diskussionen løber videre om, hvor og hvornår der skal bygges kunstmuseum. Denne debat vil vi afholde os fra at deltage i.

I virkeligheden har Thy allerede en slags Søndergaard-museum. Syv store billeder malede han til Thisted Bibliotek, og et besøg der giver et godt indtryk af det søndergaardske Thy-landskab.

Vi ville gerne have gengivet et Søndergaardmaleri,men årbogen har sine begrænsninger. »Farvekraft ad helvéde til er, hvad jeg stræber efter«, sagde den bramfri Jens fra Hurup engang til malervennen Niels Bjerre. Den farvekraft må man altså tænke sig til.

Indre Missions 125-års jubilæum har været meget omtalt i dette efterår. Denne religiøse bevægelse har haft og har stadig en meget stor indflydelse på mange sider af samfundslivet i Thy. Denne konstatering kommer man ikke udenom, uanset om man er tilhænger eller modstander af bevægelsen. Forskerne vil gerne forklare baggrund og sammenhænge, også når det drejer sig om en religiøs græsrodsbevægelse. Dertil kræves objektivitet og respekt for de mennesker, IMs 125 år er så fyldt med. I sin artikel om vækkelserne forsøger Else Bisgaard at indføre læserne i den moderne historie- og religionsforsknings arbejdsmetoder. Mange lokalhistorikere fortæller om, *hvordan* de lokale forhold har været. Måske kan forskerne lære os at gå et skridt videre og søge at finde svar på *hvorfor.*

»Bogens indhold skal formidle såvel den brede fortælling som den grundige gennemgang af et lille forskningsområde.« Citatet er i al ubeskedenhed hentet fra 1984-årbogens forord. Redaktionen håber, at 86-årbogen lever op til disse intensioner. - Gunnar Iversens forsøg på at sætte Thøger »på plads« i en historisk sammenhæng er krævende læsning. men vi tror, forfatterens optagethed af sit stof vil smitte og måske give årbogen nye læsere. Flere års forskning udmøntes her i helt nye teorier, som såvel forfatteren som årbogens redaktion forventer reaktioner på og kommentarer til.

Hermed ønsker redaktionen
god læse- og skrivelyst!

Rettelser til Årbogen 1985

Jens Verner Præstgaard, Snedsted har fra én af foreningens medlemmer, Gunnar Hansen, Hårup fået tilsendt nogle forbedringer til den gamle middelalderlatin i »Gavebrev på Klosterhave« (85-årbogen s. 50, 1. sp.). GHs tekst bringes her i sin helhed:

»Der skal på alle helligdage bedes for disse fornemme (evt. adelige). Først for væbneren hr. Thomas Magnussen og hustru fru Inge(er)de, fru Greta, fru Magdalena. For Thomasses bedsteforældre. For Magnus Thomassen, for Christen Jensen, for væbneren Thyge.--- sognepræst i Boddum. For Jes Thamessen i Dalgaard med hustru Kierstina og børn. For hr. Kristen, kannik i Aarhus med alle 33 slægtninge og ligeledes deres mange børn. For salig hr. Anders Pedersen, førhen præst i Boddum kirke. Og på de samme dage for Anders Nielsen, præst samme sted.

En byhøj fra ældre jernalder ved Heltborg

- lidt om hustyper, økonomiske enheder og sociale forskelle i Thy for 2000 år siden

Af Jens-Henrik Bech, Thisted Museum

Igennem mere end et halvt århundrede har Thy indtaget en særlig plads, når det gælder udforskningen af bopladser fra ældre jernalder - århundrederne omkring Kristi fødsel. Med Nationalmuseets undersøgelser på Ginnerup-bopladsen, indledt i 1922, blev for første gang herhjemme frilagt velbevarede hustomter, der gav et væld af nye oplysninger om jernalderhusenes konstruktion og indretning. Siden da er der i årenes løb foretaget en række større bopladsundersøgelser på andre lokaliteter i Sydthy: Vestervig 1961-1965, Hurup 1965-1969 og Tåbel 1971 for at nævne de mest omfattende.

De nævnte thylandske bopladser kendetegnes af meget tykke jordlag (kulturlag), der i visse tilfælde når en mægtighed på over to meter. Dette skyldes især to grundlæggende forhold: For det første at jernalderbebyggelsen over en periode på mindst 300 år har været meget stabil. Igennem dette tidsrum har de enkelte enheder i bebyggelsen ligget på samme sted og har efter alt at dømme været kontinuerlig benyttet. I sig selv var dette imidlertid ikke tilstrækkeligt til at danne de tykke kulturlag. Et andet forhold spillede ind nemlig huskonstruktionen med anvendelsen af op til en meter tykke græstørvsvægge. Når huse af denne konstruktion blev sløjfet og væggene udjævnet, blev kulturlagets tykkelse væsentligt øget. Selvom der hersker nogen usikkerhed om tørvevæggenes højde, er der næppe tvivl om, at huskonstruktionen sammen med bebyggelsens permanente karakter har været årsagen til, at bopladserne selv idag kan fremstå som tydelige forhøjninger i terrænet på mellem en og to meters højde. At betegnelsen byhøje, hentet fra den nære orients arkæologi, i Danmark har fundet anvendelse for bopladser af denne karakter er således ikke uden grund.

Den store koncentration af byhøje i Sydthy taget i betragtning var det ikke helt uventet, at Thisted Museum i 1981 måtte konstatere, at den planlagte omfartsvej nord om Hurup skar direkte igennem en ikke tidligere registreret byhøj på en højtliggende bakke lige øst for Visby Ådal. Da vejen ikke lod sig føre udenom bopladsen, påbegyndte museet samme år en undersøgelse, der blev afsluttet i oktober 1982, og som i henhold til gældende lovgivning blev financieret af Viborg amtskommune.

Udgravningen ved Heltborg blev museets til dato størst anlagte feltarbejde, og gennem de mange måneder undersøgelsen stod på blev den del af byhøjen udgravet, som ville blive ødelagt ved anlæggelsen af omfartsvejen (fig. 1). Det drejede sig om godt 1600m², og på dette areal blev der helt eller delvist afdækket 27 huse, som hovedsageligt skal dateres til tidsrummet mellem 100 f. Kr. og 200 e. Kr.



Fig. 1: Jernalderhus fra byhøjen ved Heltborg under opmåling. I forgrunden ses stenunderlaget til et ildsted.

Hustyper

Byhøjen ved Heltborg har været en regulær landsby; ganske vist er der kun udgravet under 1/10 af dens samlede areal, men alligevel kan vi udfra forskellige grundplaner af husene sige noget om erhvervsgrundlaget og de sociale forskelle i landsbyen.

Da de thylandske jernalderhuse omkring Kristi fødsel alle har haft den samme konstruktion med parvise indre stolper til at bære taget og en indvendig bredde på almindeligvis mellem 4,50 og 5,0 m, er det nærliggende, at inddelingen i forskellige hustyper først og fremmest foretages på baggrund af husenes længde; hertil kommer dog også træk som fordelingen af ler- og jordgulv samt antal indgange i husene. For Heltborgs vedkommende illustreres variationen i husenes udformning af fig. 2, der viser en række skematiserede grundplaner,

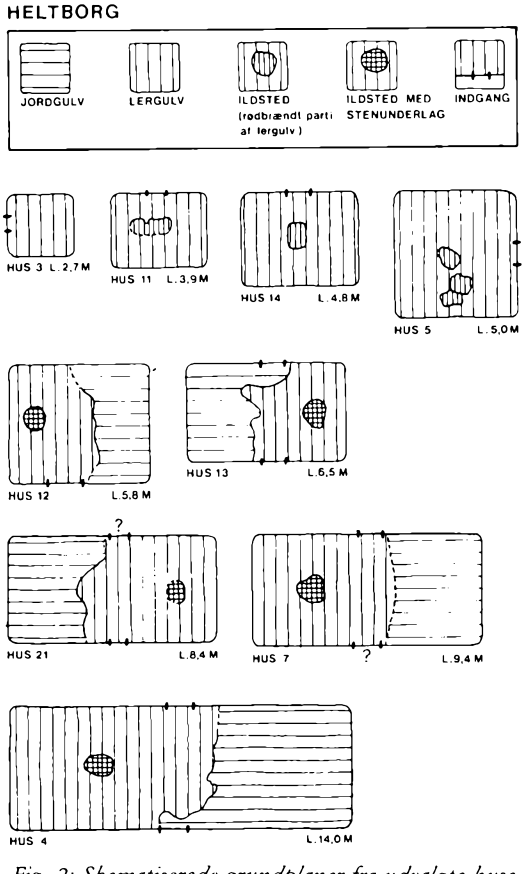

Fig. 2: Skematiserede grundplaner fra udvalgte huse.

hvor det mindste hus har en længde på kun 2,7 m og det største en længde på 14 m. Det fremgår også, hvorledes det kun er i de lidt større huse, vi møder partier med jordgulv samt indgange i begge husets langsider.

Når det gælder funktionen af de forskellige huse, blev det allerede under udgravningerne ved Ginnerup slået fast, at de lange huse sædvanligvis var indrettet med beboelse og stald under samme tag. Lergulvet angav beboelsen og jordgulvet stalden. Et sådant langhus kan udmærket have fungeret som en selvstændig økonomisk enhed og dermed været rammen omkring en families eksistens. Om man kan sige det samme ved de mindre huse på under 10 meters længe er straks vanskeligere at svare på. Stort set er samtlige jernalderhuse fra Thy tidligere blevet opfattet som beboelseshuse, men som vi skal se nedenfor, er billedet ikke så entydigt længere. Nogle har utvivlsomt fungeret som beboelseshuse, andre derimod som udhuse i større økonomiske enheder.

Et gårdsanlæg fra Heltborg

Husene 3-5 udgør tilsammen en gård bestående af et langhus og to mindre huse placeret umiddelbart syd for langhuset på hver sin side af en grus- og stenbrolagt gårdsplads (fig. 3).

Langhuset - hus 4 - havde en indvendig længde på 14 m og en bredde på 4,5 - 4,75 m og var opdelt som vanligt for den slags huse i en afdeling med lergulv i vestenden og en østlig ende med jordgulv. Midt for langsiderne lå indgangene, hvoraf kun den nordlige var forsynet med en mindre brolægning lagt af 7 større sten flugtende med ydersiden af den ca. 1 m brede græstørvsvæg. Ildstedet, som var forsynet med en lerkappe over et stenunderlag, fandtes midt i vestenden. Hvor mange dyr der har været plads til i stalden kan ikke siges med fuld sikkerhed, da der ikke fandtes spor efter båseskillerum, men udfra størrelsen af jordgulvet, kan det dreje sig om mellem 10-12 kreaturer.

De to mindre huse i gården var begge forsynet med lergulv. Det mindste af disse er hus 3, som kun målte 2,7 m × 2,7 m i indvendige mål. Fra gårdspladsen var der adgang til huset via en lille stenbrolagt passage igennem græs-

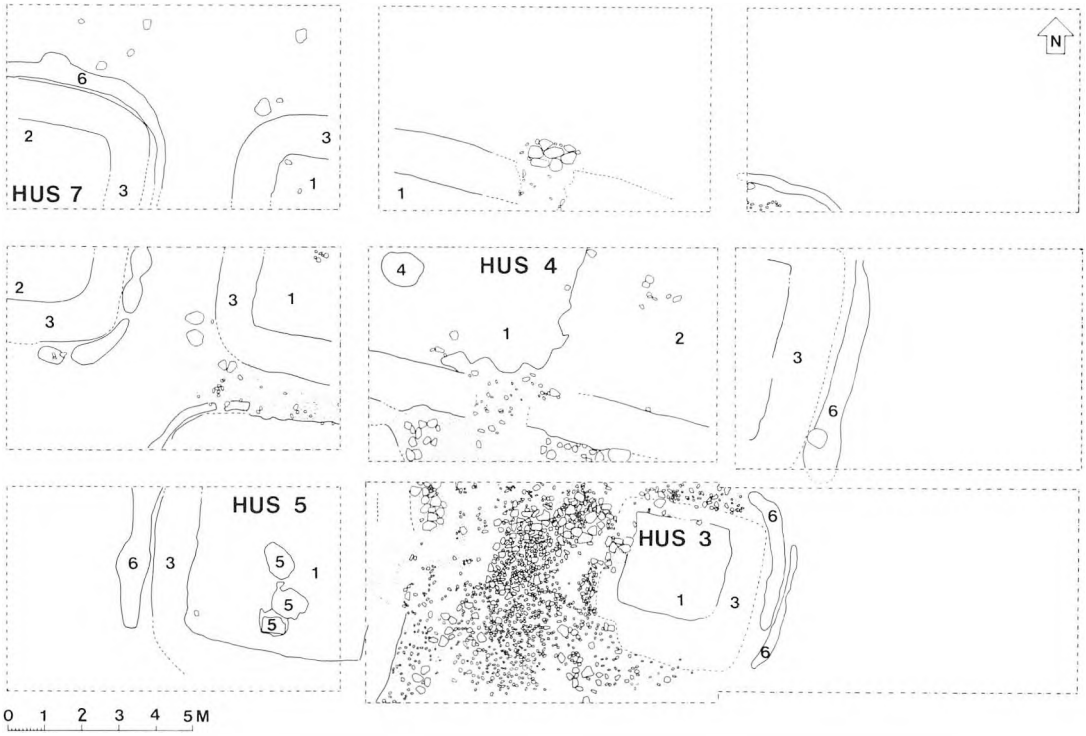

Fig. 3: Gårdsanlæg fra byhøjen ved Heltborg. Gården består af hus 3, 4 og 5. Øverst i venstre hjørne ses gavlen af et andet hus. Af udgravningstekniske grunde har man ikke udgravet det hele, men ladet et system af balke stå tilbage, så man i de lodrette sider har kunnet studere jordlagene.
1: lergulv, 2: jordgulv, 3: tørvevæg, 4: ildsted m/ stenunderlag, 5: ildsted u/ stenunderlag, 6: afvandingsgrøft

tørvsmuren. Huset har ikke været forsynet med noget ildsted og kan have fungeret som redskabsrum eller lignende.

På den anden side af gårdspladsen lå hus 5, der med sin indvendige størrelse på 5 × 5 m tilhører samme kategori af småhuse som hus 3. Fra gårdspladsen førte en grusbelagt 1 m bred indgang midt for østsiden ind i huset. Lige inden for indgangen var gulvlaget delvis bortslidt, andre steder sås enkelte lapninger og ujævnheder i det ca. 2 cm tykke lergulv. På dette fandtes hele 3 ildsteder, der sikkert har afløst hinanden i løbet af husets levetid. To af dem tegnede sig blot som rødbrændte partier af selve lergulvet, medens det sidste, der lå blot en halv meter fra sydvæggen i huset, var mere regulært med et lidt tykkere lerlag under. Hvad der er foregået i huset, er det desværre ikke muligt at afklare, men der er sandsynligvis tale om et forråds- eller arbejdshus; til nogen permanent beboelse har det næppe tjent.

At der i Thy i tiden omkring Kristi fødsel fandtes gårde bestående af flere bygninger er for første gang med sikkerhed blevet vist ved udgravningerne i Heltborg. Ser vi udenfor landsdelen, kan det ikke undre, at jernalderens gårde i den øvrige del af Jylland i mangt og meget fremviser beslægtede træk. I den store jernalderlandsby, som Nationalmuseet for nogle år siden undersøgte ved Hodde nær Varde, bestod gårdene sædvanligvis af et langhus og et mindre udhus. Denne fordeling fremgår tydeligt af fig. 4, der øverst viser et diagram over husenes længde ved Hodde. Der er tale om to hustyper: det korte på 5-6 meters længde og det lange på sædvanligvis 11-14 meters længde.

Angiver vi nu på samme måde længden af

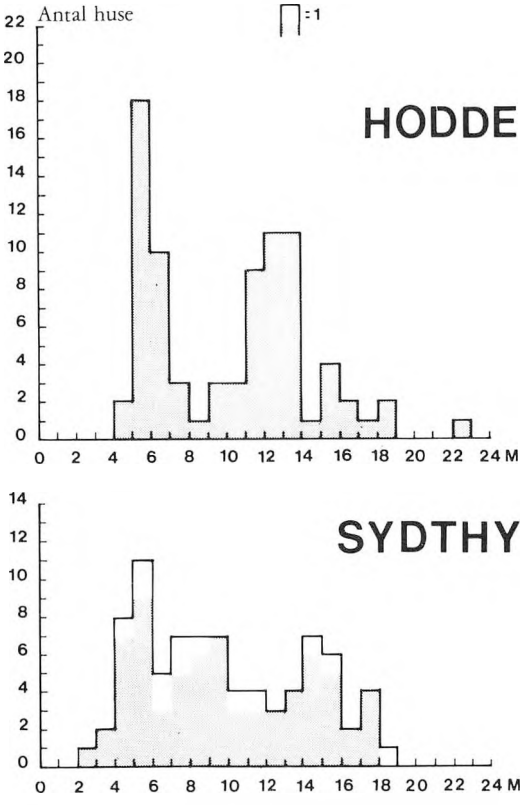

Fig. 4: Diagram over den indvendige længde på husene i Hodde-landsbyen modstillet længden af husene fra byhøjene i Sydthy.
1: længden af huset noget usikker, kan være længere.

de udgravede huse fra ældre jernalder i Sydthy (Ginnerup, Vestervig, Hurup, Heltborg m.fl.) er der lighederne til trods også bemærkelsesværdige forskelle. Mellem de korte og de lange huse foreligger der i Thy nemlig også en gruppe huse på 7-10 meters længde, en husstørrelse, der er sjælden ved Hodde. Som vi skal se, synes huse af denne mellemstørrelse, i modsætning til småhusene i gårdsanlægget, at have fungeret som selvstændige økonomiske enheder. Hus 13 fra Heltborg er et typisk eksempel på et sådant hus.

Hus 13

Med et indre mål på 6,5 × 4 m er huset kun godt 1 m² større end hus 5. Den store forskel mellem de to huse ligger således ikke så meget i størrelsen, men mere i selve indretningen (fig. 5). Til forskel fra hus 5 er der en deling af huset således, at der i den østlige del er lergulv og i den vestlige del et mindre parti med jordgulv. I afdelingen med lergulv lå ildstedet og tæt herved i det nordøstlige hjørne fandtes morterstenen endnu på plads, halvvejs nedgravet i gulvet. Umiddelbart op til denne sås ved udgravningen to fordybninger i lergulvet, der passede fuldstændig til et par knæ - her, kan man forestille sig, har konen i huset arbejdet med morterstenen, der blev brugt til knusning af korn. En hovedstor sten med tilhugget stærkt afslidt endeparti lå i væglinien kun en meter fra morterstenen og kan udmærket have fungeret som støder. Størrelsen taget i betragtning har den skullet betjenes med to hænder, et slidsomt arbejde, der nok har kunnet give ondt i ryggen.

Der var to indgange anbragt overfor hinanden i husets langsider. Foran disse fandtes indgangsbrolægninger, hvor den sydlige var den mest regelmæssige, sat af større sten, medens den nordlige var mere uregelmæssig. Udfor

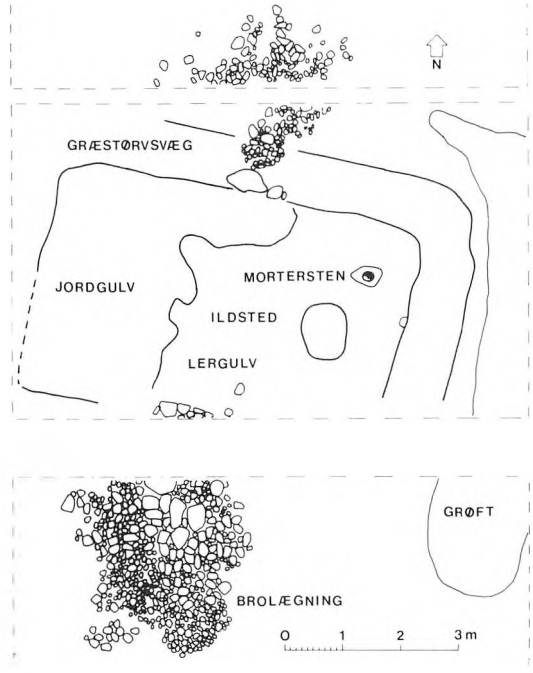

Fig. 5: Plantegning af hus 13 fra Heltborg byhøjen.

den sydlige indgang, gik lergulvet helt hen til den brolagte lille entre, medens der foran den nordlige kun var jordgulv. På denne baggrund er det fristende at tale om en hoved- og bagindgang til huset.

Både hvad angår de to modstillede indgange og forekomsten af jord- og lergulv er hus 13 nært knyttet til de større huse på pladsen, der har rummet en stald; men på grund af husets størrelse er det dog begrænset, hvad der i det hele taget har været plads til . At huset alligevel kan have fungeret som en selvstændig økonomisk enhed sandsynliggøres ikke blot ved de nævnte ligheder med de større huse, men også ved forekomsten af en kværnsten. Når mortersten eller skubbekværne findes på den plads, hvor de har været benyttet, er det nemlig altid i forbindelse med huse, der har tjent til beboelse.

Erhvervsgrundlag og Sociale forskelle

Forestiller vi os landskabet i Thy omkring Kristi fødsel, har det naturligvis været forskellig fra det, vi kender i dag, alene dræningen i nyere tid har ændret landskabsbilledet betydeligt. Men med den store mængde bopladser vi kender fra ældre jernalder, er der samtidig ingen tvivl om, at vi allerede på dette tidspunkt har at gøre med et åbent kulturlandskab præget af marker og overdrev. Erhvervsgrundlaget har primært været agerbrug og kvægavl. På de ukrudtsfyldte marker stod der bl.a. byg, forskellige hvedearter og havre - også ærter og hestebønner var kendt; visse steder lyste hørmarker i juli måned op i landskabet, og på brakmarkerne og overdrevene sås foruden kvæget også får, geder, heste og svin. Således har det også været i andre egne af landet, men på grund af jordbundsmæssige forskelle har kvæghold og agerbruget næppe haft den samme betydning overalt. Til et omfattende kvæghold skulle der være adgang til større græsnings- og høsletsarealer, som det var tilfældet langs f.eks. de større åsystemer i Vestjylland. I den førnævnte jernalderlandsby ved Hodde havde kvægholdet indtaget en vigtigere plads i samfundsøkonomien end tilfældet har været i Sydthy. Her manglede en del landsbyer adgang til større engarealer, hvilket man sikkert har kompenseret for ved at lægge større vægt på agerbruget. Det er i denne forbindelse måske ikke uden betydning, at det kun er fra Thy de meget store lerkar fra jernalderen kendes. I et nedbrændt hus ved Ginnerup blev der blandt andet fundet et lerkar med en højde på lidt over 1 meter, der har været anvendt som kornbeholder.

Igennem de godt 1500 år, som jernalderen i Danmark varede, skete der store forandringer. Ganske langsomt foregik der en øgning af de sociale forskelle i samfundet, der til sidst mod slutningen af oldtiden gav sig udtryk i eksistensen af overordentlige store gårdsanlæg, til hvis drift, der har været knyttet et større antal mennesker, der næppe selv har været medejere af dyrene og jorden. Der kan have været tale om slaver eller en form for landarbejdere.

Allerede i bronzealderen viser gravfundene, at der var forskelle mellem folk, idet prestigebetonede genstande ikke var ligeligt fordelt i gravene. Men i hvor høj grad disse forskelle gav sig udslag i organisationen af den daglige landbrugsproduktion, ved vi intet om endnu. Her er vi bedre hjulpet i jernalderen, hvor man allerede i Hodde-landsbyen fra første århundrede før Kristi fødsel kan se tydelige forskelle i gårdsanlæggenes størrelse, forskelle der må afspejle sociale lag i landsbyen. Arkæologen Steen Hvass opererer med hele fire lag, hvor det øverste repræsenteres ved det største gårdsanlæg i landsbyen, der bestod af to mindre huse og et langhus med plads i stalden til op til 30 dyr. Det nederste lag udgøres af enkelte mindre langhuse, 9-10 m lange, og uden påviselig stald. Da samtidige gravfund også på landsplan opviser socialt betingede forskelle i gravudstyrets sammensætning, er det naturligt at opfatte resultaterne fra Hodde, som retningsgivende for, hvad man kan forvente at finde på andre samtidige jernalderbopladser. Mærkeligt nok kan der nævnes et par eksempler på landsbyer, hvor denne lagdeling ikke træder frem, idet de økonomiske enheder har været af nogenlunde samme størrelse, men som det allerede vil være fremgået, svarer dette ikke til forholdene i Sydthy.

Selvom der i årenes løb er foretaget mange udgravninger i de thylandske byhøje, er der

dog aldrig udgravet en hel landsby. Baggrunden for videre slutninger er derfor en anden end ved eksempelvis Hodde, men alligevel viser det sig, at en social lagdeling også her kommer til udtryk.

Som vi har set det, gav udgravningen ved Heltborg et fint eksempel på et gårdsanlæg bestående af ialt 3 bygninger (fig. 3) samtidig med, at der også kunne konstateres mindre enheder, i denne sammenhæng repræsenteret ved hus 13 (fig. 5). Huse af denne størrelse og udformning har givet tilhørt en mindre velstillet del af befolkningen end den, som har boet i de større gårdsanlæg. Uden sammenligning iøvrigt med senere tiders forhold kunne man vel kalde beboerne i de mindre huse for jernalderens husmænd.

Mange steder rundt om i Thy støder nutidens landmænd under pløjning på brolægninger, lerkarskår og kværnsten fra jernalderens bopladser. Ligesom udgravningerne giver os ny viden om tilværelsen for 2000 år siden, så kan oplysninger om, hvor man under dyrkning gør nye fund, være med til at belyse andre sider af samme sag: hvor gårdene og landsbyerne var placeret i landskabet, og hvor tæt man boede dengang. Denne viden er også af stor betydning, når museet skal vurdere behovet for udgravninger forud for større anlægsarbejder - som det netop var tilfældet i forbindelse med omfartsvejen ved Heltborg.

Morup Mølle Mejeri oprettet for 100 år siden

Af Poul Friis

I 1886 - fire år efter Danmarks første andelsmejeri i Hjedding ved Varde - oprettedes de tre første mejerier i Thy og Han Herred. To af disse var Villerslev og Morup Mølle.

I foråret 1886 var der barnedåb hos købmand Hanche, Morup Mølle, og blandt gæsterne var en del landmænd. Der blev talt en del om tidens problemer og mejeribyggeri blev diskuteret. Få dage efter holdtes et møde på Morup Mølle kro med 33 deltagere. Der var dog for få, der turde binde sig for fast levering af mælk, så resultatet blev ikke et andelsmejeri, men et aktiemejeri, idet 18 landmænd, blandt disse Chr. Eyber, »Gl. Ørum«, Niels Leegård, »Fuglsang«, Jens Knudsen, »Habæk«, Christoffer Lykke, Hedegårdene og Chr. Jessen, Morup Mølle, slog sig sammen om 29½ aktier á 100 kr.

Chr. Jessen tilbød en grund og i løbet af sommeren blev mejeriet bygget og det startede 18. okt. 1886 med at modtage 1066 pund mælk, (533 kg). Den første mejeribestyrer var den 19-årige Anders Lykke, søn af Niels Chr. Lykke, »Grimmelykke«.

Anders Lykke havde ikke aftjent sin værnepligt, så i 1888 måtte der ansættes en vikar, mens soldatertjenesten blev overstået.

I 1896 blev kravet blandt landmændene om et andelsmejeri så stort, at mejeriet efter forhandling overgik til andelsmejeri for en betaling på 13.500 kr., hvilket betød 393 kr. for hver 100 kr. aktie til aktionærerne.
Investeringen i mejeriets oprettelse havde været en god forretning.

Omkring 1898 opstod en diskusion for eller imod søndagsarbejde på mejeriet. Anders Lykke satte sin stilling ind imod søndagskørsel, men en afstemning blandt leverandørerne gav flertal for søndagskørsel, så der måtte søges en ny mejeribestyrer. Valget faldt på Niels Chr.

Love

for

Andelsmejeriet „Morup Mølle“

§ 6.

Mejeriet er indrettet paa Østelavning, og Leverandørerne skulde tage Valle tilbage til 1 Øre pr. Kande, skummet Mælk og Kernemælk til 3 Øre, alt i Forhold til det leverede Kvantum sød Mælk; denne Pris kan iøvrigt forandres efter Bestyrelsens Skøn, ligesom ogsaa Bestyrelsen har Ret til at forandre Prisen paa den søde Mælk.

§ 13.

Ingen Andelshaver kan udtræde af Selskabet uden i Tilfælde af Dødsfald eller Afhændelse af Ejendom. Vil Eftermanden ikke indtræde i Selskabet, udbetales den bortflyttede Andelshaver eller Dødsboet hans Andel med en Sum, der fastsættes af Bestyrelsen.

§ 17.

Bestyrelsen har til enhver Tid Ret til at paase, at alt i Mejeriet er som det bør være, saa at der ikke drives Kortspil, Svir eller lignende. Mejeripersonalet er i alle Dele forpligtiget til at efterkomme Bestyrelsens Ordre. Tobaksrygning i selve Mejerilokalerne er forbudt.

Nærværende Love ere gennemgaaede og vedtagne paa Generalforsamlingen den 18. Marts 1913, og Bestyrelsen bemyndiget til at underskrive samme paa Andelsselskabets Vegne.

Jens Knudsen, Fmd. **Poul Østergaard.** **Poul Jensen.**

Niels Godiksen. **Jeppe Andersen.** **Jens Chr. Kobberø.**

Peter Korsgaard.

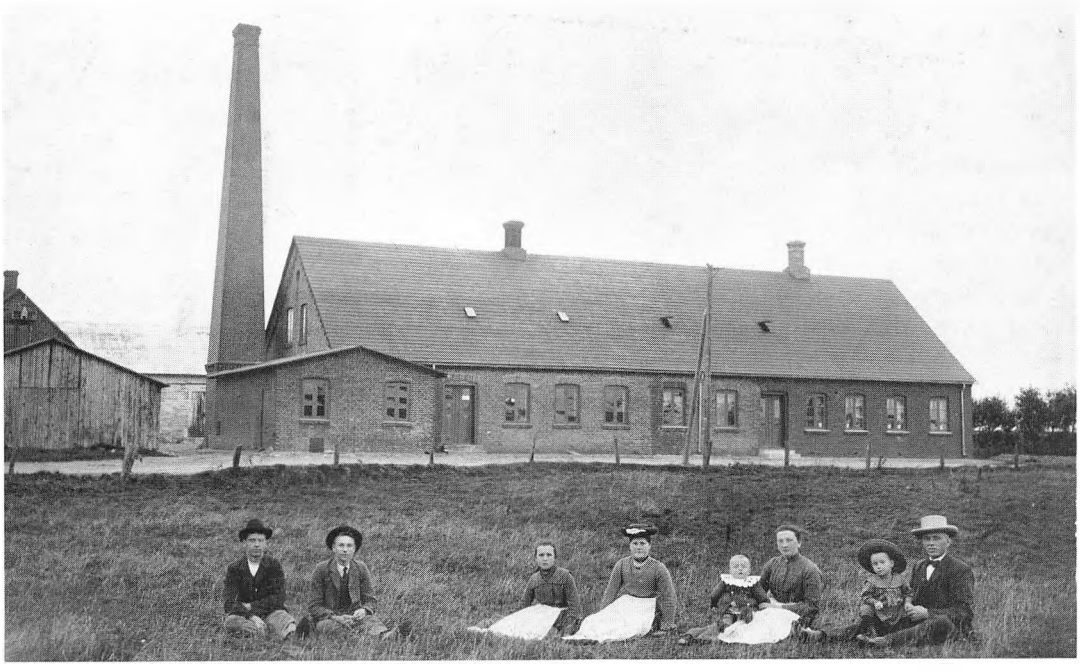

Morup Mølle mejeri 1906, set fra syd. Til venstre brændeskuret, bagved ostelageret med vindue til mejeristværelser i gavlen. Ishuset (med pandeplader) ligger bag den store skorsten, og foran skorstenen dampkedelhuset. Den østlige del af bygningen (til højre) blev tilbygget i 1905.

Personerne, fra venstre: To mejeriister, en pige og en mejerske, Karen Marie Friis (født Holm) med sønnen Poul Kr. Friis (døde som ung), mejeribestyrer Niels Kr. Jensen Friis (best. 1898-1928) med sønnen Jens Marius Friis (best. 1928-56).

Jensen Friis, der på daværende tidspunkt var mejeribestyrer i Villerslev på ottende år.

I 1902 blev der bygget et »ishus« ved mejeriet. Et hus med ca. 70 cm hulrum i ydervæggene, omkring 15 m² gulvareal og ca. 1,8 m loftshøjde. Hulrummet i ydermurene var fyldt op med lyng som isoleringsmateriale og over loftet var der også lyng. Hele huset blev så i løbet af vinteren fyldt op med is fra nærliggende søer og damme, og isen skulle så gerne vare sommeren over til afkølingsformål. Opsamlingen og kørselen med is blev bortliciteret, og det kostede ca. 180 kr. at få huset fyldt op.

Mælkekuskene fik på dette tidspunkt mellem 1,25 kr. og 2,55 kr. pr. dag, afhængig af rutens længde. De længste ruter til Istrup har taget det meste af dagen.

I den oprindelige mejeribygning var beboelsen for mejeribestyreren og det øvrige personale på loftet over mejerilokalerne. I 1905 blev der bygget beboelse til østenden af mejeriet, og beboelsen forblev stort set uændret til mejeriets ophør.

Tilbygningen kostede 3643 kr.

I 1910 anskaffedes ny dampmaskine, (for ca. 3000 kr.), denne blev anvendt til midten af halvtredserne, hvor den blev afløst af elmotorer.

Efter en mild vinter uden is, blev der i 1911 anskaffet en kulsyrekølemaskine med tilhørende fritstående vandkølet kondensator og bygget kølerum med kar til frysning af blokis, anskaffelsespris 5000 kr. Denne kølemaskine, der blev trukket af dampmaskinen, holdt trolig til daglig kørsel i ca. 40 år.

Telefon indlægges ca. 1914.

Bedsted mejeri blev bygget i 1914, hvilket betød 143 udmeldte leverandører og tab af den halve mælkemængde, samt splid og retssager om udbetaling af andele.

I 1914 blev hvælvingen bygget på mejeriet og i 1915 installeredes elektrisk lys formedelst 700 kr.

I 1917 vedtages at forhøje prisen for et varmt bad fra 20 øre til 50 øre. Helt op i halvtredserne fungerede mejeriet som en art offentlig badeanstalt, hvor folk efter bestilling kunne få opgivet tidspunkt for et bad. Det var ikke det store tilløbsstykke, så langt jeg kan huske tilbage, men før sessionerne kom der gerne en del karle fra gårdene for at få en ekstra grundig vask.

I 1917 vælges Andelsbanken til mejeriets bankforbindelse. I 1925 indstiller banken sine betalinger, hvorved et indestående på 53.400 kr. indefryses, hvilket resulterer i, at der må optages lån for at udbetale overskud og i sidste ende medførte krakket et tab for mejeriet på godt 13.000 kr.

I 1928 afgik Niels Friis som mejeribestyrer efter 30 år i stillingen og bestyrelsen valgte som hans efterfølger sønnen Jens Friis.

I 1935 blev der investeret i en ny dampkedel, pasteuriseringsapparat og ny opmuret vandbeholder. Syrningskar i rustfrit stål til afløsning af de gamle trækar kom i 1940, samt vandskyllende toilet i privaten til afløsning af det gamle »Das« med spanden og telefonbogen.

I 1940 kom så krigen. Det begyndte allerede den 9. april med mørklægning af mejeriet, trærammer med tagpap for alle vinduerne. Smørmærker, der skulle stemples, optælles og bundtes. Henstilling fra politiet om lås på kølerummet. Efterhånden som der kom flere tyske soldater til egnen, steg salget af flaskemælk. Arbejderne ved fæstningsanlæggene i Lyngby skulle også have mælk. Vi var vist oppe på omkring 3000 flasker, som i begyndelsen blev fyldt ved at tage to flasker i hver hånd og dyppe dem i en spand mælk. Senere blev anskaffet et tappeapparat, der kunne tage 4 flasker ad gangen. Det var ikke hurtigere, men måske lidt mere hygiejnisk. Der blev ansat en ekstra mand i mejeriet. Det tog også tid at vaske flaskerne, idet flaskerne enkeltvis blev sat ind over en roterende børste, der blev trukket af en lille dampturbine. Det var ikke helt ufarligt, idet det jævnligt skete, at en flaske sprang mellem fingrene på vaskeren. Ved siden af vaskeren stod en anden og skyllede flaskerne over en vandstråle. Arbejdet med at holde dampkedelen på det nødvendige tryk, for at få dampmaskinen til at køre, blev stadig mere tidskrævende, eftersom kul blev afløst af tørv, kvas og halm. Der blev indkøbt tørv i en størrelsesorden af 500.000 stk., hvilket vist svarer til ca. 150 tons.

Eleven fik en overgang værelse på loftet over privaten, da tyskerne beslaglagde elevværelset i udbygningen som bolig for to tyske underofficerer. En overgang var der på Morup Mølle kro en hel del soldater fra Elsass-Lotringen på grænsen til Frankrig. De var langtfra tilhængere af Hitler. De fandt ud af, at vi havde en radio i kontoret, og de kom troligt hver aften for at købe mælk, og de passede tidspunktet af til tiden for franskproget udsendelse fra BBC. De blev så hjemmevante, at de selv tændte og indstillede radioen, og de holdt selv vagt for ikke



*Anders Lykke med familie - * 26. dec. 1866*

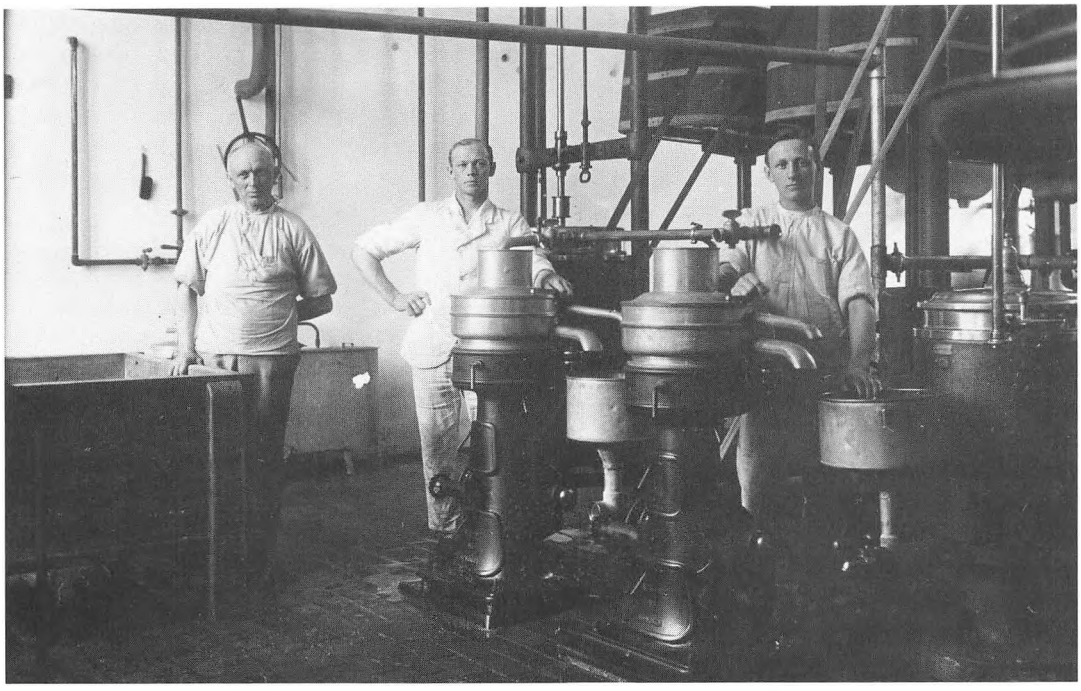

Skummesalen på Morup Mølle mejeri ca. 1928. Til venstre ses Niels Friis - til højre ses Jens Friis.

at blive overrasket af de tyske officerer, da det selvfølgelig var dem forbudt at lytte til fjenden.

I 1944 blev indkøbt en flødepisker. Fløden var efterhånden ved lov blevet så fedtfattig, at den var umulig at piske på normal vis, men ved at blæse luft ind samtidig med piskningen, samt ved tilsætning af tørmælk lykkedes det at fremstille en art »kaloriefattig« skum, som folk så kunne købe i medbragte skåle og kander. Den 5. maj 1945. Foden til flagstangen var knækket i en storm, men selve stangen var hel. Da de første mælkekuske dukkede op, blev de sat til at hjælpe med rejsning af flagstangen, der simpelthen blev bundet fast til et træ, flaget skulle til tops.

I 1946 blev der indkøbt et oliefyr med dampindblæsning af olien. Tilladelsen til olieindkøb forelå ikke, men der blev indkøbt nogle tromler »tørveolie«, eller hvad det nu kan kaldes, fra »Thy Højspændingsværk«. Olien var så tyk som asfalt og var et spildprodukt fra gasfremstillingen til dieselmotorerne på værket.

Når olien blev ordentlig forvarmet, brændte den udmærket.

I 1946 besluttedes at fremstille »Kassein«.

Kassein fremstilles af skummetmælk. Det bliver i første omgang et produkt, der ligner klumpet risengrød. Dette produkt fyldtes i trækasser og sattes under pres, hvorved en del af vandet blev presset ud. Kasserne med produktet blev derefter sendt til et tørreri på Hurup mejeri, hvor det efter tørring blev fyldt i sække.

Kassein bliver bl.a. brugt til limfremstilling.

Tørreriet i Hurup var fælles for flere af omegnens mejerier.

Ny centrifuge og køleanlæg blev opstillet først i halvtredserne.

I 1956 afgik Jens Friis som mejeribestyrer efter 28 års arbejde og afløstes af Hans M. Kristensen.

I feb. 1957 bevilges en ny rustfri stålkærne til afløsning af den gamle trækærne, hvor valserne var ved at rådne. Denne fornyelse medførte ret omfattende indendørs forandringer i mejeriet.

I 1958 besluttedes at starte en osteproduktion, hvilket medførte ret omfattende byggerier i de følgende år.

25. marts 1968 afholdtes ekstraordinær generalforsamling, som besluttede sammenlægning med Bedsted mejeri med 62 stemmer for og 15 imod.

29. oktober 1969 holdes sidste afsluttende generalforsamling sammen med Bedsted mejeri.

»Morup Mølle« andelsmejeri ophørte hermed som mejeri, men bygningerne fandt anvendelse som autolakereri, som stadig eksisterer i 1986, på hundredåret for opførelsen.

3 til 4 meter af den oprindelige ydermur fra 1886, stykket mellem entredør og hvælving, eksisterer stadig, ellers er alt forandret.

Forhandlingsprotokoller, maskinsynsbog, skøde, regnskaber og fotografier samt udklip fra Thisted Amtsavis og Thisted Amts Tidende opbevares på Egnshistorisk arkiv i Vestervig. Oplysninger fra kilden er personlige erindringer.

Byremse for Visby sogn (1845 - 1865)

Nu afdøde Anders Kristensen, Bredgade 246, Hurup, der samlede på gamle minder om sin slægt og dens oprindelse, afskrev for en del år siden denne gamle festlige byremse, som han havde gemt i sine sirligt ordnede ringbind, og forærede os denne til arkivet i Vestervig.

I parantes efter hver linie er angivet nuværende adresse i Visby, samt data på nogle af de i remsen nævnte mænd, som viser remsens datering. *E.M.*

Ajs Skaarup synger og nynner et vers.
(Arne Nielsen, Oddesundvej 240).
Søren Hansen Brøvler og gjør et kommers.
(Frits Jørgensen, Oddesundvej 250).
Niels Østergaard går på et par bøvlede ben.
(Østergaard, Østergårdsvej 5).
Kræn Skammelsen er skam ikke for sen.
(Vangsgaard, Østergårdsvej 3).
Volle Bertilsen stander op på sin toft.
(Bakkegaard, Rishøjvej 4).
Jesper Sandgaard kommer i fuld galop.
(Ove Damsgaard, Oddesundvej 246).
Æ præjst han er så lærd en mand.
(Præstegården, Lethsvej 9).
Volle Jensen er ej af denne stand.
(Søren Overgaard, Lethsvej 2).
Hr. Johnsen gjerne en snaps vil ha'.
(Vestergaard, Rishøjvej 8).
Kræn Andersen siger skam ikke »nej tak«.
(Lethsvej før nr. 2).
Kræn Galsgaard er så høj en mand.
(Nr. Hedegaard, Galgebakkevej 8).
Kræn Kiil er ej af samme stand.
(Ejgil Andersen, Rishøjvej 7).
Niels Tølbøll er bodde fjette og groe.
(Sdr. Hedegaard, Villerslevvej 58).
Ajs Skovsted hoppe på hans (sin) stue toe.
(Østergårdsvej efter nr. 2).

Poul Johnsen
* 10.11.1795
\+ 6. 5.1865 Visby

Chr. Galsgaard
* 23.07.1809 Helligsø
\+ 29.05.1897 Visby

Niels Østergaard
* 6.09.1801 Visby
\+ 11.11.1888 Visby

Chr. Andersen
* 3.07.1822 Visby
\+ 01.06.1911 Visby

Jens Nicolaj Fabricius Leth
* 09.05.1908
\+ 12.07.1889
Sognepræst i Visby 1842 - 1882

Vækkelse og Indre Mission

- lokalhistorie i en ny, videnskabelig sammenhæng!

Af Else Bisgaard

I 1986 er det 125 år siden »Kirkelig Forening for Indre Mission« blev stiftet. Som det vil være kendt for enhver, er IM en organisation, hvis ledelsesstruktur har givet anledning til en del uoverensstemmelser mellem ledelse og visse lokalmenigheder eller enkeltpersoner, ikke mindst indenfor de senere år.

Omend uenighed ikke just har været et *kendetegn* for IM gennem de 125 år, så har netop den løse struktur med en ledelse og en række reelt *uafhængige* lokalmenigheder betydet, at IM som organisation betragtet har været - og er - en højst uensartet størrelse. Derfor er fænomenet IM én ting i nogle landsdele og noget ganske andet i andre. Dette vil imidlertid først for alvor vise sig, når detailstudier har afsløret »missionens« udvikling og betydning for lokalområdet, typisk sognet.

I det følgende skal et stort anlagt forskningsprojekt præsenteres. Dets formål er at skrive IMs historie - pånyt! I tilknytning til dette fremdrages nogle hovedlinjer i den nyeste forskning på området. Endelig inddrages og bearbejdes et eksempel til at påvise, hvilke spørgsmål, den nye forskning kan stille i forbindelse med et givet emne. Anderledes sagt skal det forsøges belyst, hvorledes de nye metoder kan finde praktisk anvendelse på et foreliggende materiale.

Det skal for en ordens skyld pointeres, at det efterfølgende er en *personlig* udlægning og vurdering af emnet. Der er ikke tale om, at forfatteren til denne artikel fungerer som officielt »talerør« for nogen organisation eller noget projekt!

Projekt Indre Missions Historie

125-året har givet anledning til iværksættelse af »Projekt Indre Missions Historie«. Formålet med dette projekt er:

- at samle og registrere så vidt muligt *alt* foreliggende materiale om IM. Det drejer sig om love, vedtægter, forhandlingsprotokoller, mødereferater, medlemslister, regnskaber, skøder, breve, jubilæumsskrifter, foreningsmeddelelser, lokale blade, billeder, interviews, erindringer, dagbøger, andagtslitteratur o.s.v.
- at bearbejde det indhentede materiale »videnskabeligt« ved at gøre det til genstand for en række humanistiske forskningsgrenes undersøgelser.
- at skrive IMs historie på grundlag af undersøgelsernes resultater - i en »folkelig« udgave, så enhver, også udenfor universitetets tykke mure, kan få indsigt i arbejdet.

Et sådant værk vil naturligvis blive temmeligt omfattende, idet man har en begrundet formodning om, at der rundt i hele landet gemmer sig en hel del materiale om vækkelsesbevægelsen i skabe, skuffer og vel især i ældre folks erindringer. Risikoen for at dette materiale vil gå tabt, øges med tiden, og efterhånden mister man derved muligheden for at få indblik i en væsentlig del af især landbosamfundets udvikling efter landboreformerne.

Det er naturligvis ikke muligt for nogle få personer centralt at indsamle dette store materiale, så alle dele af landet dækkes ind. En arbejdsgruppe fra IMs hovedsæde i Fredericia og Århus Universitet fungerer derfor som den samlende og koordinerende *central* for en række regionale *indsamlere*. Disse indsamlere indhenter bl.a. ved hjælp af et af arbejdsgruppen udfærdiget spørgeskema oplysninger og materiale fra en lang række lokale *meddelere*. Dette er i princippet den struktur, efter hvilken man arbejder. De lokale meddelere er selvsagt det vigtigste, men vanskeligst tilgængelige led i

processen, fordi de ofte ligger inde med oplysninger, som umiddelbart synes uvæsentlige og uinteressante, men som i en større sammenhæng har uhyre stor værdi. Arbejdsgruppen er derfor interesseret i *alt* vedrørende livet, som det har udfoldet sig i de respektive IM-samfund.

En simpel illustration viser arbejdsgangen i det store projekt, der i øvrigt vil strække sig over flere år:

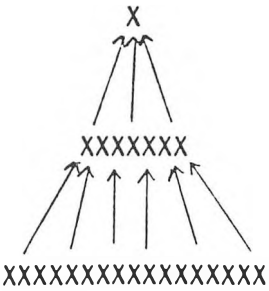

central indsamling og koordinering bearbejdning

regional indsamling spørgeskema

lokale meddelere materiale

Hvilken interesse kan nu IM, forskningen og andre have i et sådant arbejde? Ret beset blev IMs historie jo skrevet allerede i 1912 med L. Blauenfeldts »Den Indre Missions Historie« og senere P. Holts »Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark gennem 100 Aar. 1861-1961.« fra 1961. Bortset fra en manglende dækning af de sidste 25 år er bevægelsens opståen og udvikling altså allerede beskrevet!

Alligevel har vækkelsesbevægelsen IM som sådan en helt klar interesse i et projekt som »Projekt Indre Missions Historie«. Thi alene af den grund, at *verdens frelse* er bevægelsens ideale mål, må udbredelsen af kendskabet til dens opbygning, historie og arbejde være af største vigtighed. Med andre ord ligger der i projektet en åbenlys *forkyndelsesmulighed.* Derudover har det historiske fænomen IM naturligvis interesse for arvtagerne, for så vidt som vi alle belæres af netop vor historiske fortid, d.v.s. den del af fortiden, vi har kendskab til.

Historiens belærende funktion knytter til ved spørgsmålet om den videnskabelige forsknings egentlige interesse i projektet. Senere vendes tilbage til ny contra traditionel forskning og historieskrivning. Men hér skal det dog nævnes, at en så stærk kulturel majoritet som IM, hvis ubestridelige indflydelse på samfundsudviklingen - trods bevægelsens anonymitet i det storpolitiske spil - naturligvis bør have, og har, de moderne historiske, sociologiske, psykologiske, etnologiske m.v. videnskabers bevågenhed. Når IM er blevet interessant i videnskabens øjne, er det altså fordi man har erkendt, at dens mange berøringsflader, udover de rent kirkelige og religiøse, har betydet en vældig prægning af såvel lokal- som »stor«-samfund. I netop dette faktum findes måske en nøgle til en dybere indsigt i det aktuelle samfunds struktur og i øvrigt menneskeforståelse!

For »folk i almindelighed« har Projekt Indre Missions Historie interesse, fordi der med vækkelsesbevægelserne og IM som nævnt er tale om en betydelig lokal, kulturel faktor. Bevægelsen har således siden midten af sidste år-



»Kom og følg mig, så vil jeg gøre jer til menneskefiskere.« (Mt. 4,19) Indre Missions ideale mål er hele verdens frelse.

hundrede præget lokalsamfundene, storsamfundet og det enkelte menneske på mange områder, ikke mindst i henseende til ideologisk og politisk tænkning, menneskeforståelse og social forståelse. Dette hænger igen sammen med den religiøse bevægelses funktion som »afløser« for det feudale samfunds landsbyfællesskaber. Kan vi måske m.a.o. hver især finde frem til en del af vor selvforståelse via studiet i IMs historie, behøver man næppe yderligere forsvare projektets gennemførelse!

Den nyeste forskning

Før en yderligere redegørelse for den nyere forskning indenfor området vækkelsesbevægelse og IM er det nødvendigt at gøre opmærksom på nogle generelle tendenser.

Man har indenfor en række humanistiske videnskaber i de senere år forsøgt at arbejde *på tværs* af de hidtil eksisterende faggrænser. Det gælder således for historievidenskaben, at hvor man før så en række historiske enkeltstående fænomener, ser man i dag disse fænomener som led i større *sammenhænge,* d.v.s. i relation til deres respektive historiske kontekst. Denne noget firkantede forklaring dækker over dén afstand, som i dag lægges til den *ukritiske historieskrivning,* hvis ofte ensidige tilgang til et givet emne synes at skjule virkelighedens mange facetter. M.h.t. vækkelsesforskningen specielt gælder det, at de tidlige vækkelsesbevægelser, IM og grundtvigianismen studeres udfra de religiøse, sociale, kulturelle, politiske, økonomiske, geografiske og ideologiske sammenhænge, i hvilke disse bevægelser optræder - og *ikke* udelukkende i en religions- eller kirkehistorisk referenceramme.

Som banebrydende på dette område står kirkehistorikeren P. G. Lindhardt, der i sit værk »Vækkelse og kirkelige retninger«, 1951, påviste den nødvendige sammenhæng mellem sociale, økonomiske og åndeligt-religiøse forhold, for så vidt angår vækkelsernes frembrud og de respektive bevægelsers etablering i det danske samfund i 1800-tallet. Det er om P. G. Lindhardt blevet hævdet, at al nyere, seriøs forskning på vækkelsesområdet nødvendigvis må tage udgangspunkt netop i »Vækkelse og kirkelige retninger«.[1)]

Desforuden viser de senere års udvikling, at der rundt omkring har bredt sig en vældig interesse for *lokalhistorie.* De lokalhistoriske årbøgers tydelige opblomstring og slægtsforskningens udbredelse kan nævnes som eksempler på amatørforskningens lokale islæt. Men denne interesse har også påvirket den mere professionelle forskning i positiv retning. Man har indset, at netop de enkelte lokalområders historie tilsammen og hver for sig er et vigtigt supplement til nationalhistorien - eller omvendt! I hvert fald erkender man i dag, at historien ligesåvel skrives af enkeltmennesket og de nære fællesskaber som af konger og krigshelte.[2)]

»Lokalhistorie« og »sammenhænge« må velnok betragtes som nøgleord indenfor aktuel historieskrivning. Hvis og når sociologen, religionshistorikeren, psykologen, historikeren, etnologen m.fl. går sammen om at undersøge et givet fænomen - som f.eks. IM - i et givet sogn eller en større lokalitet - som f.eks. Thy - vil man, såfremt arbejdet gøres grundigt, få et tilnærmelsesvis fyldestgørende billede af en kulturel magtfaktors betydning for og afhængighed af samfundet i sin helhed. Kort sagt er det *vekselvirkningen* mellem religiøst fællesskab og lokal- eller totalsamfund, der således afdækkes.

Netop IM er et fint eksempel på en sådan vekselvirkende proces, fordi denne bevægelse organiseredes på det helt lokale plan. Der har ikke fra begyndelsen været tale om en i nogle givne vedtægter medlemsfastholdende, stram struktur, men om et religiøst *netværk* på græsrodsplan. Det lokale, hellige samfund eksisterer stadig til dels uafhængigt af den formelle ledelse.

At give et helhedsbillede af først og fremmest 1800-tallets landbosamfund og den religiøse vækkelses placering heri er imidlertid et prætentiøst mål. Vejen frem mod dette mål kompliceres af en række faktorer, af hvilke hér skal nævnes nogle:

1) Perioden, i hvilken vækkelserne tog form, prægedes generelt af en total *samfundsforandring.* Tiden efter landboreformerne bød *teknisk-materielt* på helt nye muligheder; *politisk* gennemførtes

en »demokratiseringsproces« med afgørende betydning for enkeltmennesket, og *åndeligt* selvstændiggjorde man sig i forhold til den før så undertrykkende statskirke og kulturmonopolet i København.
Hvorledes forholder disse 3 faktorer - teknisk udvikling, politisk demokrati og åndelig selvstændiggørelse - sig til hinanden? Givet er det, at man ikke må drage simple konklusioner og f.eks. hævde, at en produktionsmæssig omvæltning nødvendigvis medførte en åndelig frigørelsesproces eller vice versa.[3)]

2) Forandringerne og de nye muligheder betød tillige en ny klasseinddeling i samfundet, hvor især forskellene mellem land og by gjorde sig gældende, m.a.o. opnåede det enkelte menneske en totalt *forandret selvforståelse* med konsekvenser for de indbyrdes mellemmenneskelige relationer.

Hvorledes finder man ind til kernen i denne ændrede selvforståelse, og hvorledes kan man formidle noget så vanskeligt som »selvforståelse« i et tilgængeligt og rationelt sprog?





»Vækkelsernes rødder rækker bl.a. tilbage til de pietistiske strømninger i 16.-17.-tallets Europa. Ovenstående illustrerer på udmærket vis den gammelpietistiske opfattelse af det fortabte og det frelste menneske. Illustrationerne er hentet fra en lille bog med den store titel: Menneskets Hjertes Speil, fremstillet i ti Figurer over den indvortes Tilstand og Beskaffenhed, enten det er et Guds Tempel eller et Satans Værksted. (Odense 1916)«. - Billederne er udgivet første gang i Frankrig i 1732.

3) Vækkelserne, som de formede sig hér i landet i 1800-tallet, er jo ikke enestående i global sammenhæng. De nærmeste pendenter finder vi i de øvrige nordiske lande, Norge, Sverige og Finland specielt, i samme periode.
Alligevel må man spørge, hvilke tråde, der kan knyttes fra den store verden - i realiteten Europa - til det fjerne, lille sogn i Danmark? Hvorledes afspejles nye, verdensomspændende ideologier, filosofier eller politiske systemer i vækkelsesprædikantens forkyndelse?

Naturligvis kan disse og lignende store spørgsmål ikke besvares ved en enkelt artikel eller i et enkelt værk. Helhedsbilledet kan kun tilnærmelsesvis opnås ved at stykke en række detailstudier sammen. Som eksempler på sådanne nyere, mere eller mindre lokalt orienterede studier kan nævnes Inge Bundgaards undersøgelser af vækkelsesbevægelserne på Koldingegnen,[4] Anne-Lise Schous arbejde med kvinderne i IM,[5] Margrethe Balle-Petersens artikel »Guds folk i Danmark«[6] og Vagn Wåhlins artikel om klasseinddeling og nye samfundsstrukturer i kølvandet på vækkelserne.[7] Disse er blot et udsnit af den allerede temmeligt omfattende litteratur, der tværfagligt og problemorienteret har præsenteret vækkelserne i et helt nyt lys.

Videre skal det nævnes, at tilsvarende studier i andre, nordiske lande sammen med danske bidrag formidles via det store Kattegat-Skagerrak-projekt, hvis formål det er at undersøge de totale, kulturelle og etnologiske forhold i Kattegat-Skagerrak-regionen - på tværs af nationale grænser.[8]

Det kan således om forskningen på dette område siges, at man i de senere år har set banebrydende tendenser i retning af større helhedsforståelse, mere lokalt orienterede detailstudier og - som følge heraf - mere vægt lagt på dynamikken og vekselvirkningen de respektive, sociale grupper imellem.

Hvorvidt resultaterne vil kunne stå mål med ambitionerne, vil tiden vise. Der kan dog forudses et væsentligt problem, nemlig *formidlingen* af disse forskningsresultater. Dette er berørt tidligere og skal forstås derhen, at de religiøse vækkelser som led i en materiel udvikling, en politisk frigørelse og som udtryk for en eksistentiel selvstændiggørelsesproces, stiller store krav til formuleringsmåden. Man kan eksempelvis ikke med det stringente og ofte tørt-kedsommelige forskersprog forklare eller formulere en religiøs vækkelsesoplevelses inderste væsen. Kunne man tænke sig, at det poetisk-mytiske sprog, som det bruges i digtningen, med fordel og rimelighed blev inddraget og anvendt i en logisk-rationel forskningsgenre? Eller ville en sådan »sammenblanding« udvande de skarpt afgrænsede forskningsdiscipliners troværdighed?

Disse og flere problemer står man i dag i vækkelsesforskningen overfor. Spændende bliver det at følge udviklingen fremover.

Et eksempel

Efterfølgende skal præsentere et eksempel fra lokalområdet Thy med det formål at angive nogle af mange indfaldsvinkler til et givet emne i relation til ovenstående.

Jens Kristian Pedersen, herefter JKP, blev født i 1856 i Bjørndal på Thyholm og døde i 1916 i Bedsted. Da han var 7 år gammel, døde moderen, og barnet måtte tidligt ud for at tjene.[9] JKPs liv og virke blev i ét og alt præget af religiøs omvendelse og senere en lederposition i det lokale, indremissionske samfund. - Som ung murerlærling kom han i berøring med en gruppe såkaldt »hellige«, i hvis kreds han blev indlemmet. Senere, da han havde stiftet hjem i Hundskjær, ernæredes familien ved landbrug og småhandel. De materielle forhold var beskedne, men åndelig føde havde man til gengæld i overflod. JKP avancerede hurtigt i det »hellige samfund« og blev som nævnt leder. Senere blev han ansat som missionær af IM og missionerede langs vestkysten og i det nordlige Jylland. - Pladsen tillader ikke en detaljeret, biografisk skildring af JKP. I stedet skal enkelte, væsentlige træk fremdrages i et forsøg på en foreløbig placering af JKP i forhold til lokalsamfundet og det »hellige samfund«.

JKPs *personlige udvikling* fra usikker og umoden yngling til en bestemt, i troen fast for-

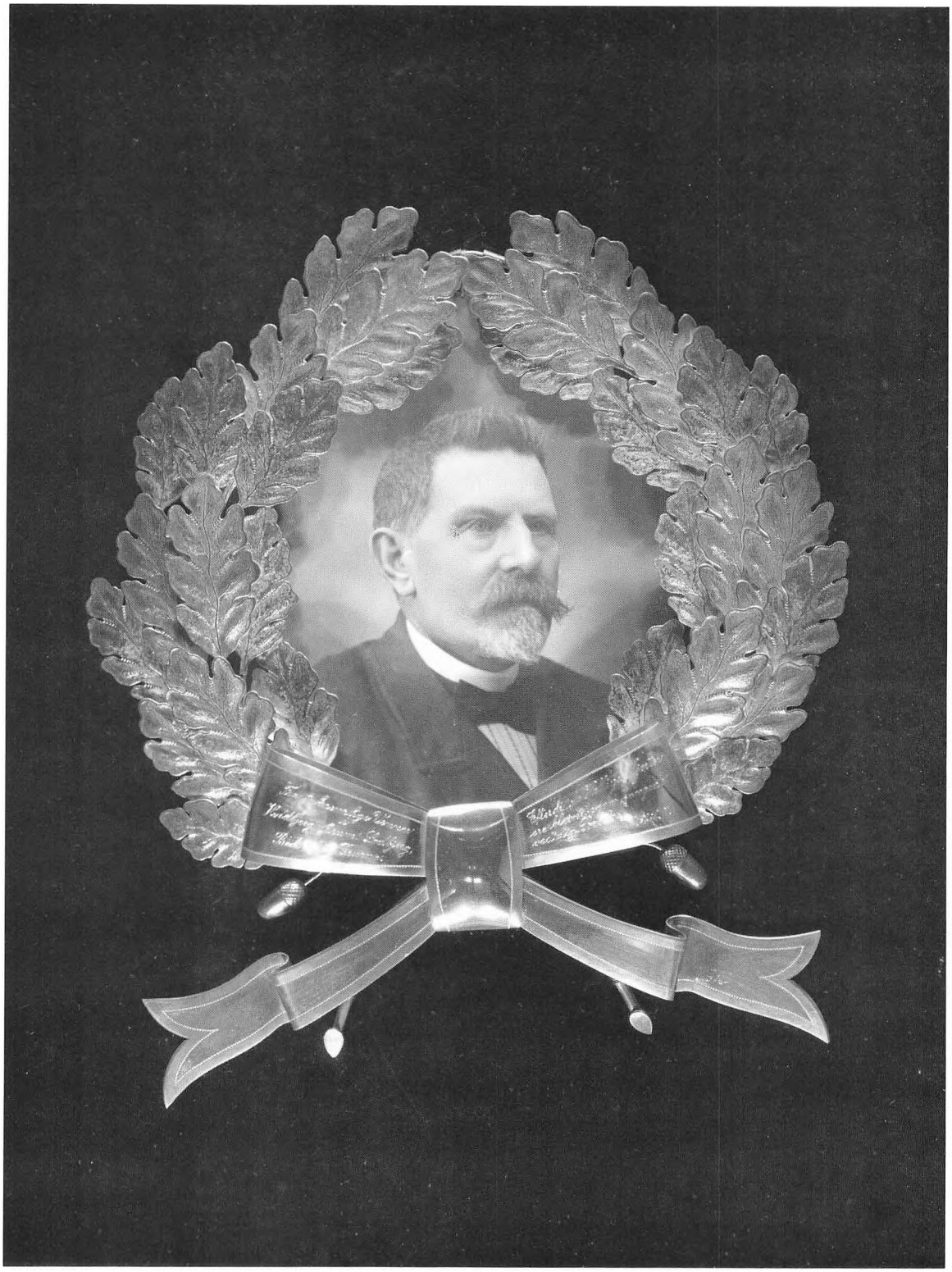

ankret mand og familiefader var tydeligvis en svær og til tider psykisk nedbrydende proces. I biografien om JKP fremhæves det »hellige samfund« og især en vis murer Josefsen som redningen for JKP i de perioder, hvor han plagedes af svære anfægtelser, ja endog dybe depressioner.[10] Gennem samtaler, møder og besøg blev JKP hjulpet til en religiøs vækkelse. En nat *erkendte* han med ét Jesus som sin dommer og overbevistes herigennem om, at den for frelsen så nødvendige syndsforladelse ville blive ham tildelt. - Derefter tvivlede JKP ikke et øjeblik mere på sin Frelser og fandt dén indre ro, som befordrede hans senere så stærke position i det »hellige samfund«.

Socialt blev hjemmet i Hundskjær, med JKP som ubestridt overhoved, på relativ kort tid et samlingssted - en klippe - for de troende i omegnen. Før missionshusene udgjorde private hjem de ydre rammer for de få eller mange omvendtes fælles aktiviteter. Netop *fællesskabet* var dén opbyggelige ballast, der gav de hellige mod og kræfter til frimodigt at møde den fortabte verdens håb og foragt. JKP stillede store *krav* til medlemmerne af det »hellige samfund«, der var baggrunden for hans position. Bl.a. ønskede han de helliges forbøn ved hver missionsrejse, han begav sig ud på, ligesom familien, hustru og børn, trofast bad for ham ved hvert mødes begyndelse. - Man sporer ligefrem et *afhængighedsforhold,* ifølge hvilket det er ligeså nødvendigt for lederen, at »samfundet« arbejder for ham og lever op til kravene, som lederens engagement er nødvendigt for de enkelte medlemmers fastholdelse i det sociale mønster.

De strenge krav, som JKP stillede til de hellige i fællesskabet, og endnu strengere til sig selv, byggede bl.a. på den religiøse *ideologi* eller helhedsforståelse, som vækkelsesbevægelsen i sin helhed byggede på. Samtidig har den hårde opvækst og deraf følgende behov for fællesskab og social identitet ganske givet betydet, at JKP indså vigtigheden af fælles opbyggelse og sammenhold. Herigennem hentedes den enorme kraft og styrke, som han udviste i forkyndelsesarbejdet. Trods fattigdom, hårdt slid, sygdom og død i familien, vandrede han mange mile og udbredte det glade budskab. Desuden betød hans lederposition samt IMs stadig større tilhængerskare og dermed stærkere samfundsposition, at JKP fik en vis indflydelse, også lokalpolitisk, bl.a. via sognerådsarbejde. Den store kontaktflade, etableret via missionsarbejdet har ganske givet også gjort JKP til en »kendt« person udenfor de helliges kreds.

Det fortælles om JKP, at han i sin forkyndelse og sine prædikener havde en ganske særlig *udstråling.* Han havde ordet i sin magt og kunne fange og fastholde tilhørerne i engagerede og medrivende prædikener, omend han i sine yngre dage ikke altid havde haft succes i det opsøgende missionsarbejde. Således fik han på et tidspunkt en retssag på halsen, efter at have været for påtrængende overfor en gårdmandsfamilie.[11] Endvidere var et af JKPs fornemste karaktertræk ifølge den biografiske skildring, at han var et *ordensmenneske* i alle forhold. Hans pertentlighed skinnede igennem på såvel det hellige som på det profane område. Han så f.eks. strengt på søndagsarbejde, men satte i øvrigt hårdt arbejde og nøjsomhed højt.

Disse i al korthed opridsede karaktertræk berører en række spørgsmål, som et nærmere studie i personen JKP, lokalsamfundet og hele perioden vil kunne give svar på. - Hvorfor blev en i fattigdommens anonymitet opvokset knægt til et åndeligt-ideologisk samlingspunkt for en række mennesker? Hvorledes betragtede de hellige personer som JKP - som fader, som idol eller som Gud? Præcist hvilke tanker og tendenser i tiden var med til at forme mennesket og samfundslederen JKP? Hvori bestod afhængighedsforholdet mellem ham og de øvrige hellige? Hvilken ideologisk betydning har JKP og de mange andre lokale samfundsledere haft for samtid og eftertid? Var det hellige fællesskab i virkeligheden rationelt begrundet - som en måde at overleve på, materielt og åndeligt? I hvor høj grad hang JKPs politiske succes sammen med hans position i de helliges samfund?

Dette billede - foto m. sølvkrans - hang i mange år i Bedsted Missionshus. På sølvsløjfen er indgraveret flg. tekst: Fra taknemlige Venner Hvidbjerg, Ørum, Lodbjerg, Bedsted og Grurup. - Efterdi de Helliges Hjerte ere vederkvægede ved dig, Broder. Phil. 7.



I det religiøse fællesskab *og i bønnen hentes kraft og styrke. Niels Bjerre: »Guds børn«, Harboøre 1897.*

Disse og mange andre spørgsmål, som kan knyttes til ved studiet af vækkelserne, IM og de enkelte personligheder, påviser, hvor stor betydning netop vekselvirkningen og de indbyrdes mellemmenneskelige relationer har.

Detailstudiet og forskningen i lokalområdet er den allervigtigste forudsætning for, at man på højere, videnskabeligt niveau vil kunne nå sit mål. Derfor vil en syntese mellem den lokale amatørforskning og den mere professionelle, hvor videnskaben forstår at udnytte beskrivelsen, erindringen eller detailstudiet rigtigt, være den helt perfekte fremgangsmåde.

Med den indremissionske bevægelses store udbredelse har vi en endog særdeles betydningsfuld faktor i samfundsbilledet. Bevægelsen fortjener en seriøs forskning i vores higen efter en dybere forståelse af menneskets adfærd som religiøst, eksistentielt og socialt væsen.

Noter

1) Således skriver Vagn Wåhlin i artiklen »Religiøse vækkelsesbevægelser i Danmark«: »...blev her en økonomisk-historisk og klassemæssig fundering af studier over vækkelserne placeret som aldeles nødvendige.«
2) Dette giver sig bl.a. udslag i den efterhånden lange række af *socialhistoriske* værker med vægten lagt på dagligt liv.
3) Der tænkes hér på de ofte socialistisk-marxistiske funderede samfundsopfattelser. Disse vil typisk hævde, at landboreformerne blev basis for en ny klassedeling med borgerliggjorte storbønder overfor en »proletariseret« underklasse af daglejere, husmænd og fiskere, der p.gr. undertrykkelse sluttede sig sammen i virkelighedsfjerne, religiøse fællesskaber.
4) Inge Bundsgaard: »Grundtvigianismen og Indre Mission på Koldingegnen ca. 1880-1914.« Specialafhandling, 1982.

5) Anne-Lise Schou: »Kvinder og mission i Indre Mission.« Kattegat-Skagerrak-projektet. Meddelelser nr. 4, 1984.

6) Margrethe Balle-Petersen: »Guds folk i Danmark. Nogle synspunkter på studiet af religiøse grupper.« Folk og kultur, 1977.
»Budskab og fællesskab. Nogle synspunkter på forskningen omkring folkelige bevægelser på lokalt plan.« Nye strømninger i dansk lokalhistorie, Århus 1981.

7) Vagn Wåhlin: »Religiøse vækkelsesbevægelser i Danmark.« Religiösa väckelserörelser i Norden, red. Anders Gustavsson, Lund, 1985.

8) Resultaterne fra dette projekt formidles fortløbende i en række meddelelser, udgivet af Ålborg Universitetsforlag, red. P. Ludvigsen m.fl.

9) De følgende oplysninger er hentet fra en biografi om Jens Kristian Pedersen: »Indremissionær Jens Kristian Pedersen. Et mindeskrift.« ved P. P. Johansen. København 1917.

10) I biografien hedder det: »... til andre Tider kunde det blive meget mørkt for ham, ja, saa frygteligt mørkt, at han var lige ved at tabe Modet.« s. 12.

11) Ifølge biografien afgjordes sagen ved retten i Vestervig i maj 1878 med en advarsel til de anklagede. Det har ikke været muligt at finde sagens akter på landsarkivet(?)

Våben fra besættelsestiden

Af Gunnar Kjær Mortensen

I forbindelse med markering af 40-årsdagen for Danmarks befrielse deltog Egnshistorisk Forening, og der sporedes en betydelig interesse for emnet.

Efterfølgende er der iværksat en »frit lejde«-aktion, hvor bl.a. tidligere modstandsfolk og deres efterladte kunne aflevere våben og ammunition, som var i deres besiddelse uden våbentilladelse. Under denne aktion kom der betydelige mængder for dagens lys, - også her i Thy. I samme forbindelse blev der åbnet mulighed for, at museer og lign. institutioner kunne anmode om at få enkelte af disse våben udleveret til udstillinger efter uskadeliggørelse.

På den baggrund blev det med politiet i Thisted aftalt, at borgmester Arne Hyttel, repræsenterende Sydthy kommune, som ejer af Egnshistorisk Arkiv og Gunnar Kjær Mortensen, på vegne af bestyrelsen for Egnshistorisk Forening, kunne få lov til at besigtige de indkomne våben fra Thy-området. Der var tale om anselige mængder, men man fandt frem til nogle få typiske eksemplarer bestående af:
1 stk. tysk riffel.
tilhørende bajonet med skede.
1 stk. US-karabin.
1 stk. maskinpistol »Stengun« med magasin.
1 stk. pistol type P 38.
1 stk. komplet håndgranat.
div. originalpakninger for ammunition til ovennævnte våben.



Engelsk maskinpistol »Stengun«. Meget udbredt våben nedkastet til modstandsbevægelser i hele Vesteuropa.

Samtlige våben er derpå transporteret til hærens depoter, hvorimod ansøgningen om udlevering af de pågældende våben gennem politimesteren er oversendt rigspolitichefen. I skrivende stund foreligger der endnu ikke oplysninger om, hvorvidt kommunen vil kunne få de pågældende våben udleveret. Såfremt ansøgningen bliver imødekommet, var det tanken, at de pågældende våben skulle udstilles i en aflåst montre i Egnshistorisk Arkiv. Det er dog en forudsætning, og foreningens ønske, at våbnene forinden bliver effektivt uskadeliggjort ved fjernelse af vitale ikke-synlige dele.



Skolebillede fra Visby ca. 1906-07



1. *Martin Jensen.*
2. *Martinus Christensen Kiil.*
3. *Marius Jensen.*
4. *Helga - tjente hos P. Kjærgaard.*
5. *Niels Søndergaard.*
6. *Brorson Jensen.*
7. *Jørgen Andersen.*
8. *Otto Daniel Pedersen.*
9. *Chr. Jensen.*
10. *Viggo Carl Bertelsen.*
11. *Peter Pedersen.*
12. *Lærer Mads Christensen.*
13. *Hans datter Anna.*
14. *Hans hustru Karen Christiansen.*
15. *Anders Nielsen.*
16. *Otilda Kiær.*
17. *Else Andersen.*
18. *Katrine Jensen.*
19. *Ane Nielsen.*
20. *Christiane Amby.*
21. *Margrethe Amby.*
22. *Katrine Bach.*
23. *Mariane Søndergaard.*
24. *Degnens tj.pige Dorthea Christensen.*
25. *Fru pastor Jørgensen.*
26. *Pastor Jørgensen.*
27. *Hans Søndergaard.*
28. *Martin Luther Pedersen,*
29. *Agnes Hansen.*
30. *Dagmar Hansen.*
31. *Katrine Johansen,*
32. *Elna Andersen.*
33. *Johan Jensen.*
34. *Filip Jensen.*
35. *Arnold Jepsen.*
36. *Søren Andersen.*
37. *Maren Christiansen.*
38. *Plejebarn v. Th. Christensen Smed.*
39. *Elvine Amby.*
40. *Marie Pedersen.*
41. *Signe Jepsen.*
42. *Elise Østergaard.*
43. *Christiane Vangsgaard.*
44. *Margrethe Vangsgaard.*
45. *Karen Vangsgaard.*
46. *Anna Jepsen.*
47. *Anne Andersen.*
48. *Viggo Jensen.*
49. *Ingvard Jensen.*
50. *Aksel Amby.*
51. *Anton Amby.*
52. *Arne Christiansen.*
53. *Peder Bach.*
54. *Valdemar Nielsen.*
55. *Alfred Pedersen.*
56. *Frederik Christiansen.*

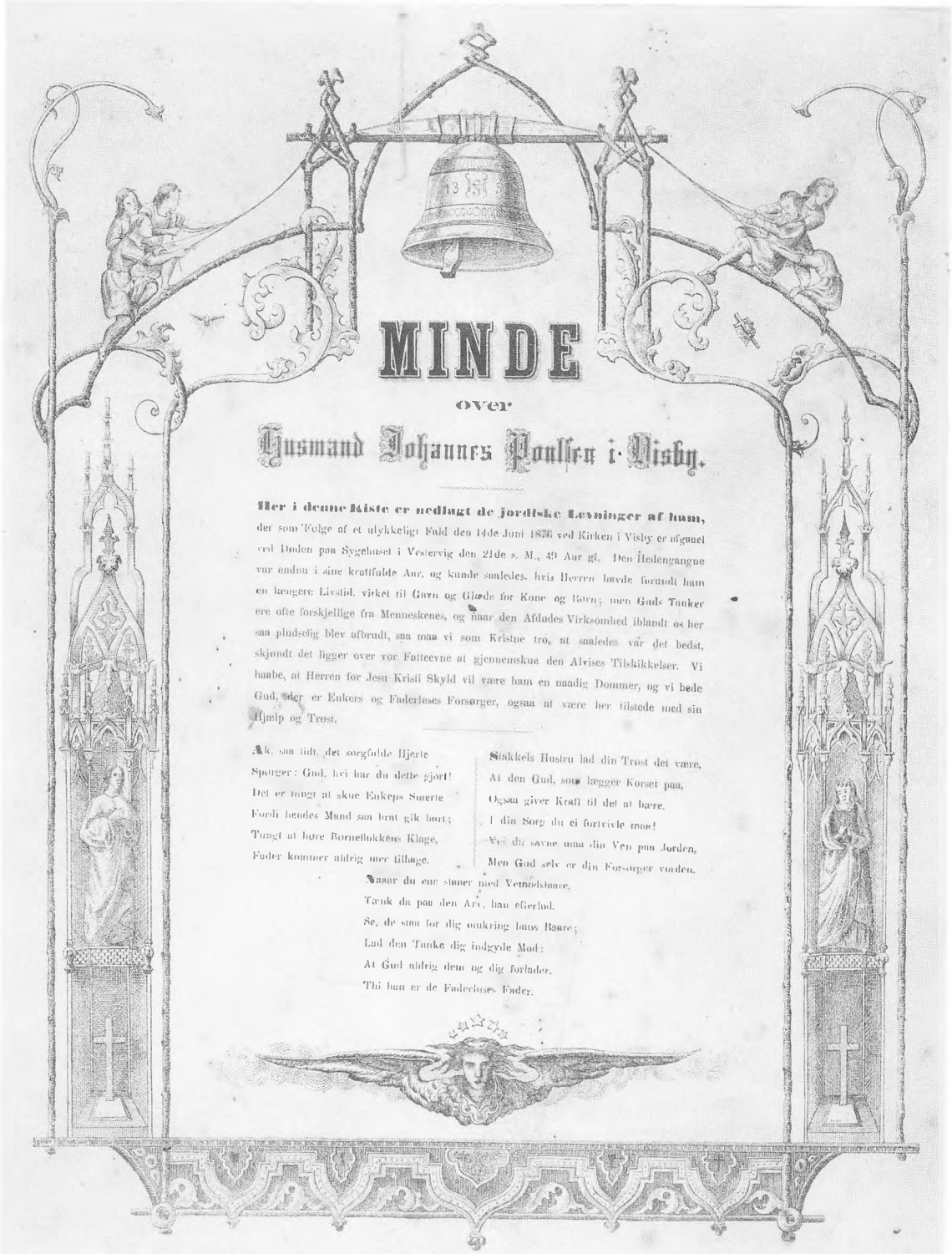

MINDE

over

Husmand Johannes Poulsen i Visby.

Her i denne Kiste er nedlagt de jordiske Levninger af ham, der som Følge af et ulykkeligt Fald den 14de Juni 1876 ved Kirken i Visby er afgaaet ved Døden paa Sygehuset i Vestervig den 21de s. M., 49 Aar gi. Den Hedengangne var endnu i sine kraftfulde Aar, og kunde saaledes, hvis Herren havde fornødt ham en længere Livstid, virket til Gavn og Glæde for Kone og Børn; men Guds Tanker ere ofte forskjellige fra Menneskenes, og naar den Afdødes Virksomhed iblandt os her saa pludselig blev afbrudt, saa maa vi som Kristne tro, at saaledes var det bedst, skjøndt det ligger over vor Fatteevne at gjennemskue den Alvises Tilskikkelser. Vi haabe, at Herren for Jesu Kristi Skyld vil være ham en naadig Dommer, og vi bede Gud, der er Enkers og Faderløses Forsørger, ogsaa at være her tilstede med sin Hjælp og Trøst.

Ak, sun tidt, det sorgfulde Hjerte
Spørger: Gud, hvi har du dette gjort!
Det er tungt at skue Enkens Smerte
Fordi hendes Mand saa brat gik bort;
Tungt at høre Børnenes Klage,
Fader kommer aldrig mer tilbage.

Stakkels Hustru lad din Trøst dei være,
At den Gud, som lægger Korset paa,
Ogsaa giver Kraft til det at bære.
I din Sorg du ei fortvivle maa!
Vel du savne maa din Ven paa Jorden,
Men Gud selv er din Forsørger vorden.

Naaar du ene sinker med Vemodstaare,
Tænk du paa den Arv, han efterlod.
Se, de staa for dig omkring hans Baare;
Lad den Tanke dig indgyde Mod:
At Gud aldrig dem og dig forlader,
Thi han er de Faderløses Fader.

MINDE
over
Husmand Johannes Poulsen i Visby.

Her i denne Kiste er nedlagt de jordiske Levninger af ham, der som Følge af et ulykkeligt Fald den 14de Juni 1876 ved Kirken i Visby er afgaaet ved Døden paa Sygehuset i Vestervig den 21de s. M., 49 Aar gl. Den Hedengangne var endnu i sine kraftfulde Aar, og kunde saaledes, hvis Herren havde forundt ham en længere Livstid, virket til Gavn og Glæde for Kone og Børn; men Guds Tanker ere ofte forskjellige fra Menneskenes, og naar den Afdødes Virksomhed iblandt os her saa pludselig blev afbrudt, saa maa vi som Kristne tro, at saaledes var det bedst, skjøndt det ligger over vor Fatteevne at gjennemskue den Alvises Tilskikkelser. Vi haabe, at Herren for Jesu Kristi Skyld vil være ham en naadig Dommer, og vi bede Gud, der er Enkers og Faderløses Forsørger, ogsaa at være her tilstede med sin Hjælp og Trøst.

Ak, saa tidt, det sorgfulde Hjerte
Spørger: Gud, hvi har du dette gjort!
Det er tungt at skue Enkens Smerte
Fordi hendes Mand saa brat gik bort;
Tungt at høre Børneflokkens Klage,
Fader kommer aldrig mer tilbage.

Stakkels Hustru lad din Trøst det være,
At den Gud, som lægger Korset paa,
Ogsaa giver Kraft til det at bære.
I din Sorg du ei fortvivle maa!
Vel du savne maa din Ven paa Jorden,
Men Gud selv er din Forsørger vorden.

Naaar du ene staaer med Vemodstaare,
Tænk da paa den Arv, han efterlod,
Se, de staa for dig omkring hans Baare;
Lad den Tanke dig indgyde Mod:
At Gud aldrig dem og dig forlader,
Thi han er de Faderløses Fader.

Helligsø 1880 - 90

Uddrag af J. Th. N. Løgstrups dagbøger

Af Olaf Nørgaard

Den mand, hvis navn står over disse linier, vil formentlig være kendt af alle, der beskæftiger sig med den nyere tids kirkehistorie. Han har gjort eftertiden den tjeneste at føre dagbog, og disse dagbøger er for nogle år siden afleveret til Kirkehistorisk Institut, Aarhus, hvorfra de er gået videre til Rigsarkivet.

I 1880, i en alder af 27 år, tiltrådte han embedet som sognepræst i Helligsø-Gjettrup. Efterfølgende er en beretning om hans virksomhed i dette embede, fortalt med dagbogens egne ord. Hvad der står i anførselstegn, er direkte citeret, enkelte steder dog med mindre ændringer, nødvendiggjort af forkortelser. Dagbogens personnavne er undertiden suppleret med stilling og bopæl.

1880

17/9 Ankommer sent om aftenen til Ydby kro og afhentes der af præstegårdsforpagteren Niels Smed, der ikke rigtigt kunne forstå, om denne unge mand virkelig var den nye præst.

18/9 Om eftermiddagen skrives prædiken til indsættelsen næste dag. »Så fulgte gamle Jensen mig ned til den lave, kullede, uanselige kirke. En dør, og man dumper lige ind.«

Søndag 19/9: »Folk så på mig, som ville de sige: Du er noget ung, kan du også prædike? Gamle Jensen mente, at jeg så ud som et bitte barn ved siden af provsten. En mand sagde, da han gik til kirke: Bare det ikke er Indre Mission! Og bagefter: Jeg er bange, det er det alligevel!«

Søndag 26/9: »Høstprædiken, propfulde kirker. Mange af de hellige udensogns var her. Mon jeg skal være Indre Missions præst?«

13/10 kl. 15 bliver pastor Løgstrup i Aarhus domkirke viet til sin forlovede Maria Larsen fra Aarhus.

19/10 »Fra Struer til Doverodde, indtog i Helligsø som nygifte. Spiste til middag med Niels Smed i præstegården, og der blev bedt bordbøn den første dag i vort hjem. Byens folk sendte os næringsmidler efter større målestok. Vi lever i idel overraskelse og begavelse med bryllupsgaver.«

1881

1/2 »Første sangøvelsesmøde hos Niels Smed. Foredrag om salmesangen som en af menighedens livsytringer.«

I Helligsø skole og hos gårdmændene Erik Jensen, Poul Andersen og Anders Smed holdes der 9 af disse møder, alle med et foredrag som indledning til sangøvelsen. Der blev indøvet ialt 32 melodier. Lærer Kristian Overgaard, Gjettrup, holdt sangøvelser der.

8/2 »I nat tog måren alle vores høns.«

15/2 »Besøg af missionærerne Anders Stubkjær og Jesper Nielsen.«

28/2 »Maren Isaksdatter i Gundtoftgaard døde i dag, før jeg fik hende berettet. Men hun har ved Guds hjælp været forskrækkelig gudfrygtig, så hun er lige lykkelig for det! sagde hendes datter. Hendes mand gik ganske rolig fra mig ned i stalden for at sælge heste, da der kom en, som vilde handle! Der måtte jeg søge ham op og sige ham farvel! Og så skal der være en begravelse, som skal spørges viden om land, og to vokslys på altret for hende!«

11/3»Begravelse fra Gundtoftgaard. 15 vogne. Så stort et tog havde Maria aldrig været med i.«

7/4 »Begravelse i Søndergaard. Rørende, da moderen for sidste gang kyssede sin lille 9-års pige, men alt for flot middag. Luksus klæder ilde til sorg.«

8/4 »Våbenbrødrefest for medaillemændene i Gjettrup kirke og hos L. Kr. Villumsen, hvor vi alle spiste af fad sammen. Det havde Maria ikke før været med til!«

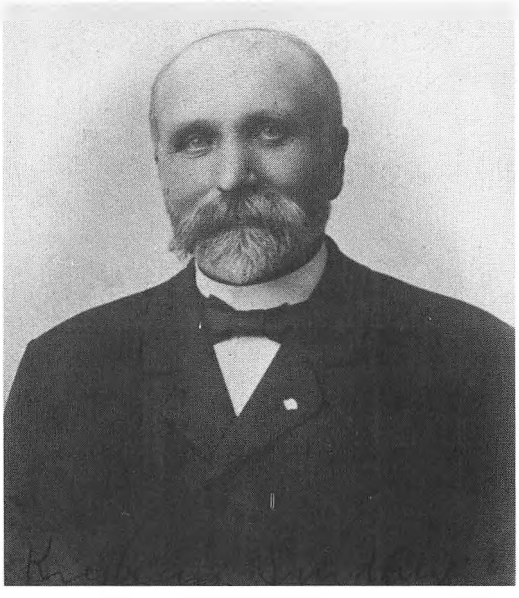

Poul Kristian Kristensen, bedre kendt under navnet Kristian Snedker. Udførte tømrerarbejdet ved missionshuset. Boede i Gundtoft, Ydbyvej 115.

10/5 »Efter besøg i Vestervig (Provst J. Vahls andragende) møde for Santhalmissionen i Gjettrup skole.«

20/7 »Første sending af de nye missionsæsker. Stor glæde over dem. Erik Jensen kom med dem.«

Søndag 23/10 »For første gang kom vi ind gennem det nye våbenhus i Helligsø.«

11/11 »Sølvbryllup hos Jens Ettrup.«

16/11 »Første menighedsmøde.«

18/11 »Hos Laust Hansen, Å de ulykkelige mennesker, hvor de skændtes i mit påhør. Jeg talte både så tugtende og så blødt, jeg kunne, mindede dem om deres børn, og blev så bevæget, at jeg selv kom til at græde. Bad for dem. O Gud, du som ser, hvor djævelen plager og piner disse sjæle, vis dig dog her som en frelser! Hun stod og græd i gangen, da jeg gik, helt rystet, derfra.«

Var igen der den 22. og den 25. Han var da død for en time siden.

2/12 »Bibellæsning i Gjettrup. De sad på alt, hvad der kunne siddes på, undtagen alteret. O, hvor jeg mætter min sjæl på min frelsers ord.«

1882

Menighedsmøde 3. februar. Efter mødet diskussion om muligheden for at få bygget et missionshus.

22/4 »Havestakittet, som har givet mig meget arbejde er nu endelig færdigt.«

20/4 »Thybanens åbnes, al post udebliver, alt kommer i den mest brogede uorden.«

11/5 »Pastor Carl Moe, Harboøre prædikede her. Han prædikede indtrængende, varmt, inderligt og længe, uddelende hug og stød, der ramme, hvor de sigte, tvedelende tilhørerne. Således kan jeg ikke prædike, men jeg gad kunne prædike således. Hvor jeg gik glad fra kirke.«

15/5 »I går talte jeg alvorligt med Madsen om deres omgang med usædelige, fordrukne mennesker. I dag sagde han til lærer Niels Christensen om mig, at mit ideal ligger for højt, og at han var bange, jeg ikke kunne tåle det i mit hoved. Vorherre bevare præstens forstand.«

Søndag 6/8 »P. Ulnits rejste sig under gudstjenesten og gik; om eftermiddagen kom han herned og græd over mig og min prædiken. Stakkels mand, jeg har ondt af det for ham.« (1887 lod han sig gendøbe).

Søndag 5/11 »Besøgte Jens Laursens, men det blev så forfærdeligt vejr, at vi ej kunne komme hjem.«

13/11 »Valgtes ind i bestyrelsen for de fattiges kasse.«

Mellem gamle Jensen og Niels Smed, Helligsøgaard, var der opstået en strid, som kunne føre til proces. Præsten søgte at hindre dette, og fik først gamle Jensen til at love, at der ikke skulle tages skridt til proces, før mægling var forsøgt. Derefter fulgtes de to ad til Helligsøgaard, hvor Niels Smed lå alvorligt syg. Her fik pastor Løgstrup de to forligt, og fik forliget beseglet. »Giv så hinanden deres hænder. Så lagde jeg min hånd derpå, og sagde: Så i Jesu navn tilgive vi hinanden. Alt skal være forglemt og udslettet. - Niels Smed tørrede øjnene og var dybt bevæget, gamle Jensen ikke mindre.«

Søndag 26/11 »Niels Smed døde kl. 9½. Anders Smed hentedes ud af kirken. Efter kir-

ketid var jeg ovre at bede med enken og børnene.«

20/12 »Første uddeling af vor lille menighedsforenings tøj.«

23/12 »Ved uddeling af julegaver traf jeg K.L. fuld i sengen.«

24/12 »En dejlig juleaften, ja så dejlig, at hjertet brændte, før vi spiste, og jeg måtte græde af glæde. Maria forærede mig foldekniven, hun fik 6 desserttallerkner m.m. Fra Randers dessertskeer. Dorés billeder, som Maria gav sig selv.

1883

24/1 Pastor Riis-Lowson, Vestervig har angrebet de hellige i Thisted Avis.

Søndag 18/2 »Sidste besøg hos Anton Josefsen, før han døde.»

15/3 »Riis-Lowson holdt forsvarsmøde i Gjettrup skole. Han talte varmt om vor kongefamilie, hvilket værn den kunne blive for vort land ved sin slægtsforbindelse. Og den vil man jage bort! Og bryder sig ej 25-øre om! Jeg skammer mig ved dem, der kan tale således.«

16/4 »Provstevisitats, mens lærer Niels Christensen havde lungebetændelse, og jeg var til strandauktion.«

5/5 »I nat tog måren 9 høns, lørdag før påske i år 13, ifjor 15 - 37 ialt. Nu holder vi ikke høns mere. En, der blev sparet forleden gik i nat!

Lavede det østre plankeværk i forrige uge, gjorde i dag lysthuset ved den store ribsbusk færdigt.«

11/6 »Atter knuder med gamle Jensen, der ej ville gå til Niels Smeds enke, hun skulle komme til ham. Det var en pine, men Erik Jensen og jeg gik til ham og fik det ved Guds nåde bilagt.«

20/6 »Provstesynet anordnede kakkelovn i Helligsø, men forkastede på ubegribelig vis rundt knæfald i Gjettrup.«

22/8 »Hentet til den syge tømrer Kristian Mikkelsen.«

11/9 »Begravede den lille tømrer Kristian Mikkelsen. Han lå bevidstløs, da jeg var der dagen før hans død, men da jeg gav mig til at synge: Vor Gud han er så fast en borg, istemte han den. Og da jeg sagde farvel i Jesu navn, sagde han: Det sidste var godt!«

3/10 »Helligsø kirke har fået skorsten på.«

11/10 »Første bibellæsning i Helligsø kirke (hidtil i skolen).«

1884

20/6 »Skolevisitats. Biskoppen forlangte først 5 melodier sungne af børnene uden hjælp. Tog så religion og læsning, ikke mere. Med yngste klasse kun salmesang og lidt bibelhistorie. Lærerne her til middag.«

4/8 »Lavede idag det første badehus.«

24/12 Her omtales juleaften, gaverne m.m. Juledag og anden juledag er Niels Smeds børn og forpagterens børn på besøg i præstegården. Lille Ingvor erklærede om nødderne: De æ et nøj å ed! Han spiste dem med skaller på.

1886

16/1 »Kr. Kristensen blev slået af en plag. Vi bad for den fattige, bevidstløse dreng, der ej selv kunne bede. En time efter sidste forbøn døde han.«

17/3 »I disse dage atter vild fygning. I Helligsø kirke kom der 16, til katekisation 6. Prædikede for 6 i Gjettrup (+ Overgaard og 2 i våbenhuset).«

23/3 »Fik nåde til at tale gamle Jensen til rette angående sparekasseklagen.«

12/5 Blev ved et møde i Horsens valgt ind i missionsbestyrelsen, synes ikke at have været ubetinget glad for dette valg.

13/8 »Første store indre-missionsmøde her. Kirken rømmedes og vi flyttede hen i Niels Smeds lade. Her blev der talt af pastor C. E. Paludan, Søndbjerg, provst K. Deichmann, Hvidbjerg, indremissionærerne Jesper Nielsen og Christensen, og lærer Clausen.«

Der har indtil nu kun været talt om arbejdet i sognene Helligsø og Gjettrup. Pastor Løgstrup var lige fra ansættelse stærkt virksom uden for pastoratet. Hvor stort et omfang denne virksomhed kunne have, vil fremgå af efterfølgende notater.

23/11 »Kom i går til pastor J. Lebech, Galtrup-Øster Jølby. I dag til møde med dem i Sejerslev, dagen efter i Galtrup, og om aftenen i præstegården foredrag om kinamissionen. Næste dag kørte de mig til Vejerslev, hvor pastor F. F. de Fine Olivarius og jeg talte, og om

aftenen fortalte jeg i præstegården om vor danske mission.«

26/11 »Efter at have overnattet i Vejerslev præstegård kørte jeg med stærk storm imod til Næssund, hvor overfarten ikke var behagelig den dag.«

1/12 Til gudstjeneste med altergang i Ølby kirke.

7/12 »Aftenforedrag med lys i den lille Visby kirke. Næste dag stort møde i Bedsted kirke sammen med Paludan og Deichmann. Den dags morgen døde Niels Smeds Karen. Om aftenen i fæl snestorm fra Snedsted til pastor H. Gad i Hundborg, (Maria til Thisted). Om aftenen lå jeg sammen med Paludan i »Spøgelseskamret«, den fæleste nat, jeg har tilbragt i sund tilstand. Thi for storm, knagen og bragen i det gamle hus og en klaprende loftsluge lukkede vi ikke øjnene ret meget den nat.«

9/12 »I forrygende vejr til indvielsen af Hundborg missionshus. Da Deichmann havde talt der, flyttede vi til kirken. Hjem med Fibiger i det uhyggeligste vejr, og næste dag sammen med ham møde i en gård ved sundbyvejen, hvorfra jeg kørtes lige til aftentoget og ved Snedsted mødte Maria.«

Den udensogns virksomhed i de refererede 14 dage er ikke usædvanlig høj, den skønnes at ligge nær ved gennemsnittet.

1887

Søndag 20/3 »En mægtig prædiken for en mægtig forsamling i Gjettrup.«

13/7 »Møde i Præstegårdens lade. Her talte Deichmann, Paludan, Elmquist, Faber.«

29/12 »Tog jeg Niels Buskjær til alters. Han blev så lykkelig ved: Han kommer selv, han sender ingen anden.«

1888

18/1 »Møde sammen med Jesper Nielsen i Gundtoftgaard. Begyndte i november i fjor med J. Kjær hos Krabbe Nielsen, i december med Niels Eriksen hos Thomas Vie.«

30/1 »Talt med Niels Buskjær. Thomas Sjelle tilbyder en grund til missionshuset.«

13/2 »Med J. Kjær forsamling hos Thomas Sjelle. Han talte om voddet,› jeg om Jesajas 53,5. På hjemvejen væltede vi med Erik Jensens kane.«

Søndag 19/2 »Lutter snestorm, kom dog i begge kirker. I Gjettrup 33 personer, deraf 5 kvinder, var nær ikke kommet til Helligsø. Prædikede der for Christensen og Knudsen.«

5/3 »I Jesu navn holdt vi det første bestyrelsesmøde angående det nye missionshus. Begyndte med børn om troskraft og trosmod fra Jesu. Herre, det er ikke penge vi mangler, men det er tro. Besluttede at bygge i år. Tilstede: Anders Smed, Erik Jensen, Poul Hansen, Kristian Kristensen og Jens Mik. Nielsen (Gjettrup).«

9/3 »Om aftenen vadede vi igennem flere tommer vand og alen sne til forsamling hos Poul Hansens. Lærer Mads Lind, Hanbjerg og Anders Stubkjær deltog.«

Søndag 11/3 »Gjettrup kirke var fuld ved sidsttjeneste og Anders Stubkjær holdt børnegudstjeneste bagefter.«

12/3 »Om aftenen en mindre forsamling hos Niels Smed.«

13/3 »Om aftenen møde i Knudsgaard. Missionærerne Anders Stubkjær og Laust Trug talte, tilsidst N. Løgstrup. En vældig mængde.«



Ane og Jens, boede i gården »Øster Søndergaard«, Skærdalvej 2.



Maren og Anders Smed, boede i »Nørgaard« i Helligsø 23. Maren Smed var født Kobberø, var først gift med Poul Hansen, der boede i gården Skærdalvej 8; efter hans død blev hun Anders Smeds tredie hustru.

24/3 »Hos Laust Hansens enke. Hun mindede mig om, hvorledes jeg i sin tid kom bag på hende og overraskede hende, da jeg kom hurtig ud i køkkenet efter at have sunget: Sig mig den gamle sandhed, for hendes døende mand.«

26/3 »Ude hos Andr. Villadsen i mildt snevejr. Han hører baptistpræsten Jørgensen. Derefter hos N. Roddenbjerg, der blev vred, fordi jeg mindede ham om at give sin sjæl føde. Til sidst gik han uden at sige farvel med ordene: Nu er vor snak færdig. Det er tredie gang siden december, at jeg har jaget folk ud af stuen med Jesus. Niels Mikkelsen i Helligsø gik uden at sige et ord: For så fortåler æ mæ et! Mik. Christensen sagde (16/1) »Nu har vi aftalt« og så gik han. Han var vred over, at han bilder sig ind at jeg i en skriftetale har kaldt ham et vantro menneske.«

Mandag anden påskedag 2/4 »Prædikede i vacance i Hurup Kirke, der ikke har været så fuld, siden biskop Kierkegaard holdt visitats, sagdes der.«

30/4 »Møde om missionshuset hos Anders Smed, konkurrenceplanerne og tilbuddene åbnedes.«

Mandag anden pinsedag 21/5 »I går vældigt pinsebesøg i begge kirker, i dag prædiken om den samaritanske kvinde i Hurup så det bevægede mange hjerter øjensynlig.«

25/5 »Møde i Poul Nørgaards lade.«

Søndag 17/6 »Om eftermiddagen børnegudstjeneste i Dalen, lærer P. Svinth og skomager Madsen fra Lemvig talte, hvorefter jeg holdt en lille dalprædiken over: Den stad, som ligger på et bjerg kan ikke skjules.'

Søndag 22/7 »Kl. 6½ aften holdt vi den første andagt i Helligsø nye missionshus med bøn, sang og oplæsning af Haggaj, kapitel 1.«

1/8 »Stort møde i Niels Smeds enkes lade.«

I de følgende to år er der kun ganske få og kortfattede indførsler i dagbogen. I sommeren 1890 blev pastor Løgstrup udnævnt til sekretær i Dansk Missionsselskab.

19/10 »Min afskedstale, åbenbaringen 1, den første, 21, det første.«

22/10 »Pakning i Helligsø, vor sidste pige Ane Holmgaard. Drikkepenge hos Niels Smed (sidste nat) 1 kr.«

1911

25/6 Under et besøg i Helligsø. »Dagen efter besøgte vi den dødssyge Kristian Kobberø, som var gift med en af mine flinke konfirmander: Karen, Jens Laursens datter. Ved hans seng sang vi: Skal fri og frelst vi hist Guds himmelbryllup gæste.«

Jens Laursen var en af pionererne. Ved et aftenmøde hos ham satte pastor Løgstrup sig ind i den inderste stue, og her oversatte han fra svensk sangen: O, hvor saligt dog at vandre... Den blev sunget den samme aften og slog således an, at den blev bevægelsens flagsang og slagsang.

— o — o —

Da Th. Løgstrup kom til Helligsø i 1880 havde Indre Mission kun ganske få tilhængere der. 10 år senere havde flertallet i begge sogne sluttet sig til denne retning.

I 1880 var der ikke andre kirkelige aktiviteter end helligdagenes gudstjenester. I 1890 var der i begge kirker regelmæssig bibellæsning og børnegudstjenester; uden for kirken var der møder med fremmede talere fra Indre Mission, dels i hjemmene, dels i det nybyggede missionshus.

Der var sket hårdt tiltrængte reparationer på den forsømte kirkebygning, der var blevet forsynet med våbenhus, kakkelovn og hængelamper.

Det store drikkeri var blevet betydeligt indskrænket, hvad der betød en forbedring af de sociale forhold, retstrætter mellem sognenes beboere var forsvundet.

Indre Mission har hersket i sognene siden 1890, men denne retning har ikke været enerådende. Som det tydeligt fremgår af dagbogen var der flere personer, der ikke kunne forsone sig med missionen og dens nye skikke. Disse personer anså sig selv for kristne som de øvrige beboere, og de kunne ikke forstå, hvorfor de skulle sættes i en særlig gruppe, der af præsten betegnedes som vantro. Det kunne ikke undgås, at der mellem de to grupper opstod en dyb kløft.

For Indre Missions tilhængere stod tiden 1880-90 som en guldalder, og som den åndelige leder i denne periode havde pastor Løgstrup en enestående stilling. Det var altid en meget stor begivenhed, når han besøgte sine gamle sogne. Fra min drengetid i tyverne erindrer jeg i hvert fald én gang, hvor han prædikede i kirkerne og en anden gang, hvor han talte i det missionshus, som han selv for en menneskealder siden havde været med til at bygge. Ved afslutningen af mødet gik han rundt i salen og trykkede sine gamle medkæmpere i hånden med et bevæget: »Farvel endnu en gang!«

Kilder

I rigsarkivet: J. Th. N. Løgstrups dagbøger, 1880-90, Arkiv nr. 6998 - Om forholdene i Helligsø-Gjettrup 1880-90.
Historisk Årbog for Thy, Mors og V. Hanherred 1965, side 9, 1971, side 44, 1979, side 33, 1981, Side 63, 1983, side 23, 1984, side 77, 1985, side 84.
Sydthy Årbog 1985, side 9.
Om Indre Mission:
Paul Holt: Kirkelig forening for den indre mission i Danmark gennem 100 år. 1861-1961. København 1961.
Erindringer fra Helligsø 1870-1920.
Jens Frederiksen Svinth: Erindringer fra mit liv. 1924 og 1929. - Genoptrykt 1978 af V. Svinth.
Ivar Lyhne: Yvr's erindringer. Eget forlag. 1972.

Grurup skole

Af Frits M. Jensen

Ifølge Christian d. V.s Danske Lov (1683), skulle der oprettes degneembeder i alle pastorater. Degnen skulle assistere præsten i kirken: synge, ombære tavlen ved indsamlinger i kirken, overhøre ungdommen på kirkegulvet og én gang om ugen undervise dem på et dertil bekvemt sted. Desuden skulle han ringe med kirkeklokken, vikariere for præsten og befordre hans breve.

Alt dette kunne pastoratets degn i Bedsted overkomme. Men ved konfirmationens indførelse i 1736 stilledes der krav til konfirmanderne om visse kundskaber i kristendom og nogen færdighed i at læse den hellige skrift. Derfor udsendtes forordningen af 23. januar 1739, hvori der krævedes, at degnen skulle undervise i »kristendom, læsen, skriven og regnen.« De to sidste fag dog mod særlig betaling.

Degnen skulle nu til at være skoleholder, og en sådan skoleholder skulle ansættes i sogne, hvor der ingen degn var.

Her begynder Grurup skoles historie.

I indberetningen 1739 skriver sognepræsten angående Grurup sogn: Det ville være gavnligt, om en liden skole blev bygt med skoleholder og degn i samme person. Et hus på 6 fag både til skoleholder og skolestue kan sættes noget nær kirken på fælles grund eller kirkens fortov.

Foreløbig sker der dog intet, og kravene i forordningen modereres i 1740 således, at det nu overlades til de lokale myndigheder at træffe bestemmelser angående lokaler og undervisningens omfang, dog formoder kongen, »at de vil behandle skoleholderne således, at disse ikke skal gøre deres arbejde sukkende.«

I præsteindberetningen 1740 skriver pastor Oluf Falck, at Tandrups ejer har ladet en ny degnebolig opføre i Bedsted sogn, men ingen læsning er endnu begyndt af mangel på varme og kakkelovn. Han tilføjer: »I Grurup - som både er et lidet og fattigt sogn, desuden Bed-



Grurup skole 1836 - 46, her set fra Grurup kirkegårdsmur. - Bygningen ligger på Grurupvej 9.

sted så langt fraliggende, at Grurup børn om vinteren umuligt kan komme til Bedsted skole - behjælper sognemændene sig fra Mortensdag til påske med en løbende skolemester, hvilken dog den tid næppe kan bekomme den løn og føde, han kan være tjent med. Men som sådan læsning på så kort tid ingenlunde kan forslå, thi i den længste tid af året glemmer børnene alt, hvad de i den korteste har lært. Desuden kan man også af forberørte mangel på kost og løn næppe bekomme anden skolemester end den, som bliver kjendt udygtig andensteds. Det var at ønske, vedkommende høje myndighed vil lade føje den anstalt, at en løbe skolemester i Grurup hele året igennem kunne forblive, da sognet, når den ene måtte bære byrden med den anden, meget vel kunne forskaffe føde og husværelse, om lønnen ellers kunne udfindes.«

I næsten hundrede år sker der ikke nogen nævneværdig forandring af skoleforholdene i sognet. En omgangslærer, en ung knøs eller en gammel mand eller måske en håndværker, der som Kræn Koustrup i »Æ Bindstouw« var murermester om sommeren og skolemester om vinteren, samlede sognets børn »fra ploven gik ind til den gik ud« på skift i sognets gårde. Kun få beretninger findes om disse skoleholdere. Fra 1786 har vi dog følgende udtalelse af pastor Lassen i Bedsted: »Skoleholderen Christen Poulsen i Grurup forretter sit skolehold med al flid og omhu, såvidt hans legems helbred vil tillade ham det, så han af sognets medlemmer er både yndet og elsket for sin flid efter de kræfter, Gud forlener ham.«

Først med Skoleloven af 1814 kræves skoleforholdene ændret. Sognene skal inddeles i skoledistrikter med hver sin skolestue, der skal være bolig til skoleholderen med så meget jord, at der kunne være græsning til 2 køer og 6 får samt fornøden vinterfoder, og skoleholderen skal have anordningsmæssig løn.

Krige, statsbankerot og landbrugskrise kan måske undskylde, at man endnu ikke først i trediverne havde ført loven ud i livet, idet sko-

lelærer Christen Pedersen Blander i 1834 bor i et hus hos Chr. Mortensen.

En degnebolig med tilhørende skolestue må være anskaffet kort tid derefter.

Denne skole, som lå på nuværende matrikelnummer 18, er sikkert taget i brug samtidig med påbegyndelse på skolens ældste skoleprotokol 1. januar 1836. Børneantallet var da 35.

Skolekalender, udgivet 1842 ved Bering giver følgende oplysninger om lærerembedet:

Løn: 3½ skæpper rug, 15¼ tønder byg i naturalier, 10 rigsbankdaler som kirkesanger, 6 rigsbankdaler for klokkeringning.

Nannest: 3½ lispund brød, 17 pund ost, 5½ snese æg, 2 rigsbankdaler 3 mark 10 skilling rede penge.

Offer og accidenser ikke angivet.

Jordlod: 10 tønder bygsædeland, for størstedelen dårlig jord, men tæt ved skolen. På lodden er en tørvemose, hvori bønderne graver på 8 læs skudtørv nær, som de leverer som det nødvendige brændsel til skolen.

Bolig: 8 fag til læreren foruden skolen og 8 fag udhus, alt er i én længde, gammelt, dog nogenledes indrettet.

Skoledirektionen kalder.

Anmærkning: Skolen ligger 400 alen fra kirken.

Et hundrede år gammelt ønske er nu gået i opfyldelse, og her i disse trange kår virkede følgende skolelærere: Christen Pedersen Blander - 1840, Otto Jensen Himmelstrup 1840-43, Søren Krogsgård Mortensen 1843-45.

Her udførte de deres gerning, ofte i kamp mod gammel slendrian, sygdom og urenhed, herom vidner de mange skoleforsømmelser. Således gik omgangsdrengen Niels Christian under jorden i 2½ år og dukkede først frem igen som 16½ årig med brækket arm for at erhverve sig de nødtørftige kundskaber, som konfirmationen krævede, og Knurborgs børn måtte bortvises i årevis på grund af skurv i hovedet.

Om skolevæsenets tilstand 1845 beretter



Grurup skole 1846 - 1900, fotograferet i 1950'erne. Vejen på tværs i billedet går fra Grurup kirke (tv.) til den sidste skole i sognet (th.). I baggrunden Bedsted. - Bygningerne brændte i 1961.



Gammelby skole fra omkr. 1950.

provst Blichfeld følgende: »Lærer Jens Henrichsen, 44 år. Eksamineret. Særdeles flittig og duelig. Christelig vandel. Børn: 29 drenge, 19 piger.

I Grurup, hvor en forandring er i det mindste ønskelig, har man gjort de foreløbige skridt til at få en ny skole.

Af de større børn har der været stor forsømmelse, især blandt de fattigste. Herimod ved jeg intet andet råd, end hvad jeg i fjor tillod mig at ytre: at der gives de større især de fattige børn, hvis forældre alt for ofte ikke får brødet til dem, og som må ønske at få dem ud at tjene og derved får dem vænnet til legemligt arbejde, en mer udstrakt fritagelse for sommerskolegang.«

Om disse foreløbige skridt til en ny skole indberettes følgende til Hassing-Refs herreders provsti:

»Efter anmodning af skolelærer Henrichsen i Grurup afholdt sogneforstanderskabet sidst i efteråret møde i Grurup skole for nøjere at undersøge den hele bygnings tilstand. Det blev da befundet, at ligesom skolestuen er vel liden i forhold til børnenes antal, og ligesom der kun er dårlig plads til det indavlede korn og fourage og ingen til tørvene, således trænger bygningen i det hele til en hovedreparation. Man anså det derfor rigtigere at bygge en ganske ny skole end at reparere og udvide den gamle skole. Det har i mange år været almindelig bekendt, at den nuværende skole ligger på et såre ubelejligt sted, nemlig i udkanten af sognet, hvorved det i dårligt vejr og føre næsten er umuligt for børnene fra den østlige del af sognet at komme til skolen.

Såvel sogneforstanderskabet som adskillige beboere af Grurup sogn, som var til stede, anså det derfor rigtigst at sælge den gamle skole med tilliggende, dersom en passende jordlod var at få tilkøbs omtrent midt i sognet, og da opføre den nye bygning der.

En sådan lod er nu at erholde, og efter en foretagen måling er man kommen til det resultat, at samme udgør $9^{1}/_{7}$ tdr. land geometrisk mål, mens den nuværende skolelod er på $11^{1}/_{5}$ tdr. land. Dog kan man herfra drage ca. 1½

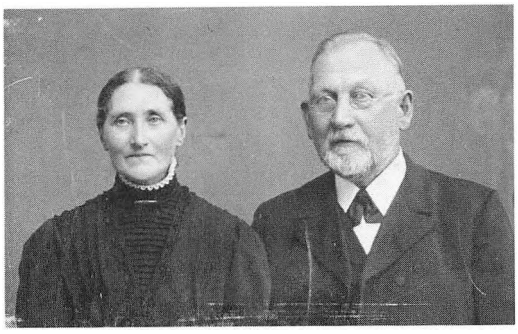

Ingvard Nielsen og hustru, Grurup.
Lærerpar ved Grurup skole 1873 - 1913.

tdr. land, som er opgravet tørvemose, som stedse står under vand.

Hvad bonitet angår er den ens. Læreren indvilger i jordhandelen, selvom den nye jordlod ikke har den ganske anbefalede størrelse. Jorden kan købes for 700 rbd., og den gamle skole med jord formenes at kunne indbringe 600 rbd.

6 mand i Grurup vil ikke tage del, da de engang har været med til at betale den gamle.«

31. december 1845.

»5. febr. 1846 afholdt sogneforstanderskabet møde. Der meddeltes, at sogneforstanderskabet havde henvendt sig til ejeren af den lod, som man havde påtænkt sig at købe til skolelod i Grurup, og formået ham til at afhænde den for 600 rbdl. Ved mødet ytredes forskellige meninger angående betalingen af samme lod, såvel som om kørelav, håndlangerarbejde og levering af tag, simer og møntørv.

Grurup sogneforstanderskab mente nemlig, at såfremt den gamle skole med jordlod ikke kunne sælges til ligeså før en sum, som den indkøbte lod skal koste, da skulle Bedsted sogn dele udgifterne i denne henseende, hvorimod sogneforstanderen af Bedsted antager, at ethvert sogn er pligtigt til at bære de udgifter, som er forbundne med anskaffelsen af en skolelod, når en sådan ikke er anlagt ved udskiftningen.«

Man tærskede langhalm på stridsspørgsmålet i et halvt år, indtil skoledirektionens afgørelse faldt: »Langhalm og simer skal leveres af sognets beboere in natura efter ligning på hartkorn, og da Bedstedboerne selv leverede al langhalmen til deres nye skole, bør de være fritaget.

Udgifterne til den nye skole anslås til 850 rbdl.«

Den nye skolelod blev købt af Tinggårdens ejer og fik matrikelnummer 10 B.

Om den nye skole meddeles følgende af J. Bering i »Landsbyskolens offentlige embeder 1859: Lærer J. Henriksen, demitteret fra Snedsted 1842 med 2. karakter. Børn 50. Skoledirektionen kalder. Reguleringssum 323 rdl. 87 sk. Der haves 4½ skæpper rug, 21 tønder ½ skæppe byg. Som kirkebetaling 20 rigsdaler, offer og accidenser 60 rigsdaler. Småredsel: 3½ lispund brød, 17 pund ost, 5½ snese æg, 2 rigsdaler 58 skilling i penge, fourage efter anordning, 18000 stk. mosetørv.

Fribolig ny, god og velindrettet 1200 alen



Ivar Lyhne Thøgersen, 1913 - 1939

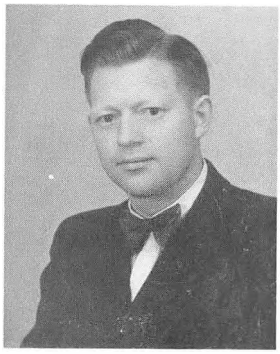

Frits Michael Jensen, 1939 - 1953

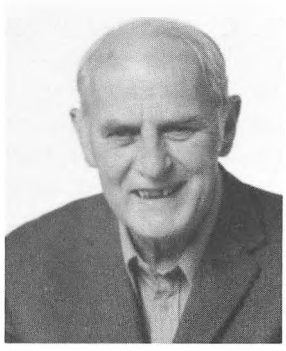

Harald Vestergaard Jensen, 1953 - 1960

fra kirken, 5½ mil fra Thisted, nær mølle. Jordlod 10 tdr. sædeland, middelgod jord tæt ved, der holdes 3 køer og 8 a 10 får. Midt i lodden og op til havegærdet er en lille tørvemose indhegnet til ænder og gæs.

I denne skole og under disse kår virkede »den særdeles duelige og flittige lærer« Jens Henrichsen indtil 1872. De sidste par år måtte han på grund af alder og svagelighed have en hjælpelærer. Ved provstevisitatsen 3. nov. 1870 fældedes følgende dom:

Børnetallet 55. Skolen er gået tilbage, tildels som følge af lærerens alder og svagelighed. Det er vanskeligt at få en religionssamtale i gang med børnene uden for lærebogens ord. I skrivning står de betydeligt tilbage for de fleste andre skoler.

En nu ansat lærer ved skolen - Nielsen - vil forhåbentlig føre skolen frem igen. Han tegner godt.

1873 kaldtes ovennævnte lærer Ingvar Andreas Nielsen til embedet, og provstens forhåbning blev ikke beskæmmet. Han skriver således i 1873: Skolen er gået glædeligt fremad under den nuværende hjælpelærer Nielsens styrelse. Børnene viste både tænksomhed og liv. I læsning, skrivning, regning og de øvrige lærefag er børnene godt hjemme.

Fremgangen fortsætter. 1878 udtales: Skolen fandtes i særdeles god tilstand. Fortrinligt gik sangen. (Da lærer Nielsen selv har en udmærket sangstemme og synger correkt og smukt, måske bedst af alle lærerne). I 1886 noterer provsten: Skolen befandtes i god fremgang nu i forårstiden, da ældste klasse havde haft stadig skolegang i vinterhalvåret, hvorimod de fleste børn i dette fattige sogn om sommeren må tage tjeneste. Lærer Nielsen er måske den behageligste sanger i Thy med sin bløde stemme.

År 1900 opførtes en ny skole i skoleloddens nordøstlige hjørne, og den gamle skole solgtes til Peter Bangsgård for 5200 kr.

Efter 40 års ansættelse i embedet blev lærer Nielsen pensioneret i 1913, og den nye lærer, Ivar Lyhne Thøgersen kunne tiltræde embedet under følgende lønvilkår:

Begyndelsesløn 1088 kr., kirkebylærerløn 20 kr. Afkortning for accidenser 55,55 kr. Kirkesangerløn 100 kr. Brændsel 125 kr. - i årsløn vel at mærke!

I Ole Bjerre: »Register for Skolehistorisk Samling, Skolerne i Sydthy (Viborg Amtskommune, 1984) gives der flg. oplysninger om forholdene i Grurup skole:

	1910	1933
Årgang	1.-7-	1.-7.
Elevtal	36	54
Klassetal	2	2
Lærertal	1	1

Skoleledere:

Otto Himmelstrup	1840 - 1843
Jens Henrichsen	1845 - 1872
Ingvard A. Nielsen	1873 - 1913
I. Lyhne Thøgersen	1913 - 1939
Vakant	1939 - 1943
Frits Michael Jensen	1943 - 1953
H. Vestergaard Jensen	1953 - 1960

En henrettelse i Hassing

Af Elly Mardal

Heksegrave, som der tales meget om for tiden, eller grave med henrettede kvinder og mænd, har altid gennem tiderne været betragtet som noget uhyggeligt. Det har vel også været til skræk og advarsel for den øvrige befolkning.

Heksene, der brændtes på bål og de, der havde forvoldt deres egen død, kunne ikke begraves i hellig jord, men der blev for det meste set gennem fingre med, at deres pårørende ved nattetide løftede liget over kirkediget og begravede det på kirkegården.

Disse ulykkelige mennesker blev også undertiden begravet i sogneskellene, fordi ingen ville kendes ved deres jordiske rester.

Her på egnen er der også foretaget flere henrettelser, viser vore justits- og domsprotokoller.

Galgebakke i Hassing

Alene navnet fortæller om en henrettelsesplads. Her er en beretning om en ulykkelig, fattig kvinde, der fandt sit hvilested nær derved.

Den 6. februar 1713 gik Maren Jensdatter fra Hassing op til Hassinghede for at slå lyng, da fødslen overraskede hende, så hun i ensomhed fødte sit barn, som hun mente, var dødt ved fødslen. Men med denne fødsel i dølgsmål blev Marens skæbne beseglet.

Hvor Maren er født, oplyses der ikke noget om i justitsprotokollen, kun at hun omkring år 1700, sammen med sine forældre var kommet til Hassing fra Ryttergodset.

Men hvor på egnen, hun er født, har ikke kunnet findes. Faderen hed Jens og var død før katastrofen, medens moderen Kirsten Kjeldsdatter boede i Hassing.

Ryttergodset eller Kongens gods her i Thy blev solgt til private eller andre godsejere i begyndelsen af 1700-tallet, det meste i 1716, da langt de fleste skøder tinglæses.

Her er et uddrag af justitsprotokollen for Vestervig amt anno 1713.

Rygtet

Der var stor postyr i Hassing den 8. februar 1713, rygtet ville vide, at en kvinde havde født

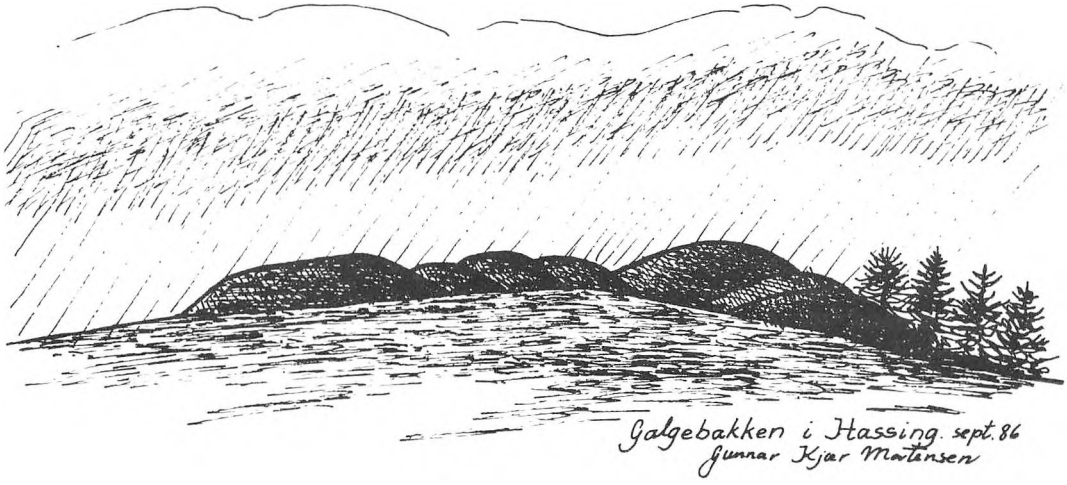

i dølgsmål, og mistanken var faldet på Maren, uagtet hun for præsten, én af de sidste søndage før hun var til alterets sakramente, havde benægtet at være frugtsommelig.

Det uhyggelige fund

6. februar 1713 havde Maren født et fuldt udvokset drengebarn i dølgsmål oppe i Hassing hede, alene uden nogen folks overværelse. Det samme barn havde hun lagt i en vild hede i noget slaget lyng og dækket det med lyng.

Den tredie dag efter at være blevet bedre tilpas ovenpå fødslen, gik hun atter op i heden til barnet med et linklæde, som hun syede det ind i, og lagde det atter tilbage i lynget og dækkede det til! Da det ved Guds forsyn blev åbenbaret ved en liden pige, den 11-årige Maren Nielsdatter, som med familiens hund gik op i heden, hvor den opstøvede og skrabede det døde foster frem af lyngen. Den lille pige tog det op og bar det hjem til forældrene, Niels Svendsen og Kirsten Madsdatter, hvor hun lagde det på en kiste i stuen.

Stævningen

Allerede den 16. februar, kun 10 dage efter fødslen, var kongelig Majestæts Herredsfoged Valentin Beyer af Damsgård i Grurup, tillige med sine domsmænd indkaldt, for at afsige dom over Maren Jensdatter.

Disse domsmænd var: Niels Sørensen af Løgstrup, Lodbjerg, Hans Sørensen af Kjallerup, Michel Larsen af Brogård i Bedsted, Peder Jensen af Villerslev, Anders Jespersen af Stagstrup, Lars Christensen af Dybdal, Skyum, Niels Christensen Hjortzvang af Gyrup, Sønderhå og Mads Madsen af Tøttrupgård.

Anklagen

Foruden de nævnte domsmænd mødte velfornemme Sr. Hans Carsten Langballe af Nørhågård, som på kongl. Majest. Justitsråd og amtmand Friederich Birchenbuchs vegne i anledning af en missive, dateret 8. februar af herredsfoged Beyer og sognepræsten Hr. Hans Jentofft af Hassing, i anledning af den extraordinære ulykke, der er tildragen os her i Hassing sogn, og som misdæder er anholdt Maren Jensdatter, som bevares med vagt efter ordre fra Mons. Langballe på amtmandens vegne: for at tiden ej skal gå unyttig bort, har vi overtalt Morten Larsen i Hassing, til at huse hende, da Maren Jensdatter ingen mand eller husbond haver, så forlanges efter ordre og anstalt om fangens underholdning, samt også husværelsesvagt og tilsyn efter loven.

Desuden indkaldtes som vidner Niels Svendsen og hustru Kirsten Madsdatter sammen med deres 11-årige datter Maren, misdæderskens moder Kirsten Kjeldsdatter tillige med Else Larsdatter, der boede i samme hus. Tilstæde var også Ole Pedersen af Gisselbæk og Jens Christensen Smed af Visby, som vidner sammen med sognepræsten Hans Jentofft af Hassing og Villerslev menigheder.

Tilståelsen

Maren Jensdatters skriftlige tilståelse af 8. februar blev fremlagt i retten. De 2 mænd, der havde synet liget af det lille barn, Oluf Andersen og Jens Nielsen, begge af Visby, bekræftede deres syn af det lille uskyldig fødte drengebarn, for at det kunne begraves i christelig jord, uagtet moderens store skyld. Barnet var fuldt udvokset med hår på hovedet, normale lemmer, og der var ingen sår eller anden skade at se på fostret, ej heller kvælertag.

Den 11-årige Maren Nielsdatter forklarede derefter, at hun onsdag morgen den 8. februar, mens hun stod ved sin faders tørvestak, hvor hun skulle hente tørv til kakkelovnen, så Maren Jensdatter gå syd på ad vejen til Hassing hede.

Maren Nielsdatter gik bag efter hende til Baunen, hvorfra hun så, at Maren, det døde barns moder, sætte sig ned ved noget lyng, som var slaget ved Michelsdags tid, det var Maren Jensdatters egen lyng. Imidlertid sad Maren Nielsdatter tæt derved på Baunen, hvor hun ville se, hvad Maren ville gøre, eftersom rygtet gik om hende, at hun havde født et barn. Da Maren Jensdatter havde forladt heden, gik barnet hjem til moderen, og spurgte om lov til at gå op i heden for at se, hvad Maren havde lavet deroppe. Efter at have indhentet tilladelsen, løb hun atter op i heden fulgt af deres hund, hvorefter det uhyggelige fund blev gjort, hvilket både Niels Svendsen og hu-

struen kunne bekræfte var, som deres datter havde fortalt.

Derefter bekræftede Maren Jensdatter selv sin skriftlige tilståelse, og forklarede efter nærmere tilspørgsel, at hverken hendes moder eller andre havde tilskyndet hende til omtalte ugerning, hvilket hun nu fortryder af sit ganske hjerte, da hun nu er kommen i sin store ulykke, desuden oplyste hun at faderen til barnet var Christian Larsen i Hassing.

Efter forespørgsel fortalte hun hvem, hun havde arbejdet for i Hassing, siden familien var flyttet dertil; en del af disse folk var tilstæde her, nemlig: Niels Svendsen, Jørgen Pedersen, Anders Nielsen og Jens Smed, hvad disse mænd bekræftede var rigtig, tillige gav de hende et godt skudsmål, hvorefter Maren anmodede om en nådig dom.

Den lokale dom

De før nævnte 8 domsmænd, dømte hende efter de foreliggende oplysninger:

De kunne ikke anderledes dømme hende, end til at have sit liv forbrudt, og som en manddræber at ansees og agtes, såsom hun sit foster havde ombragt, og det efter lovens 6te bogs 6. kapitel 8, 9. og 10. artikel, for samme mord og uchristelige grove gerning, bør Maren Jensdatter af Hassing, at miste hals og hendes hoved at sættes på en stage, på det sted i heden, hvor barnet først blev fundet.

Dette til stadfæstelse under vore forseglinger.

Hans Sørensen, Niels Sørensen,
Anders Jespersen, Mads Madsen,
Laurits Christensen Dybdahl, Peder Jensen,
Niels Hjortzvang, Michel Larsen,
Hans C. Langballe.

Forsvaret i Landstinget

Denne lokale dom blev derefter indanket for Landstinget i Viborg, hvor Maren for første gang får en forsvarer, nemlig Procurator Jens Kjerulf. Her blev det forklaret, at Maren, da hun kom i barselnød, og imod sin villie kom til alene at føde sit dødfødte barn i heden, fortælles nu, at medens hun var i den største nød, hørte hun en vogn, der kom kørende på vejen, som hun forsøgte at kalde til sig ved at råbe,

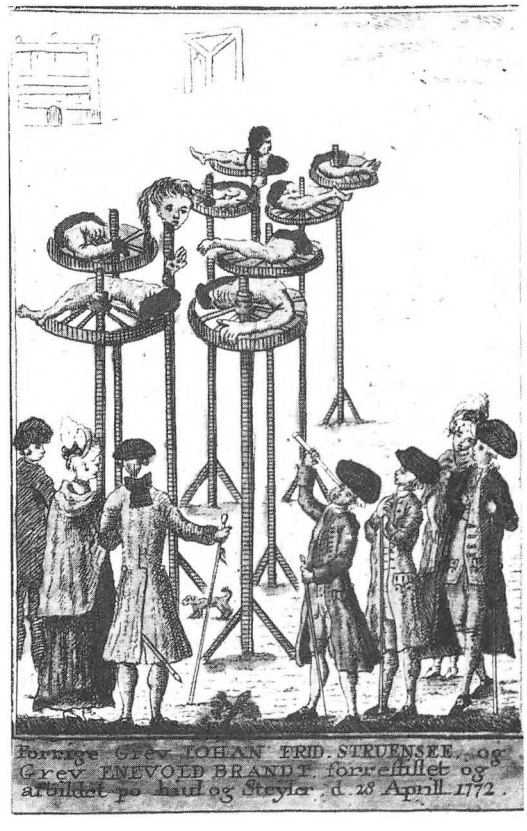

Struense og Brandt på hjul og stejle.

men vognens raslen havde vel forhindret kusken i at høre hendes nødråb, hvorefter hun var krøbet hen til vejen, hvor hun havde håbet, der ville komme hjælp og redning for hende. Efter at have født og samlet en smule kræfter var hun gået hjem til Hassing, hvor hun lå i sengen i 2 dage; men den tredie dag var hun stået op og gået til heden for at sy fostret ind i et linklæde og atter lagt det tilbage, hvorefter hun vandrede tilbage til Hassing for at rådføre sig med smukke folk, om hvorledes hun skulle få sit foster begravet på christelig vis. Men skæbnen kom hende i forkøbet ved opdagelsen på samme tid, ved den lille 11-årige pige.

Maren ville selv være gået til sit barns fader, Christen Larsen Sund, for at få ham til at ægte sig, og som hun selv siger, jeg blev jo dømt samme dag, uden at kunne få nogen hjælp eller rådgivning, og vidste intet om, at der kunne søges opsættelse af sagen.

Barnet gik jeg på nær 9 uger til tiden med, hvilket er i Guds sandhed, at jeg aldrig har gjort det ondt, ikke heller omlivet samme foster, det vil jeg med min saligheds ed holde for de gode herrer, med det som er i Guds sandhed.

Med dette foreskrevne indlæg og forklaring håber jeg den fromme Hr. Landsdommer, ved sin gode dom, vil befri mig fra døden og ikke lade mig aflive, da jeg intet blod har udgydt og er uskyldig dømt. Finder de herrer at jeg er uskyldig, så skal Gud give dem det evige liv til evig salighed, og aldrig skal jeg glemme en sådan velgerning dag eller nat, hvis de lader mig nyde anden nådig straf efter deres samvittighed.

Dateret 22. marts 1713.

Dommen blev dog stadfæstet ved Landstinget i Viborg, og Maren Jensdatter blev henrettet i Hassing, som dommen var afsagt.

Executionen

Anno den 4. april 1713 haver jeg underskrevne Andreas Liebknecht, Skarpretter over Ålborg Stift, gjort execution på indbemeldte misdæder Maren Jensdatter af Hassing, hvorfor Amtmandens fuldmægtig Hans Carsten Langballe af Nørhågård, har betalt mig efter kongelig majestæts ordre og befaling.

Regning	*rd*	*mk*	*sk*
1. For halshugning med sværd	10	0	0
2. For hovedet at sætte på stage	2	0	0
3. For spigeret at slå hoved fast med	0	1	8
4. Min fortæring frem og tilbage fra Ålborg og til retterstedet ved Hassing er 12 mil	3	0	0
5. Vogn frem og tilbage	5	2	4
Ialt er mig betalt	21	4	4

Hvorved jeg vedbørlig og taknemlig qvitterer.
Datum Hassing ut supra.

Andreas Liebknecht.

Miljøbeskyttelse - i gamle dage

Af Gunnar Kjær Mortensen

Man kunne forledes til at tro, at »miljøbeskyttelse« er noget nymodens, som blev indført 1. oktober 1974, men dette er ingenlunde tilfældet. Størstedelen af de opgaver, der i dag er omfattet af miljøbeskyttelseslovgivningen, blev før 1974 varetaget af sundhedskommissionerne i henhold til sundhedsvedtægterne.

Forhistorien går imidlertid helt tilbage til 1709-18, hvor der nedsattes en sundhedskommission i Helsingør i anledning af udbrud af pest, og 24. sept. 1770 udkom et kgl. reskript, som anbefalede nedsættelse af sundhedskommissioner. Den efterfølgende lovgivning gik især ud på at hindre udbredelse af smitsomme sygdomme (forordning af 17. apr. 1782 om smitsomme sygdomme på landet) og hindring af indførsel af smitsomme sygdomme ved anløb af skibe ankommende fra sygdomsramte områder (forordning af 8. febr. 1805 angående karantænevæsenet i Danmark). Sidstnævnte bestemmelser blev strammet op ved forordning af 19. juni 1831 under indtryk af en truende koleraepidemi. Næste skridt var loven om sundhedsvedtægter af 12. jan. 1858, som pålagde alle kommuner at udarbejde sundhedsvedtægter, men da loven kun var midlertidig for 5 år, fik den i 1863 gyldigheden forlænget »indtil videre«. Man skulle således kunne forvente at finde sundhedsvedtægter af 1858 eller 1863 fra sognekommunerne, men de første, der eksisterer fra sognekommuner indenfor Sydthy kommune, er udarbejdet i henhold til Lov nr. 78 af 24. April 1888 om Foranstaltninger imod Udbredelse af smitsomme Sygdom-



Grundstensnedlæggelse på andelsmejeriet »Frem« i foråret 1897. Personerne på stilladset er fra venstre: Bartold Dam, (foroverbøjet) skomager Bjerregaard, Hans Jensen, Adolf Sørensen, Ludvig Klitgaard, (fanebærer) tømrer Jens Christiansen, sagfører Schou, Th. Sabro og murermester Nørgaard. I højre forgrund ses fra venstre: fra sagfører Schou, datteren Asta Schou og dernæst urmager Nørby. *Egnshist. Arkiv.*

me. Der er således bevaret protokoller fra 1888-89 fra Hurup, Skyum-Hørdum, Visby-Heltborg og Bedsted-Grurup.

Sundhedskommissionerne havde mange forskellige arbejdsopgaver, som i nutiden er delt ud på en hel række forskellige instanser: kommuner og amtskommuner varetager miljøbeskyttelseslovgivningen, miljø- og levnedsmiddelkontrolenhederne varetager levnedsmiddellovgivningen samt dele af miljøbeskyttelseslovgivningen, arbejdstilsynet varetager lov om arbejdsmiljø og embedslægeinstitutionen varetager det overordnede tilsyn indenfor sundhedssektoren samt mindre dele af ovennævnte lovområder.

I det følgende er udvalgt et antal sager, som de ses belyst i de gamle sundhedskommissionsprotokoller, og der er ved udvælgelsen stræbt efter at belyse et bredt udsnit af de forskelligartede sagstyper, som sundhedskommissionerne skulle tage stilling til.

Det ny andelsmejeri i Hurup

Da man planlagde anlæggelsen af mejeriet, inddrog man sundhedskommissionen, som det fremgår af indførelsen i protokollen:

Aar 1897 den 16. Marts mødte undertegnede Sundhedskommission hos J. Hanke i Hurup i anledning af anlæggelsen af Hurup Mejeri og Uldspinderi. Kommissionen vedtog at Afløbet fra Mejeriet føres gjennem glaserede Rørledninger til murede vandtætte Beholdere i mindst 50 Alens Afstand fra Mejeriet, hvilke Beholdere maa Udtømmes og Indholdet bortføres paa en saadan Maade at det ikke bliver til Gene for Omboende.

I. J. Jeppesen Søren Henriksen
Kristian Mikkelsen
formand

Allerede d. 27. marts trådte kommissionen atter sammen, og man var samlet med bestyrelsen for andelsmejeriet for at bese byggegrunden, som af kommissionen blev anset for at være »sund og god«, og samtidig benyttedes lejligheden til at gentage kravene fra forrige møde vedrørende afløbsforholdene.

Mejeriet er derpå blevet opført i løbet af sommeren 1897 og stod klar til indvielse i oktober:

Aar 1897 den 2. Oktober samledes Sundhedskommissionen sammen med Distriktslægen paa det nye anlagte Andelsmejeri i Hurup for at tage Syn over dette inden det tages i Brug. Brøndvandet fandtes rent og klart. Afløbningsforholdene fra Mejeriet nogenlunde tilfredsstillende, idet Sundhedskommissionen henstillede til Mejeriets Bestyrelse, at naar Hurup By fik en fælles Kloakledning, skulle Afløbet fra Mejeriet føres ud i denne i vandtætte glaserede Ledninger.

I. J. Jeppsen Søren Henriksen
Kristian Mikkelsen

Alt skulle nu være i den skønneste orden, og man påbegyndte produktionen, men ak, glæden blev kun kort, for allerede 20. febr. 1898 indkom en klage over mejeriets afløbsvand, og efter afholdt syn blev det fundet nødvendigt at pålægge mejeriet at oprense afløbet 2 gange ugentlig, »og for øvrigt så ofte det gjøres nødvendig« og desuden skulle indløbet forsynes med rist. Det ser ud til at disse forholdsregler har været tilstrækkelige, for mejeriet ses i en lang årrække ikke oftere nævnt i forbindelse med klager eller uhygiejniske forhold.

Landbrugsforurening

Man kan af de gamle protokoller drage den lære, at spørgsmålet om opsamling af ajle og møddingsvand ikke kun er et nutidigt problem, men har fundet sted tilbage til 1908, hvor sundhedskommissionen for Visby-Heltborg den 2. maj mødte op til besigtigelse af en dam, som var beliggende i skellet mellem to landbrugsejendomme. På den ene ejendom havde man for lidt vand, og havde derfor ledt vand fra dammen til ejendommens brønd, men da dammen samtidig modtog møddingsvand og ajle fra nabogårdens svinesti, og da naboen ikke var til sinds at ændre dette forhold, blev der indgivet klage til sundhedskommissionen. Sagen kunne synes oplagt, men ikke desto mindre nåede man frem til følgende afgørelse:

»Sundhedskommissionen kunne ikke afsige nogen bestemt kendelse, da NN's gård ligger således, at det næsten er umuligt at få ajlen og møddingsvandet afledet andetsteds hen.«

Denne besynderlige afgørelse kunne klageren ikke leve med, og klagede derfor sin nød til Hassing-Refs Herredskontor i Vestervig. Fra Herredskontoret bad man sundhedskommissionen om pány at se på sagen, og der blev derfor berammet en ny besigtigelse på åstedet til den 22. maj 1909, - et helt år efter det første møde. Da dagen oprandt, mødte sundhedskommissionen op, og de to naboer var til stede. Klageren erklærede sig fremdeles utilfreds med tilledningen af ajle til dammen, og naboen måtte da modstræbende tilbyde at lede ajlen til ajlebeholderen. Sundhedskommissionen fastslog derpå, at der ikke kunne foretages videre i denne sag, men at det ifølge NN's oplysning var tvivlsomt om klageren var berettiget til at lede vand fra dammen til sin brønd, og forøvrigt havde klageren jo gravet sig en ny brønd, hvorfra han fik vand til sin husholdning!

Første WC i Sydthy?

I dag regner enhver det som en selvfølge at have vandskyllende toilet, men denne tekniske indretning har kun godt 75 år på bagen her i Sydthy, hvorimod den i hovedstaden og de større byer har været anvendt i knap 100 år i de mere velstillede hjem.

Ifølge Hurup sundhedskommissions protokol blev det første vandskyllende toilet installeret i »det nye posthus«, Hvor nu Erhvervs- og Turistkontoret har til huse. Den gamle protokol beretter:

I Anledning af en Forespørgsel fra Bygningskonduktør Jensen, Hjørring, om Sundhedskommissionens havde noget at erindre imod et Anlæg af 1 Stk. W.C. i den nye Postbygning i Hurup, afholdt Kommissionen et Møde i Posthuset. Da det var noget nyt, havde Formanden formaaet Dr. V. Kjær til at give Møde samtidig. J. Højris var ikke mødt. Dr. V. Kjær og de mødte Medlemmer vidste ikke noget at erindre mod, at et tilstrækkeligt Septik- Tank havde Afløb til den store Kloakledning.

Hurup d. 6te Maj 1910

Karl Hyldahl H. I. Jørgensen

Det har været et festligt syn, at se denne deputation møde frem på posthuset for at indvie

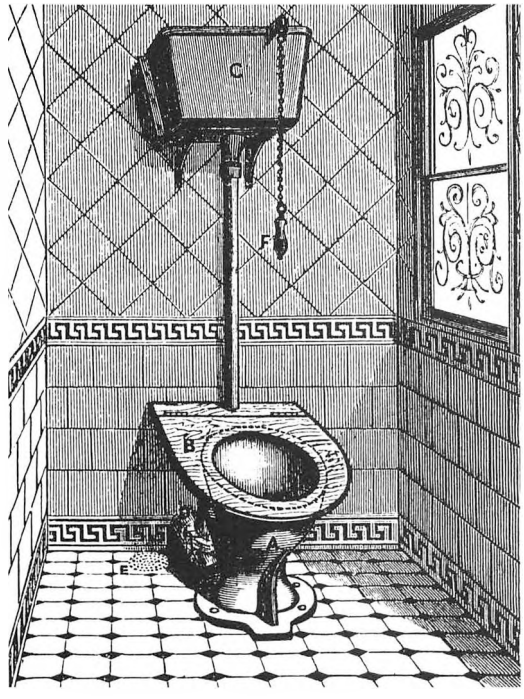

Vandskyllende toilet med højtsiddende cisterne. Engelsk udgave fra århundredskiftet.

dette tekniske vidunder, og man kan gætte på, at den såkaldte sagkyndige, læge Vilhelm Kjær, har fået lov til som den første at trække i snoren og udløse den kraftige brusen af strømmende vand, medens sundhedskommissionsmedlemmerne undrende har set til. For at forebygge lugtgener har den projekterende foreskrevet og fået gennemført, at afløbet fra WC skulle passere en septictank inden udledning til byens kloak. Posthusets nye toilet må åbenbart have været en succes, for allerede det følgende år nævnes det, at der er installeret flere WC'er. Dog har ikke alle forstået nødvendigheden af at lade afløbet passere en septictank inden udledning til kloak. På mødet d. 19. aug. 1911 vedtog man at henstille til sognerådet, at der i kommunens bygningsvedtægt blev indføjet et generelt krav om septictank ved installation af WC for at hindre lugtgener.

Smitsomme sygdomme

Hovedformålet med indførelsen af loven om sundhedsvedtægter var at hindre udbredelsen

af smitsomme sygdomme, men det er kun få steder, man støder på udbrud. Sundhedskommissionen for Skyum-Hørdum havde således gennem formanden, læge G. F. Bloch fra Koldby, ved skrivelse af 10. dec. 1891 pålagt formanden for skolekommissionen straks at bevirke begge skoler i Skyum lukket, fordi der i Skyum-området hærgede en ondartet epidemi af difteritis, strubehoste og skarlagensfeber.

I det følgende år, d. 5. sept. 1892, var Visby-Heltborg sundhedskommission til et fællesmøde i Hurup, hvor det oplystes, at der i den sidste del af sommeren havde grasseret kolera flere steder i Europa, og at sygdommen havde optrådt særlig epidemisk i Hamborg, i landets umiddelbare nærhed, - og da der tillige var forekommet et enkelt tilfælde i Århus, vedtog man »at være yderligere agtpågivende og holde vaagent Øje med de sanitære Forhold heri Kommunen.« I samme forbindelse havde sognerådet sikret sig lokaler til anbringelse af eventuelle kolerapatienter ved at leje sig ind i et ledigt hus i Heltborg.

Hurup hovedkloak - Visby Å

De fleste kender Visby Å som det vandløb, der begynder o. Hurup kirke og løber nordpå, men færre tænker over, at den faktisk har sit løb under det meste af byen. Den begynder ude omkring landboforeningen og løber østpå, modtager et sidetilløb fra Birkekæret, løber under banen og videre langs Bredgade og drejer derefter nordpå og bag om Hurup kirke. I begyndelsen var den et åbent vandløb, men da byen efter thybanens anlæggelse fik en hastig vækst, fulgte dermed også et tilsvarende voksende behov for afledning af spildevand. På grund af lugtgenerne overbyggedes åen med murstenshvælv, hvis overside endnu stedvis kan ses i de kældre, som den passerer igennem på sin vej gennem byen. Denne overdækning gik i første omgang kun til kvarteret omkring Kirkevej/Mejerivej, medens den videre strækning nordpå, forbi den forlængst nedlagte landbrugsejendom »Aldershvile« og videre langs præstegårdens have var et åbent vandløb. Netop denne åbne strækning har ifølge protokollen været et stridens æble.

I sommeren 1898 klagede præsten i Hurup over den ulidelige stank fra åløbet, og sundhedskommissionen foretog d. 19. juli en besigtigelse af forholdene og måtte give præsten medhold i klagen, og fandt åens tilstand »i høj Grad utilbørlig og Sundhedsfarlig Stank«. Det bestemtes at give alle bredejere påbud om at oprense åen til bundbredde mindst 1½ alen, og at alle, som tilledte spildevand, skulle holde deres rør oprensede, og disse foranstaltninger skulle være udført inden 8 dage.

Det må åbenbart ikke have været tilstrækkeligt, for allerede året efter, d. 31. juli, trådte sundhedskommissionen atter sammen på begæring af herredsfogeden for at se på forholdene. Det har åbenbart været noget af en ubehagelig affære, for kommissionen fandt det nødvendig at give 18 grundejere skriftligt pålæg om inden 8 dage at oprense deres slamkister og udløbsrør.

Så var der ro om sagen en tid, men i marts 1905 klagede sognepræsten atter over »Sundhedsfaren ved den Tilstand, hvori Aaløbet gennem Hurup By forbi Præstegaarden befandt sig.« Sundhedskommissionen skulle besigtige forholdene d. 16. marts, men mødet udsattes 14 dage, og på det næste møde besluttedes det, at sende et andragende til sognerådet om at rørlægge strækningen fra byen og ud forbi præstegården indtil Bransholmvejen. Dette andragende behandledes i sognerådet allerede den 10. april, hvor man besluttede at yde et tilskud på 250 kr. til rørlægning af 170 alen (= 107 m) forbi præstens have, medens de resterende udgifter efter sognerådets opfattelse burde afholdes af præsteembedet. Sognerådets tilbud har åbenbart været for lille, for der blev i alt fald ingen rørlægning i den omgang, for i en fornyet klage af 25. maj 1916 hedder det: »Kloakafløbet fra Hurup Stationsby, der indtil medunderskrevne Partikulier (= person, der lever af sin formue) C. P. Jensens Grund paa Kirkevejen her i Byen, er lukket, og som af min Formand for egen Regning blev overdækket fuldstændig, saa langt min Ejendom naar, løber derefter i aaben Grøft videre gennem forskellige Haver, sidst gennem Præstegaardens Have og Eng. Ved Vintertid, hvor der er stærkt Løb gennem Kloakken, ge-



Hurup kirke inden ombygning af tårn, formentlig omkr. 1910? Billedet er optaget, hvor Toftegade i dag udmunder i Kirkevej. Bag drengen, som står på Kirkevej, ses gården »Aldershvile«s kornmark, og bagved en høj træbeplantning, som næsten skjuler præstegården.

nerer den aabne Kloakledning mindre, men ved Sommertid, naar Løbet er svagt, er der en ganske frygtelig Stank fra den, ikke at tale om, at dette Forhold i høj Grad er sundhedsfarligt. I fornævnte Anledning tillader vi os at anmode Sundhedskommissionen om at foranledige dette - formentlig ulovlige - Forhold ændret, saaledes at Kloaken bliver overbygget om muligt helt til Brandsholmvejen.

Hurup, 25/5 1916

(5 underskrifter)«.

Sundhedskommissionen så på forholdene den 16.6., og fandt forholdene i høj grad uheldige, og sendte en skrivelse til sognerådet, idet det blev foreslået, at der burde foretages rørlægning af den manglende strækning indtil 150 alen syd for Brandsholmvejen. Endvidere blev det fremført: »Selvfølgelig kan Rensning af Kloakvandet ogsaa foretages ved Hjælp af et Filteranlæg, men dette vil formentlig blive dyrere end at forlænge Kloakledningen.«

Sognerådet behandlede sagen d. 11. juli 1916, hvor det vedtoges at anmode sundhedskommissionen om på kommunens bekostning at lade udarbejde et overslag over udgifterne, dels ved forlængelse af rørlægningen, og dels ved etablering af et biologisk filteranlæg. Sundhedskommissionen overdrog nu overbanemester Buch at udarbejde et sådant overslag, men dette har åbenbart forekommet sognerådet for dyrt, for i 1922 dukker sagen pány op. Denne gang har præsten sat trumf på og foranlediget sin foresatte, provst Dahl i Visby, til at klage over forholdene, og d. 17.6.1922 mødte sundhedskommissionen op på åstedet for at danne sig et indtryk af tingenes tilstand. Det nævnes samtidig, at sognerådet i 1916 fik forelagt et overslag, som blev henlagt trods sundhedskommissionens protester. Ved besigtelse af forholdene fandtes følgende:

»Bækken, der er ca. 1 Alen bred, løber gennem et lille Engdrag og derfra gennem Præstegaardens Have ca. 30 Alen (= ca. 19 m) fra Præstegaardens Stuehus. Den danner som sagt Afløb for Byens Hovedkloak, som har Tilløb fra Mejeriet, flere Slagterier og talrige WC'er. Ved Undersøgelsen var der en gennemtrængende Stank i Bækkens Omgivelser. Dens

Vand var gulbrunt med Tilblanding af Blod og dannede en langsomt flydende grumset Strøm af ca. 15 Ctmtr. Dybde. Sundhedskommissionen maa nu som tidligere formene at Bækken i sin nuværende Tilstand er en stor sanitær Ulempe og rummer utvivlsom Sundhedsfare. Særlig for Præstegaardens Vedkommende skal man udtale, at denne efter Kommissionens Formening er utjenlig til Beboelse saa længe Bækken ikke er overdækket. Kommissionen skal derfor endnu en Gang tillade sig indtrængende at henstille til Sogneraadet snarest at søge de ovennævnte Forhold afhjulpne ved at forlænge Hovedkloaken gennem Aldershvile Eng og Præstegaardens Have indtil 150 Alen Syd for Brandsholmvejen.«

Efter denne kraftige opfordring holdt sognerådet et møde på åstedet d. 17.7.1922, men da de berørte lodsejere (præsteembedet, ejeren af gården »Aldershvile« samt to øvrige lodsejere grænsende op til vandløbet) ikke var villige til i fællesskab at udrede halvdelen af udgifterne til rørlægning, ønskede kommunen ikke at yde tilskud.

Herover blev sundhedskommissionens medlemmer så fortørnede, at man bad om hjælp ved Thisted Amt, som anmodede om en redegørelse fra sognerådet om sagen. Ved sognerådets følgende møde d. 31.7. vedtog man at svare, at sognerådet også anså en ordning af forholdene for at være ønskelig, og man gav tilsagn om, at kommunen ville yde 1/3 af udgifterne, medens den anden trediedel skulle dækkes af de tilstødende lodsejere, som ville få en fordel af det åbne vandløbs rørlægning, medens den sidste trediedel skulle dækkes af de lodsejere i stationsbyen, som var medvirkende til de uhygiejniske tilstande (herunder ikke mindst mejeriet, slagterierne m.fl.). Denne model har åbenbart heller ikke kunnet vinde gehør, så man vedtog, at lade en landvæsenskommission søge at løse knuden, og d. 9. okt. 1922 sluttedes efter nogen forhandling forlig, således at kloakledningen skulle forlænges ca. 400 m forbi »Aldershvile« og præstegaarden. Kommunen skulle betale 2/3 af det samlede beløb, de to mindre lodsejere hver 100 kr., og af det resterende beløb skulle præsteembedet betale de to trediedele og ejeren af »Aldershvile« den sidste trediedel. Kommunen skulle lade arbejdet udføre og forskudsvis afholde udgifterne, herunder honorar til vandsynsmændene og landvæsenskommissionen, hvorefter lodsejerne skulle afdrage deres beløb ligeligt over 10 år og med forrentning af restgælden med 5 % p.a. Kommunen skulle påtage sig vedligeholdelsen.

Dermed var der sat punktum efter næsten 25 års kamp for at få denne strækning rørlagt.

Kilder

Følgende sundhedskommissionsprotokoller:
Hurup 1888 - ca. 1930.
Visby-Heltborg 1888 - 1910.
Skyum-Hørdum 1891.
Hurup Kommunes beslutningsprotokol 1916-1923.
Geodætisk Instituts kort 1:20.000 1882.

Litteratur

Lokaladministrationen i Danmark; Administrationshistoriske studier nr. 11. Rigsarkivet 1985. G. E. C. Gads Forlag.
Håndbog for Sundhedskommissioner 1964-65. E. Svenson & Co. Forlag, Kbh. 1964.

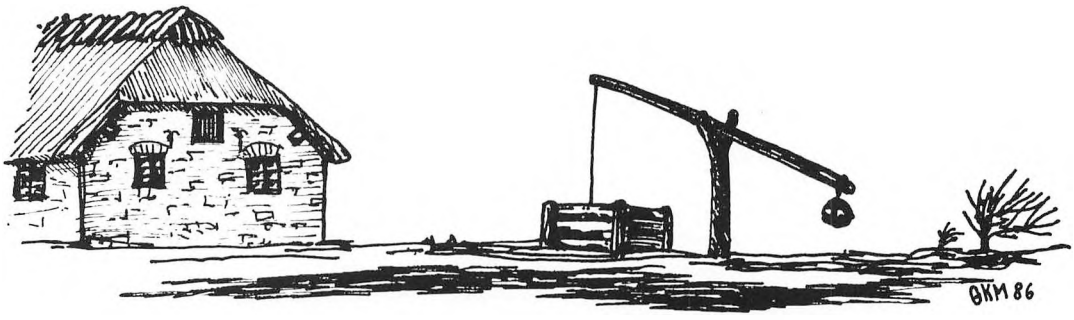

Fæstegården »Grøntoft«

Af Uffe Larsen

»Fæstevæsenet måtte bære en stor del af det had, som med større ret tilkom hoveriet og stavnsbåndet« (Fr. Skrubbeltrang: »Den danske Bonde«, 1938).

Denne konstatering er værd at erindre, når man vil søge at give et billede af livet på en Sydthy-fæstegård for ca. 135 år siden.

Fæstevæsenet blev ved lov endelig afskaffet i 1919, men allerede i 1850 var 80% af det jyske gårdhartkorn overført til selveje (på øerne: 44%). I Bedsted sogn var afløsningen af fæstevæsenet knapt så fremskreden, måske fordi både ejer og fæster så en fordel i at fortsætte et system, der snarest mindede om en forpagtningsordning, og ikke det undertrykkelsessystem, som mange forbinder ejer-fæsterforholdet med.

I provst Djørups landøkonomiske beskrivelse over forholdene i Thisted amt står der følgende (her gengivet efter Trap: »Kongeriget Danmark«, 1859): »Provst Djørup fremhæver (i 1842, og senere er heri vistnok kun sket forandringer til det bedre), at velstand er almindeligt fremherskende i Thisted amt. »Det blotte syn af landet viser det; thi overalt ser man velopbyggede og tildels grundmurede gårde og huse, hvilket stedse bliver mere almindeligt, og almuen lever, om ej overflødigt, så dog godt, og får rigelig og sund næring. Træder man ind i deres boliger, da møder og dér øjet spor af ydre velvære; det solide og rigelige bohave, det blankpolerede messingtøj på væggen, porcelæn og glasvarer på dragkister, kakkelovn og i den åbne skjænk, de flere smukt



»Grøntoft«, ca. 1915. Stuehuset bygget i 1880-erne. Udhusene har stråtag.

malede og gode dragkister, kister og chatoller, som ej blot er til prydelse, ja, selv børnenes tykke og røde kinder, alt bærer præg af, at armoden ej her er til huse, som og vises, når man træder ud og ser kreaturerne i deres gode huld, de velfodrede, skønne heste, de solide og med jern stærkt beslagne avlsredskaber, især vogne; eller når den rejsende på vejen møder bonden med hans hurtigt forbiilende befordring, de vælige unge heste for den, om ikke med smag, så dog stedse pænt malede, stærke vogn, hvorpå familien sidder, velklædt med varme og gode rejsekapper: Da ser man, at man er i en egn, hvor velstand er almindeligere end i de fleste andre egne af landet.« Når det her anføres som et tegn på velstand, at gårdene er grundmurede, må det dog bringes i erindring, at denne bygningsmåde i det skovløse Thy, ligesom på hele vestkysten lige ned til Elben er billigere end bygning af bindingsværk.«

Mon den gode provst Djørups beskrivelse er dækkende for forholdene på de mindre landbrug? Det er næppe tilfældet, men på de større gårde har der været udbredt velstand.

Ved folketællingen i 1845 var der i Bedsted sogn 15 gårdfæstere og 9 gårdmænd (selvejere). En af fæstegårdene var »Grøntoft« (matr. nr. 11). Der er en særlig årsag til, at netop denne gård påkalder sig opmærksomhed. Gårdens beboere har nemlig bogført samtlige indtægter og udgifter m.m. i årenes 1852-80. For mange år siden arvede Marius M. Jensen, Bedsted denne regnskabsbog efter sin »gammelfar« (farfar), og med veludviklet sans for bevarelse af minder fra fortiden har MMJ stadig den gamle bog liggende inderst i sin skrivebordsskuffe. Herfra har vi fået lov til at låne den, så årbogens læsere kan stifte bekendtskab med indholdet, der rummer mange eksakte oplysninger om livet på den gård, hvor bogen blev til.

Bogens første regnskabsår gengives uforkortet herunder, og der er ikke foretaget rettelser i bogstaveringen. Det er fundet vigtigere at gengive en til tider talesprogspræget skrivemåde end at foretage rettelser af evt. stavefejl. Den sirlige håndskrift lader os ane, at oplyste bønder også eksisterede før højskolebevægelsen satte sit præg på landboernes tilværelse mod slutningen af 1800-tallet.

Folketællingen fra 1845 giver følgende oplysninger om »Grøntoft«s husstand:
Peder Simonsen, 60 år, gift, født her i sognet, gårdfæster.
Else Hansdatter, 60 år, gift, født her i sognet, hans kone.
Anders Pedersen, 22 år, ugift, født her i sognet, deres barn.
Anders Pedersen, 19 år, ugift, født her i sognet, deres barn.
Inger Kirstine Pedersen, 16 år, ugift, født her i sognet, deres barn.

»Grøntoft«s nuværende ejer, Thomas Lund har et matrikelkort over gården, optegnet i 1849. Herpå er hartkornsopmålingen sat til 2 td. 6 skp. 2 fk. 1 alb.

For at lette forståelsen af de følgende sider, skal her gives en »oversættelse« af de almindeligste betegnelser ved angivelse af mål og vægt m.m.:
1 tønde = 8 skæpper
1 skæppe = 4 fjerdingkar
1 fjerdingkar = 3 album
1 lispund = 16 pund = 8 kg
1 pot = 4 pægle = 0,966 l
1 pægl = 0,244 l (pægl officielt afsk. 1907)
1 rigsbankdaler (rbd) = 6 mark
(ved møntloven i 1873: 1 rbd = 2 kr.)
1 mark = 16 skilling.

Indkomst opskreven for Aaret 1852

Februar	R	M	S
11. 8 Tønder Havre til Kjøbmand Fulsang i Ager	25	3	9
1 Tønde Byg til Mikkel Chr. i Synder Aalum i Ager	3	5	14
1 Tønde Byg til Skræder Jens Johannesen	3	1	14
12. Solt 1 Halvsyed Mandkjole til Skræder Johannes i Horsfelt	5	2	-
(Kjolen bestilt af afdøde (?) - Se udgifter d. 23. jan.)			
21. 11 Tønder Havre til Kjøbmand Fulsang i Ager	35	5	8



»Grøntoft«, 1986. Gårdens vest- og nordlænger er bygget i 1917, østlængen i 1927.

Marts

17. 3 Skjepper Vikker til Gaardmand Jens Smed i Hadsing	2	-	-
3 Tønder Byg til Gaardmand Søren Søndergaard i Bedsted	12	-	-
26. 10 Tønder Havre til Kjøbmand Fulsang i Ager	30	-	-
27. 3 Tønder Vikker til Poul Fulsang i Skurrup (Skårup)	13	2	-
29. 6½ Pund Brød til Søren Boesgaard	-	-	13

April

4. Solt 1 Grise Soe	16	2	6
7. Solt 1 Qvie Kalv til Hans Søndergaard i Bedsted	1	2	-
16. 2 Skjepper Byg til Mikkel Chr. Synder Aalum i Ager	1	-	6
½ Skjeppe Vikker til Æller Nielsen, Hvidbjerg v. Aa Sogn	-	2	-
27. 4 Pund Brød til Maren Hedeholm paa Bedsted Fælled	-	-	9
28. ½ Tønde Byg til Huusmand Christen Madsen i Bedsted	2	2	6

Maj

2. 1 Skjeppe byg til Søren Boesgaard i Horsfelt	-	3	3
6. ½ Pund Smør til Smeden Anders Ramsgaard i Bedsted	-	-	8
11. 2 Stude 3½ Aar til Hans Søndergaard i Bedsted Sogn	43	3	9
1 Tønde Byg til Hans Søndergaard i Bedsted Sogn	4	4	12
1 Læs 12 Punds Havre Tag til Maren Lisbet i Hadsing	8	-	-
3 Læs Tag til Peder Graversen i Fuglsang i Bedsted	18	-	-
16. 2 Tønder Byg til Peder Graversen i Fuglsang i Bedsted	9	3	9
2 Skjepper Byg til Huusmand Peder Sund i Horsfelt	1	1	3
2 Pund Flædsk til Gaardmand Jens Smed i Hadsing	-	1	6
20. 3 Sneds Æg a 9 Sk. pr. Sneds	-	1	11
25. 1 Tønde Byg til Gaardmand Salmand Ulnitz i Horsfelt	4	4	12
1 Tønde Byg til Indsidder Christjan Damsgaard	4	4	12

27. 2 Tønder Havre til Gaardmand Peder Graversen i Fuglsang	6	-	-
Juni			
1. ½ Tønde Havre til Ager	1	2	12
20. 3 Skjepper Byg til Huusmand Christen Overgaard i Bedsted	1	4	12
21. 14¾ Pund Smør til Kjøbmand Fulsang i Ager	2	2	10
1 Lispund 1½ Pund Uld til Ole Jensen i Wisbye	10	-	12
Juli			
4. 2 Stude 3½ Aar gammel til indsidder og Skræder Jens Christian af Willerslev	35	1	2
8. 1 Læs Tag (Tag var som regel rughalm = langhalm)	4	-	-
August			
17. 1 Skj. Kartofler	-	-	12
20. Solt tileboren Qwie til Huusmand Christen Jørgensen af Skyum	20	-	-
(tileboren = tidlig løbet).			
25. 1 Skj. Kartofler til Mikkel Chr. Sønder Olum i Ager	-	-	12
September			
2. Solt 2 Lamme	4	-	6
Rokler til Peder Hvads i Horsfeldt som Bjergedes af samme i Engen i Blank Vand (Rokler = ?)	2	-	-
Revl og Rør omkring ved Aaen ved Engen (Revl = søkogleaks, brugt til revlsko, d.v.s. sivsko)	1	2	12
Solt 1 Lille Rørbusk til Huusmand Niels Agersen i Riiskjerhuus i Bedsted	4	-	-
17. 1 Væder Lam til Huusmand Jens Sund i Blander	2	-	-
Oktober			
9. 3 Lispund Kreatur Leer til Ager	-	1	12
2 Skjepper Byg	4	-	12
22. Solt Uld	10	4	14
November			
10. 9 Faare Huder	2	1	6
12. 10 Tønder Havre	24	-	-
25. 7 Lispund 2½ Pund Flæsk	14	4	9
December			
4. 10 Tønder Havre til Kjøbmand Fulsang i Ager	24	2	-
13. 2 Skjepper Byg til Huusmand Peder Hvads i Horsfelt	1	-	-
17. 1½ Pund Graa Tælle til Maren Hedeholm paa Fælleden	-	1	3
(Tælle = fårefedt til lysestøbning).			
1 Pund Lys til Bodil Kirstene Aligsandersdatter	-	1	3
20. ½ Pund Lys til Anders Knorborg i Fattighuusen	-	-	9
21. 1 Pund Lys til Karen Wiil i Fattighuusen	-	1	3
24. 2 Pund Lys til Gaardmand Mads Bolle	-	2	6
Indkomster Sammenlagt for Aaret 1852	426	3	1

Samme Aar 1852 Avledes af Korn

7 Læs Winter Rug
14 Læs Sexradet Byg
33 Læs Hvid Havre
7½ Læs Broged Havre

UDGIFTER OPSKREVNE FOR AARET 1852

Januar	R	M	S
5. 1 Kov til Tyr	-	-	12
1 Svin til Orne hos Gaardm. Anders Pedersen i Fulsang	-	1	8
16. Ware i Ager hos Kjøbmand Nielsen	17	2	-
23. For en Ligtale til Præsten 4 Rd. til Degnen 2 Rd. (se NB)	6	-	-
28. Ring Penge for at lade Klokkerne gaa over den Afdøde	-	2	6
1 Fladske Gammel Wiin hos Apotekeren	-	2	-
¼ Pund Harpix hos sidstnævnte	-	-	6
6 Hvidkol hos Huusm. Jens Sund i Blander	-	3	-
2 ditto hos Huusmand Peder Hvads i Horsfelt	-	1	8
10 Pund Hvedemeel fra Gonis Mølle	-	5	-
Til en Kjøken Kone for en Begravelse at tillave	2	-	-
31. 1 Kov til Tyr	-	1	-
Februar			
2. Et Stykke Tøi Præsed hos Stark i Tobel	-	2	6
Feste Penge til en Dreng 1 Sommer (Fæstepenge = et beløb, der udbetaltes som pant på indgået aftale)	-	-	6
6. 1 Skj. Skalle ved Morup Mølle (Skaller = affaldsprodukt fra melfremstilling, især af byg)	-	1	-
1 Qvie til Tyr	-	1	-

11. Ware hos Kjøbm. Nielsen i Øster Ager (= nuværende Agger) 3 5 11
1 Skj. Skalle ved Ørum ..... - - 12
12. 1 Par Buxer syed ..... - 2 6
1 Tyr Kalv hos Huusm. Johannes Skræder i Horsfelt ..... 1 2 -
2 tøre Skader af Mikkel Chr. Synder Olum i Ager (Skader = en rokkeart) (Sønder Ålum er nu forsvundet i havet) ..... - 2 12
1 Sneds tøre Haufisk af sidstnævnte i Ager ..... - 1 3
1 Dags Løn for at lægge 1 Stak ..... - 1 -
Skræder Løn ..... - 3 9

Marts

1. 2 Pund Ulden Garn Spunden ..... - 2 -
6. 1 Brød Kniv og 1 Ædske Kjøngs Plaster (= ?) ..... - 1 5
11. 1½ Pund Ulden Garn Spunden .... - 1 7
Kjøbt ½ Pund Blaar ..... - - 8
1 Færsk Tosk og 1 Skade i Ager ..... - 2 9
13. 2 Al Sort Lerred 2 Mark. En deel Garn Farved 1 Rd 2M 15Sk. (Nærmeste farveri lå i Morup Mølle) 1 4 15
16. 2Pund Mørk Blaa Tvist i Thisted ... 1 4 -
17. 1 Dags Smede Løn ..... - 2 -
15. 5 Pæl Brendevin 1 Karduus i Morup Mølle (Kardus = målangivelse, en papirpose til bl.a. skråtobak) ..... - 2 8
21. Kjøbt 1 Tønde Kartofler ..... 2 - -
1 Skjæppe Ærter ..... - 4 12
24. Garn Spunden til Huusm. Peder Nielsens Kone i Riskjerhuus ..... - 1 9
½ Tønde 6 Potter Byg til Skolelærer Christensen i Bedsted 2 2 5
26. Ware i Ager hos Kjøbmand Nielsen 2 2 10
3 Snedse ferske Flønder (= fladfisk som rødsp. og skrubbe) ..... - 1 7
27. Skræder Løn ..... - 5 6

April

2. 1 Kov til Tyr, Kjøbt 1 Sæde Løb af Chr. Bisp (Sædeløb = halmflettet kurv til korn ved håndsåning) ..... - 3 -
Almidse 7 Skj. 3 Fjerdingkar Byg 2¼ Skj. Rug ..... 6 - -
Almidse Penge ..... 2 - -
7. 1 Tyr Kalv af Skolelærer Christensen i Bedsted (et degneboel = mindre landbrug hørte til embedet) ..... 2 - -
11. Poske Offer til Præsten og Degnen - ½ til Hver (offer = indtil 1920 et tillæg til præsters og degnes løn) ..... - 4 -
2 Potter Brendeviin 1 Karduus i Morup Mølle ..... - 3 6
16. Ware i Ager hos Kjøbmand Nielsen 6 2 15
14 fersk Torsk i Ager hos Mikkel Christensen 1 5 4
20. 1 Karduus Skraatobak i Morup Mølle - 1 -
Smede Løn for 1 Aften ..... - - 8
24. ½ Tønde Kartofler af Gaardm. Chr. Pedersen i Hedeholm ..... 1 - -
En deel Garn farved og 1 Klæde hos Stark i Tobel 1 2 8
25. Jordemoder Penge for 1 Aar ..... - 2 9
26. 8 Limer af Huusm. Chr. Bisp i Hvidberg Sogn (Limer = koste af lyng- eller revlingris) ..... - - 12
27. 12 Stykker Riis Tøire af Eller Nielsen, Hvidberg Sogn (ristøjr flettedes af f.eks. pilekviste) ..... - 3 9
En Stykke Walmel Wæved ..... - 4 8
2 Dages Løn til Huusm. Christen Madsen i Bedsted ..... - 1 8
2 Al Sort Lerred og 1 Stykke Brund . - 3 6
6¾ Pund Tjære af Gaardm. Jens Søndergaard i Bedsted ..... - 1 12
30. 1 Karduus Skraa Tobak i Morup Mølle ..... - 1 -
3 Tønder Havre af Gaardm. Søren Søndergaard i Bedsted ..... 12 - -

Maj

1 Kov til Tyr ..... - 1 -
3 Potter Brendviin hos Huusm. Peder Lyk i Hvidberg Sogn ..... - 3 9
Rest til sidstnævnte i Hvidberg Sogn 1 - -
7. 1 Søe Gris af Gaardm. Peder Graversen i Fulsang ..... 2 4 -
9. Noget Garn farved hos Stark i Tobel - 1 3
Kjerke Penge for 1 Aar (= den tids kirkeskat) ..... 5 1 -
1 Karduus Skraa Tobak i Morup Mølle ..... - 1 -
15. 2 Potter Brendeviin i Morup Mølle .. - 2 9
20. 2 Potter ditto og 1 Karduus Skraa Tobak i Morup Mølle ..... - 3 6
23. 10 Stykker Riis Tyr af Eller Nielsen i Hvidberg Sogn (tyr = tøjr) ..... - 3 -
For ½ Dags Smede Arbejde ..... - - 12
27. 3 Pælle Brendeviin i Morup Mølle .. - - 15
28. 1 Karduus Skraa Tobak i Morup Mølle ..... - 1 -
29. Til Herreds Fogden for Enken at side i uskiftet Boe (Enken = Else Hansdatter, hvis mand døde i jan., se NB) 9 3 9

30. Pintse Offer til Præsten og Degnen ½ til hver	-	4	-
2 Potter Brendeviin i Morup Mølle	-	2	6
Juni			
1. Ware i Ager hos Kjøbmand Nielsen	7	3	1
16½ Maal ferske Flønder ved Krik	1	3	1
10. 2 Hjuulbør Hjuul	1	2	-
13. 20 Stykker Riistyr af Eller Nielsen i Hvidberg Sogn	1	-	-
3 Pælle Brendeviin i Morup Mølle	-	-	15
30 Alen Ulden Wadmel Stamped i Tobel hos Stark	-	3	-
15 P: flere Udgifter	2	5	14
21. Ware i Ager hos Kjøbmand Nielsen	-	5	15
14. Smede Løn	-	-	11
21. 3 Snedse Tøre Haufisk	-	3	9
23. Til Westervig Marked for Kjøbte Sager (WM, se 84-årb.)	-	3	3
29. 1 Kov til Tyr	-	1	-
Juli			
2 Karduuser Skraa Tobak i Morup Mølle	-	2	-
11. Til Aa Demning ved Hvidberg Mølle	1	-	9
1 Dags Løn for at tække 24 Sk. Skræder Løn 3M 3 Sk	-	4	11
For 2 Dages Skuttørv Grøft med 1 Karl i Pytten (Skuttørv = Skudtørv, Pytten = tørvegraven)	4	-	-
23. 1 Kov til Tyr	-	1	-
24. 1 Karduus Skraa Tobak i Morup Mølle	-	1	-
August			
2. Betaling for Hoveri Arbeide til Tandrup (= Betaling for at slippe for hoveriarb., der afsk. v. lov i 1850)	20	-	-
1 Karduus i Morup Mølle	-	1	-
15. Stenkiste Penge (= årligt bidrag til vedligehold. af stensat vejunderløb)	-	3	9
14. Ware i Ager hos Kjøbmand Nielsen	4	2	1
10 Spilked Haufisk hos Mikkel Christensen i Ager (Spilked = spilede, tørrede torsk)	-	-	12
17. 1 Lispund Aal	1	-	6
En del Garn farved hos Stark i Tobel	1	1	15
10 P: flere Udgifter	1	5	-
24. 1 Stak lagt af Huusm. Jens Simonsen i Trudselborg (= det nuvær. Morup Ml.vej 22, beboet af Maren Balsby	-	3	3
25. ½ Lispund Aal	-	3	3
26. Qwegtiende Penge (= en afgift, der tidl. betaltes i kvæg)	-	2	-
28. 1 Karduus Skraa Tobak i Morup Mølle	-	1	-
September			
5. 1 Stak lagt af Huusm. Jens Simonsen i Trudselborg	-	3	3
Løn til En Høst Pige for 1 Høst	4	4	12
Fæste Penge til sidstnevnte til neste Aar	-	-	12
7. 1 Dags Løn for Smeden	-	2	-
8. 1 Par Trædskoe 24 Sk. 1 Karduus Skraa Tobak 1 Mark	-	2	8
For Skuttørv af Huusm. Peder Hvads i Horsfelt	2	-	-
1 Pælle Brendeviin i Morup Mølle	-	1	3
2 Karduus Skraa Tobak i Morup Mølle	-	2	-
26. Skole Penge til Bedsted Skole (= en del af lærerens løn)	1	1	8
For Iern og Smede Arbeide ½ Dag	-	3	-
Oktober			
1. En stykke Tøi væved	1	1	9
9. 1 Skovle Blad	-	1	-
Ware i Ager hos Kjøbmand Nielsen	3	2	12
2 Maal Sild	1	2	-
10. 1 Stud Kalv	19	1	9
11. Kjøbt Frugt af flere forskjellige Slags	-	2	6
2 Karduuser Skraa Tobak i Morup Mølle	.	2	-
November			
2. Løn til en Dreng for en Sommer	3	1	3
1 Pund Uld og 24 Sk. til sidstnævnte Dreng	-	3	9
Præste Tiende Byg 3 Tønder ¾ Skjp. (PT = indtil 1903 en del af præstens løn)	9	-	-
5. 2 Stykker Tøi Væved	1	1	3
3 P: = 1 P: flere Udgifter	-	4	11
2 Karduuser i Morup Mølle	1	1	15
10. 2 Lomme Tørklæder	-	1	8
15. 1 Tyr Kalv af Huusm. Peder Hvads i Horsfelt	2	3	3
22. Smede Løn og Iern	-	3	-
23. Tøi Præsed og Wadmel Stamped	1	5	2
27. 1 Karduus Skraa Tobak i Morup Mølle	-	1	-
December			
2. Smede Løn for 1 Aften	-	-	6
Ware i Ager hos Kjøbmand Nielsen	3	2	2
12 P: = 1 P: flere Udgifter	2	2	11

4. Ware i Ager hos Kjøbmand Nielsen	-	3	9
1 Par Trædskoe	-	1	12
10. Offer til en Bryllup i Bak Gaarden i Bedsted - Unkarl Peder Chr. Hedeholm og Pige Marie Jensdatter	1	2	-
1 Karduus Skraa Tobak i Morup Mølle	-	-	15
1 Par Ravle Heste Puder (Ravle = bundter)	-	1	6
1 Pund Ulden Garn spunden	-	1	3
14. 4 skj. 12 Potter Byg til Degnen	2	-	-
18. En Tye Anker til 10 Potter hos Bødkeren i Ager	-	4	-
En Almanak eller Huuskalender	-	1	3
21. 1 skj. Skalle i Morup Mølle	-	1	-
1½ Pæl Rom 1 Mark 1 Sk. 1 Karduus Skraa Tobak 15 Sk.	-	2	-
Hoved Vand (= vellugtende væske, f.eks. salm. spiritus eller eau de Cologne, anvendt som duftemiddel mod besvimelse)	-	-	3
Landgilde 18 Rbd. og Skat for 1 Aar 47 Rbd. 1 M 6 Sk. (Landgilde = fæsteafgift til gårdens ejer, Tøfting, Tandrup)	85	1	6
25. Jule Offer til Præsten og Degnen, ½ til hver	-	4	-
Udgifter Sammenlagt for Aaret 1852	301	-	11

NB) Vedrørende udgiften den 23. januar, i forbindelse med en begravelse, kan der refereres flg. fra kirkebogen for Bedsted sogn:
Gårdfæster Peder Simonsen, 62½ år, død 12/1, begravet 23/1, født i Hedeholm, faderen gårdfæster Simon Pedersen. Dødsårsag: Druknede i en mergelgrav.

Kommentarer til indkomster

Tallene viser tydeligt, at landbrugets indtjening på den tid var præget af primærproduktion, dvs. kornavl og -salg. De vigtigste afgrøder var havre og byg. Havren afsattes til en kornhandler (købmand) i større partier, typisk 10 tdr. pr. gang. Der solgtes i alt 51½ tønder havre til en pris af 147 rigsbankdaler (ca. 3 rbd. pr. td.), hvilket var ca. ⅓ af årsindtægten. Byggen solgtes i mindre partier til gård- og husmænd, groft taget i tønder til gårdmændene og i skæpper (1/8 td.) til husmændene. Der skulle hele 14 handeler til, før der var solgt 12 tdr. byg til en samlet pris af 55 rbd. (ca. 4½ rbd. pr. td.), hvilket var ca. 1/8 årsindtægt. Salget af husdyr og husdyrprodukter indbragte 118 rbd. dvs. godt og vel ¼ af årsindkomsten. Der blev ikke solgt mælk, da mejerier endnu ikke var oprettet, men et parti hjemmekærnet smør er leveret til købmanden i Agger.

Kommentarer til udgifter

Teksten fortæller en del om gårdens forbindelser med omverdenen. Det skal bemærkes, at der endnu ikke var oprettet købmandsforretning i Gl. Bedsted. »Nærbutikken« har ligget i Morup Mølle, hvor »Grøntoft«-folkene har købt deres brændevin og skråtobak. På årsbasis er det blevet til 14 potter brændevin (moderat på den tid) á 1½ mark, i alt 3 rbd. og 3 mark. Af skråtobak er der købt 22 karduser (poser) á 1 mark, ialt 3 rbd. og 4 mark. Udgiften til stimulanser fra Morup Mølle har altså været ca. 7 rbd. i 1852. De øvrige købmandsvarer (ikke specifiserede) blev købt i Agger. 9 gange har man taget turen i 1852, og det har i alt kostet ca. 47 rbd. eller ca. 15 % af årsudgifterne. I forbindelse med turene til Agger, har man ofte købt fisk, der har udgjort en stor, men billig del af de indkøbte fødevarer. Ca. 8 rbd. blev der købt fisk for i det år.

De fleste handelsforbindelser gik til steder i Bedsted sogn eller i nabosognet Hvidbjerg v. Aa, men også i Krik og Agger havde man jævnligt ærinde. En enkelt gang har man været helt i Thisted, og den 23/6 (St. Hans) har der nok været tradition for en markedstur til Vestervig. Foruden udgifter til spinding, vævning og farvning (Morup Mølle farveri?) har man betalt flg. til fremmed hjælp:

1 dreng 1 sommer: 3 rbd. 1 mark 3 skilling + uld og »drikkepenge«.
1 pige 1 høst: 4 rbd. 4 mark 12 skilling.
Smedearbejde á 2 mark dgl.

Overskud for året 1852 var ca. 125 rbd., et stort beløb i forhold til hoveriafgiften på 20 rbd. og landgildet på 18 rbd. Omregnet i stude á ca. 20 rbd. viser det, at den årlige afgift til gårdens ejer (Tøfting på Tandrup) udgjorde 2 stude, mens overskuddet var på 6 studes værdi. Fæstebyrden har altså været til at bære.



Matrikelkort fra 1840-erne. »Grøntoft« (matr.-nr. 11) er en typisk parallel-gård med to øst-vest-vendte længer.

Kommentarer til kornavlen,
hovedsageligt baseret på oplysninger, hentet fra
Begtrup: Agerdyrkningens tilstand (1812)

Et læs vinterrug var på 6 traver (á 20 neg), og gav ca. 3 tdr. korn. Udbyttet af vårrug var kun 2 tdr. pr. læs p.gr.a. mere ukrudt i kornmarken. Vinterrug gav op til 6 fold i udbytte. Rughøsten på »Grøntoft« har altså været på højest 21 tdr., måske lidt mindre, boniteten taget i betragtning. Da regnskabet ikke udviser indtægter ved salg af rug, må det formodes, at hele høsten anvendtes til eget forbrug af brødkorn.

Den seksradede byg gav betydeligt mindre udbytte end de toradede sorter, der senere dyrkedes. Der såedes ca. 1 td. byg pr. td. bygsædeland (4.000 m²), og et udbytte på 8 fold anså for godt. Den bedste byg gik til eget forbrug (brød, gryn, malt).

Om avl af havre skriver Begtrup: »Den hvide Havre, som voxer her (i Thy), er udmærket god, stor og vægtig, og bedre end nogen dansk Havre, af den udføres en Deel til Norge og England. - Den brogede Havre dyrkes mest i det Sydlige af Thye, den har større Kjærne, voxer på slet Jord, men har et grovere Straa. - I god Jord ansees 9 til 10 Fold Havre for god Frugtbarhed. Efter en Tønde Udsæd regnes 2 Læs eller 6 Traver, og 5 Tønder i Læsset.«

De ca. 40 læs havre, »Grøntoft« høstede, skulle altså med en god høst kunne give ca. 200 tdr. korn, hvoraf ca. ¼ solgtes til købmand Fuglsang i Agger, der lå bekvemt for eksport til de engelske og norske markeder. Agger kanal var sejlbar frem til omkring 1864.

I Aagaard: »Beskrivelse over Thye« (1802) anføres, at Thys hvide havre (»Grøntoft«s mest avlede sort) opnår højere pris på det norske marked, end havre fra andre egne.

I Jens Møller: »Forsøg til en oeconomisk-statistisk Beskrivelse over Danmarks geistlige Embeder« (1835) gives følgende beskrivelse af kornavlen på en anden gård i sognet, Bedsted præstegård: »Udsæd 36 Td. Korn, hvorefter i Alm. avles 60 Læs.« Da denne avl er på størrelse med »Grøntoft«s, er en sammenligning relevant.

Samme kilde oplyser følgende om forpagtningsafgiften i præstegården: »Pstg. er for Tiden bortforpagtet mod en aarlig Afg. af 10 Td. Rug, 20 Td. Byg og 30 Td. Havre, foruden det Fornødne til 2 Heste, 4 Køer og 10 Faar.«

En sammenligning mellem denne forpagtningsafgift og fæsteafgiften på »Grøntoft« er ganske interessant. - Fæsteafgiften er langt den lempeligste!

Efterskrift: Denne opgørelse over et enkelt år på en fæstegård i Sydthy tænkes senere efterfulgt af en beskrivelse »på langs« (Gården »Grøntoft«, 1852-80, bl.a. overgangen til selveje i 1859) og »på tværs« (de lokale forhold sammenholdt med udviklingen på landsplan i samme periode).

PS:
Den 4. okt. d.å. - netop som årbogen var ved at være klar til at gå i trykken - havde »Grøntoft« og undertegnede besøg af en nordmand, Jarl E. Berge, der var på vej hjem efter udenrigstjeneste ved den norske ambassade i Costa Rica (Mellemamerika). Årsagen til besøget: JEB er medlem af en stor norsk familie med slægtsnavnet Grøntoft. Familiens stamfader udvandrede fra »Grøntoft« til Kristianssand i midten af 1700-tallet. Herom senere (i årbogen for 1987?).

U.L.

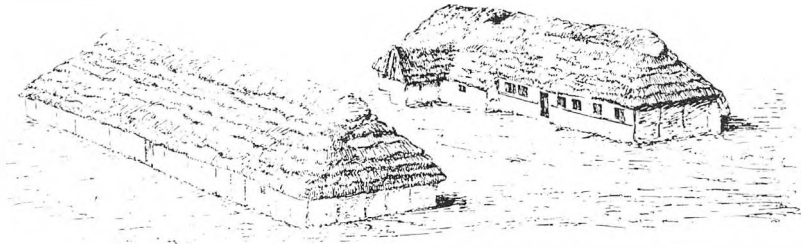

Typisk gammel parallelgård fra Thy. - Som det også ses på matrikelkortet over Bedsted sogn, bestod mange gårde af to parallelle, øst-vest-vendte længer. Med de valmede gavle vendt mod vinden var bygningerne mindst muligt udsatte for den kraftige vestenvind. - Tegning af R. Mejlborg, 1880'erne: En gård i Tingstrup nord for Thisted - her gengivet efter »Landet mod Nordvest«.

Sct. Thøger af Vestervig

Er Thøgerlegenden ren legende?

Af Gunnar Iversen

HELLIG THØGERS LEVNED

i oversættelse ved Hans Olrik 1893-1894[1]

1. På en tid, da kirken var kraftig på forskellige steder som følge af hellige fædres gudsfrygt, blev Hellig Thøger, der var en søn af ædelbårne forældre, født i Thüringen. Fra barndommen af blev han oplært til bogen, og han gjorde fremgang ikke mindre i gode sæder end i kundskab. Da han var nået til manddomsalderen, forlod han for Guds skyld forældre og fædreland og drog over til England. Efter at han dér havde levet en kort tid, ikke på engelsk vis, men på englevis, drog han til Norge.

2. Men medens han opholdt sig i Norge, blev han, i det han på grund af sin hæderværdige livsvandel steg fra trin til trin, indviet til præst. Og da den berømte kong Olav af Norge hørte om hans ry, lod han ham kalde til sig og gjorde ham til sin kapellan. Han forblev da nu hos kongen og opfyldte omhyggeligt sit embeds pligter ved at fejre højtiderne og prædike, og kongen hørte overmåde gerne hans prædiken og omfattede ham med stor kærlighed.

3. Men efter den fromme konges død drog den Guds mand over til Danmark for at vande de vantros hjerter med himmelske vandstrømme. Og da han var kommen derhen, omvendte han mange til troen på Kristus. Men da han kom til Vestervig, og der endnu ikke var nogen kirke dér, rejste han selv - som den, der var fattig i Kristus - af ris og kviste en lille kirke til Guds ære, i hvilken han fejrede messens højtid, og han viste folket mange prøver på sine dyder. Og da folket så hans hellighed, ydede det ham i tilstrækkeligt mål de timelige ting. Efter endelig at have fuldendt livsløbet lykkelig vandrede han til Herren, den 24. juni, og hans legeme blev med ære jordfæstet i den omtalte kirke.

4. Men efter hans død overtog den ærværdige præst Ulfrik styrelsen af samme kirke. Da han nu en nat fejrede nattegudstjenesten i kirken, så han et himmelsk lys glimte i længere tid over den Guds mands grav. Så snart han havde kundgjort dette for folket, ønskede alle inderlig, at den hellige mands ben skulle tages op af jorden. Der blev derfor sendt afsendinger til den herre paven. De opnåede at få et brev fra ham, således som de ønskede det, og med glæde vendte de tilbage og fastsatte dagen for helgenens skrinlæggelse.

5. Der blev da sendt bud til vicebiskoppen i disse egne, Alfrik, om han ville sætte den hellige mands ben på alteret. Da han imidlertid ikke ville komme, sammenkaldte den omtalte præst landets (d.v.s. egnens, stedets) befolkning, tog med ærefrygt benene op af jorden, tvættede dem og satte dem på alteret, den 30. oktober. Men da han den følgende nat ville lægge sig til hvile i sin seng, så han helgenen stå tæt ved, haltende på den ene fod, og han spurgte ham, hvem han var. Han svarede da: »Jeg er den, hvis ben du igår tog op af jorden; det har jeg i rum tid længtes efter, og i højeste grad be-



Sct. Theodgarus med sin kirke. Kalkmaleri efter år 1500 i Skive gl. kirke. Her efter akvarel af J. Magnus-Petersen.

hager det Gud. Men jeg halter af den grund, at du har ladet en stor knokkel, som skal sidde ved min fod, blive i jorden. Tag derfor den op på samme måde; thi der skal ikke mangle dig løn for, hvad du gør«. Dette gjorde da præsten den følgende dag, således som det var blevet ham befalet af helgenen.

6. Men da kong Sven af Danmark og biskop Alfrik havde hørt om dette under, blev de vrede, da de antog, at det var en løgn. Kongen bød derfor biskoppen skyndsomst at drage til Vestervig og afsætte præsten fra hans embede, samt lade de forhastet skrinlagte ben fortæres af ilden, med mindre Gud værdigedes at vise et eller andet tydeligt jærtegn til gunst for dem. Rasende af vrede kom da biskoppen til stedet, og midt i kirken lod han tænde et bål. Dernæst tog han en stor knokkel blandt helgenens ben og kastede den midt ned i luerne; men ubemærket sprang den atter ud af ilden og blev pany funden oven på alteret. Endnu troede biskoppen ikke, men tog en mindre knokkel og lagde den over ilden på et røgelseskar; men i alles påsyn fløj den bort fra ilden hen på alteret. Da biskoppen nu så dette, erkendte han sin brøde, viste kirkens præst ære og tilskyndede alle til lovprisning af Gud og ærefrygt overfor Hellig Thøger. Dernæst vendte han tilbage til kongen og fortalte ham, hvad han havde set; og da kongen hørte dette, ærede han siden bestandig helgenen og påmindede også andre om at ære ham.

I. DEN TYPISKE HELGENLEGENDE

Legenden om Sct. Thøger har været genstand for noget nær en hundredårig tradition for videnskabelig skepsis:[2]

at Thøger drog til Thy for at prædike for hedninge, stemmer ikke med vor viden om kristendommens tidlige sejr i Danmark; beretningen om den første kirke af »ris og kviste« er en poetisk, men barnlig overlevering; den lokalt foranstaltede kontakt til paven og Thøgers derved foranledigede kanonisation, er utvivlsomt en fabel; udover nogle bevarede stumper af en mirakelsamling skyldes vor viden om Hellig Thøger »en typisk helgenlegende der kun er bevaret i afskrifter fra 1600-tallet samt brudstykkevis i breviarer fra Odense, Slesvig, Århus, Lund og Roskilde«.

Summa summarum: »De biografiske efterretninger som disse dokumenter indeholder må tages med stort forbehold«.

Jeg foreslår, vi ta'r et kik på barnet inden vi smider det ud med badevandet.

Thøgers levnedsbeskrivelse forekommer mig usædvanlig nøgtern i forhold til hvad bekender-legender ifølge legendeforskeren Tue Gad[3] byder på.

Allerede helgenens fødsel har undertiden præg af det overordentlige, moderen har syner eller drømmer f.eks. at hun bærer en hund. Som barn er helgenen undertiden asketisk - Sct. Nikolaus nægter at ta' sin mors bryst mere end een gang på fastedage. Som ung arver helgenen ofte en stor formue som han giver til kirken eller de fattige, han øver barmhjertighedsgerninger såsom at forære sin kappe bort, og han hører stemmer, oplever en kaldelse. Efter en sådan afgørende scene følger gerne en manddomsskildring af helgenen som eneboer i hård askese eller fristelse - Benedikt kaster sig i torne og tidsler, Bernhard nøjes med iskoldt vand. Den ære der tilkommer ham og som bydes ham, vægrer han sig ved at tage imod.

Ofte kommer dyrene til den prøvede helgen - fuglene spiser af hans hånd. Endelig varsles ofte i et syn eller en drøm helgenens død.

Af alt dette eventyrligt-mystiske har Thøgerlegenden intet, allerhøjest en snert hist og her; dersom man ser bort fra et par skeletdeles mirakuløse spring fra bålet op på alteret, hvor de skulle få deres blivende plads, har legendens forfatter(e) i stil lagt sig så tæt op ad en egentlig historieskrivning at det skulle være umagen værd at forsøge at uddrage den historiske virkelighed, forfatteren kan tænkes at beskrive, idet jeg konstruktivt vil gå ud fra at forfatteren har ønsket at ville fortælle sandheden, omend ikke den hele sandhed.

II. THØGERS OPHØJELSE TIL HELGEN

Legenden fortæller os dagen for Thøgers helliggørelse i Vestervig, men ikke året. Det ville også være at bryde genren.

Årstallet findes kun i et notat, der er en afskrift af en ukendt kilde. Notatet siger: *1067 S. Theotgari reliquae elevantur.* D.v.s. 1067 ophøjedes Sct. Thøgers relikvier.[4]

Årstallet kan være et, man på et senere tidspunkt har konstrueret sig frem til. Jeg håber i det følgende at kunne sandsynliggøre, at det i så fald er en rimelig god konstruktion, og at den begivenhed legenden omtaler, fandt sted i Vestervig den 30. oktober 1067.

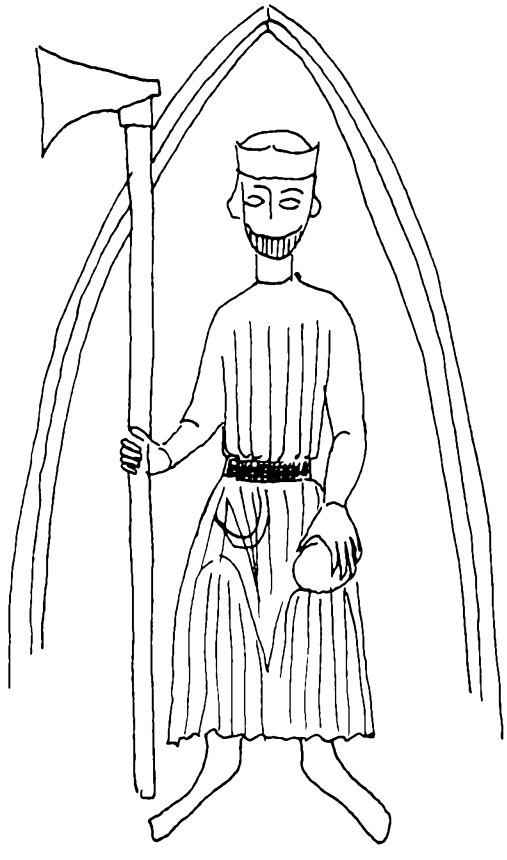

Olav den Hellige. Statue fra Tyldal i Norge, lavet o. 1250 i Trondheim. Nu i Nationalmuseet i Kbh. Tegning: Susanne Tvermoes.

Jeg forudsætter at legendens kong Olav er Olav Haraldsson (den Hellige), konge af Norge fra 1015 til sin død i 1030.

Budet til Rom

Lederen af delegationen fra Vestervig foråret og/eller sommeren 1067 kan have været *Bjarnhardr hinn saxlenzki,* 'en af de mest markante og betydelige skikkelser fra missionstidens Norge'. Sachseren Bjarnhard var som en af de få nordiske missionsbisper bispeviet i Rom og siden godkendt af ærkebispen for Norden, Adalbert af Hamborg-Bremen.

Som bisp for Olav den Helliges søn, kong Magnus, Norges konge 1035-1047, har Bjarnhard været kollega med Thøger, idet Magnus i sine sidste år også var konge i Danmark, valgt på tinge i Viborg 1042. Sven Estridsen bekæmpede Magnus, men formåede aldrig at fordrive ham fra Jylland. Først ved Magnus' død 1047 blev Estridsen konge af Danmark.

Uenig i Magnus' efterfølger i Norge, Harald Hårdråde stærkt Roma-fjendtlige kirkepolitik, emigrerede biskop Bjarnhard til Island, hvor han virkede som biskop i 19-20 år. Efter Hårdråde død 24.9.1066 under dennes forsøg på at erobre England, udnævnes Bjarnhard af Hårdråde søn Olav Kyrre til biskop af Selje yderst ude mod havet i det nordlige Norge - stedet hvor Olav den Hellige i 1015 skal have begyndt sin kristning af landet.

Kyrre, der først kom til Norge fra England, efter overvintring på Orkneyøerne, foråret eller sommeren 1067, sender, som noget af det første, Bjarnhard til Rom for at få ophævet pavestolens banlysning af Norges kirker så at de dødes sjæle kan få fred, og få bragt den norske kirke i orden og på plads under paven i Rom og ærkebispen i Hamborg-Bremen, hvilket altsammen lykkes[5].

Præcis hvornår Bjarnhards rejse foregik, vides ikke. Vejret har næppe været til hinder for Kyrres afrejse fra Orkney og Bjarnhards fra Island i det meget tidlige forår 1067, eftersom Vilhelm Erobrerens triumfsejlads med fuldt udrustede skibe fra England til Normandiet i februar-marts 1067 er skildret som en promenadetur, i 'lys og glad stemning, medbør og roligt hav'.[6]

Bjarnhard kan undervejs fra Norge til Rom have lagt ind i Vestervig allerede i marts 1067. På det tidspunkt synes Estridsen at have bekriget den unge Olav Kyrre, først i 1068 synes en fred at være blevet bekræftet gennem fornuftsægteskaber mellem det norske og danske kongehus.[7] For Bjarnhard har det næppe været tilrådeligt at passere Danmark over land i 1067. Søværts kan Bjarnhard selv med en afrejsedato i juni/juli, have været tilbage i Vestervig fra Rom i september 1067.

Ærkebisp Adalbert

Hverken Thøgerlegenden eller kilderne til Bjarnhards romafærd omtaler nogen henvendelse til Adalbert, ærkebisp af Hamborg-Bremen 1043-1072.

Det er der gode grunde til.

Adalbert[8] var i 1067 en slagen mand. Fra i 1064 at have haft den faktiske ledelse af den tyske regerings politik i sin hånd som rigsforstander og formynder for den unge kong Heinrich IV, måtte han en nat i januar 1066 flygte for sit liv tilbage til Bremen, afsat af et rigsrådsmøde, ledet af hans politisk-gejstlige ærkefjende, bisp Anno af Köln. Fordrevet fra Bremen af sin verdslige hovedmodstander Magnus Billung - hvis morbror var kong Magnus af Norge/Danmark - måtte den forhadte ærkebisp nok en gang tage flugten, denne gang til Harzen, hvor han levede i skjul i mindst et halvt år. En opfordring til igen at gå ind i politik afviser han foråret 1067 i et brev der er mer end forårstræt: han føler sig både gammel og legemssvækket, tanken om at skulle rejse nogen som helst steder hen forekommer ham alt for anstrengende.[9] Hans historieskriver Adam, der kom til Bremen ved denne tid, skildrer Adalbert som en mand der er ude over nervesammenbrudets rand.

Det må være i 1067 at Adalbert gennem forhandlinger med Magnus Billung og markgreve Udo af Stade tvinges til at afstå 2/3 af det enorme gods, han især på d'herrers bekostning i 1060erne har lagt ind under ærkebispesædet.[10]

Adalbert var ude af spillet, også som en mulig døråbner for Bjarnhard og Vestervigfolkene hos pave Alexander II. I skismaet mellem Alexander (pave 1061-1073) og hans modpave har Adalbert i 60'erne ikke stået entydigt på Alexanders side,[11] muligvis fordi Alexander i modsætning til tidligere paver ikke har bakket op bag Adalberts drøm:[12] et nordisk patriarkat med Adalbert som patriarken, en art pave, over de eventuelt kommende selvstændige ærkebispedømmer, noget Sven Estridsen arbejdede hårdt på for Danmarks vedkommende. Efter Adalberts fald i januar 1066 er det Adalberts modstander, bisp Anno af Köln, der i Rom forsoner pavestolen med Tyskland.

Med sund kirkepolitisk tæft går man altså i 1067 uden om ærkebispen af Hamborg-Bremen.

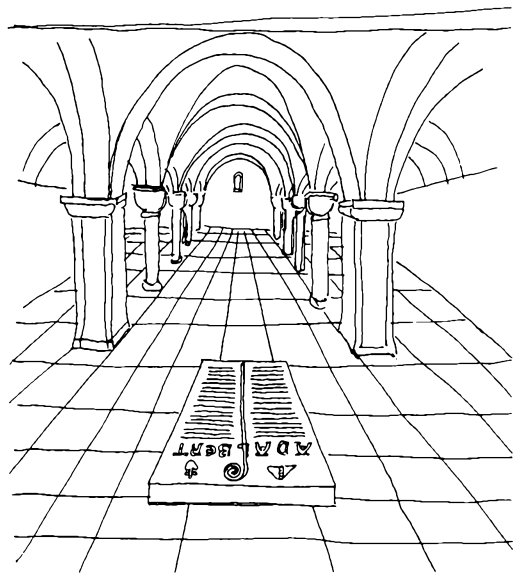

Bremer-domkirkens østkrypt med ærkebisp Adalberts grav. Tegn.: S. Tvermoes.

Pave Alexander II

Paven var hjemme.[13] Traf man ham ikke i Rom skyldes det at han foretrak at tilbringe sommeren i Lucca, hvis bispesæde han havde givet sig selv lov til at beholde efter valget til pave i 1061. Med sine gæstehjem var Lucca iøvrigt en af de vigtigste stationer før Rom for pilgrimme og andre romafarere.

Alexander var lokalpatriot, og anså det som sin pligt at ophjælpe de mindre kirker. Netop i 60'erne byggede han nyt - og om - i Lucca. Hans metode til at skaffe midler til kirkebyggeriet var nyerhvervelse af relikvier eller nyudstilling af gamle. Til sit eget Lucca skal han have anskaffet relikvier af mindst fire martyrer.

Alexander er altså en pave hos hvem man kan forvente umiddelbar forståelse for Vestervigs lokalhelgenprojekt.

Nu behøvede man dengang ikke pavens officielle accept for at kåre sig en helgen. Det kunne klares lokalt, ved stiftets bisp eller ærkebisp.[14]

Tilfældet Vestervig, hvor ærkebispen er 'ude af drift' og bisp og konge stiller sig afvisende, må have appelleret til pave Alexander og hans rådgiver, Kardinal Hildebrand, der fanatisk hævdede den katolske kirkes uafhængighed af

konger og kejsere, og gerne betonede hver eneste biskops direkte afhængighed af pavestolen. Netop Alexander II udstedte usædvanligt mange pavelige værnebreve til klostres abbeder og klosterbrødre. Han kan i lighed med den senere pave Eugenius III's brev til Munkeliv kloster,[15] have givet vestervigerne fri og direkte adgang til pavestolen, uden om den stedlige biskop.

Formelt i orden ville Vestervigs henvendelse uden om den lokale biskop direkte til paven, og pavens positive modtagelse af den, vel være, dersom stiftet hvorunder Vestervig hørte, reelt var uden biskop. At det var den faktiske situation, er sandsynligt.

Vicebiskop Alfrik

Legenden navngir Vestervigpræstens foresatte som *Alfricus* og præsenterer ham som *proepiscopus,* vicebiskop, over »de egne« hvor Vestervig ligger.

Alfriks eksistens bekræftes af Adam af Bremen. Han fortæller at Ribestiftet efter bisp Vales død deles i fire stifter - Ribe, Århus, Viborg, og *Wendila insula,* Vendel-øen; at Vendelstiftets første bisp, munken Magnus, lider skibbrud på Elben på vejen hjem fra bispevielsen i Bremen, og at ærkebisp Adalbert »i hans sted indsatte« Albric.[16]

Adam titulerer ikke Alfrik som vicebiskop, hvorfor legenden som eneste kilde til Alfriks vice-titel er blevet afvist. Efter min mening forhastet.

Hvornår Vale dør og de jyske stifter oprettes, er ikke dokumenteret. Det sker ifølge Adam mens Adalbert endnu plejer sit ærkesædes forretninger med omhu og før hans engagement i det politiske liv af Adam kan karakteriseres som storhedsvanvid. Herudfra kan man sætte år 1063 som det seneste.[17] Udfra Adams omtale af Eginos død i 1072 efter 12 år som bisp i Skåne,[18] og udfra den helt rimelige identifikation af Adams Albric med den Albric der i en ærkebiskoppelig skrivelse af 20. juli 1059 figurerer som Bremerprovst,[19] har man tidfæstet oprettelsen af de ialt 8 danske bispedømmer til omkring 1060 - med en lidt større usikkerhed for de jyske stifters vedkommende til senest 1061.[20]

Vinteren 1061/62 ruster Norges konge, Harald Hårdråde[21] sig til et søslag som han håber vil slå Danmark ud af hænderne på Sven Estridsen. I Nidaros/Trondhjem lader han bygge et stort orlogsskib, udført, som Snorre fortæller, med den største omhu i alle enkeltheder, og med reb og rig, anker og ankertov af en særlig udvalgt kvalitet. Efter forårets komme, måske først på sommeren?, sejler Harald ud - i haglvejr! Da han efter at have fulgt kysten sydpå drejer mod øst med kurs mod Halmstad, hvor slaget efter aftale med Sven skal stå, får de stærk modvind, flåden spredes og skibene må søge ly for stormen, hvor de kan. »I disse stærke storme fik det store skib brug for sine udmærkede trosser og ankerkroge«, skibets trosser får lov at gøre gavn til »de ikke mere klarer det«, uvejret slider ankertovene og ankrene gnaves af hårde sten på havbunden, mens høje bølger bryder mod kongeskibets stavn - ved Læsø. Omsider ankomne til det aftalte sted hører de, at Sven ligger med sin flåde langt nede sydpå ved Fyn og småøerne. Slaget finder først sted først i august 1062. Harald anses for vinder, Sven forsvinder for siden at dukke op i live på Sjælland.

Forløbet, der fører til Alfriks udnævnelse, kan have været dette:

Intet taler imod at tidfæste Magnus' bispevielse i Bremen til forsommeren 1062. Efter højtideligheden, slutter kong Sven sig til sin flåde, der afsejler østover for via Storebælt eller Øresund at mødes med Harald ved Halmstad. Overrasket af den barske østenvind søger flåden læ for stormen mellem de sydfynske øer, inden den fortsætter. Magnus, den nyindviede Vendelbisp, sætter trods kulingen over den relativt smalle, men helt ubeskyttede Elbflod, skipperen overraskes af pludselige vindstød med en vindstyrke på op til 9-10 på Beauforts skala, af forringet sigtbarhed og af høje sideværts bølger. Skibet kæntrer.

Og ærkebisp Adalbert står med et ledigt stift i Danmark.

Magnus var som de øvrige jyske bisper antagelig udvalgt af Sven. Hvor gerne han end ville, kan Adalbert ikke komme i kontakt med Sven, hvis opholdssted og skæbne i det hele taget har været ukendt i måske flere måneder.

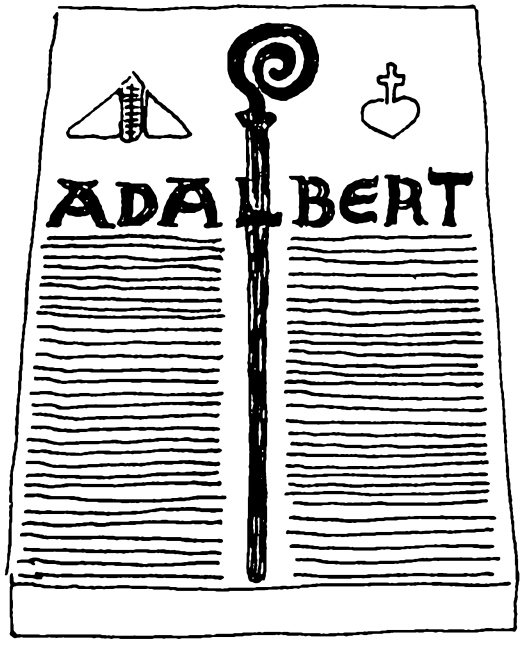

Ærkebisp Adalberts gravsten. Tegn.: S. Tvermoes.

Selvom dette ikke var tilfældet, så havde Sven vigtigere gøremål end at sætte sig sammen med ærkebispen om en ny kandidat til Vendel stift.

Vente tør Adalbert ikke ret længe. Den nye pave, Alexander II (1961-1973) kunne tænkes at ville benytte sig af en pavelig ret[22] til at udnævne bisper til bispestole som står ledige ud over 3 måneder. Fra år 1062 ved Adalbert[23] at han ikke har pavestolens opbakning til sin drøm om et nordeuropæisk patriarkat med Adalbert som patriark over en eventuel dansk selvstændig ærkebiskop, trumfet igennem af Sven Estridsen.

I den situation gør Adalbert, der selv har andet at se til, det bekvemme og iøvrigt ganske fornuftige: han udnævner sin domprovst i Bremen til *vice*biskop af Vendel.

Om Alfrik har sat sit fod i Vendel før kong Sven beordrer ham derop i Thøgersagen, er tvivlsomt. Adalbert har haft hårdt brug for sin domprovst i Bremen, hvis stift rakte fra Elben til Ishavet.

Som domprovst har Alfrik› været ærkebispens nærmeste rådgiver og på hans vegne varetaget bispesædets juridisk-økonomisk-administrative forretninger. Fra 1062, da Adalbert kaster sig ind i det politiske liv for at få indflydelse på den tyske rigsregering,[25] har Alfrik formentlig været udpeget som administrator, idet godsforvaltningen sammen med stiftsforvaltningen er domkapitlets vigtigste opgave, især under bispens forfald eller fravær. 1063-1065 kan denne kun have aflagt sit stift korte besøg.[26] 1064 blir Adalbert rigets forstander og i hele 1065 er han uden afbrydelse ved hoffet. I disse år udvides bispesædets gods til at omfatte hele grevskaber, store jordbesiddende klostre og kejserpaladser. Da Adalbert efter sit fald og flugten til Harzen vender tilbage til Bremen i 1067, er det for at forhandle sig til et forlig med Magnus Billung og grev Udo.[27] Hvem andre end Alfrik har kunnet gennemføre disse forhandlinger, der indebærer en opdeling af det gigantiske godskompleks i tre dele, hvoraf bispesædet må tilkæmpe sig den sidste trediedel?

Det er rimeligt at Alfrik i eftersommeren 1067 ikke efterkommer invitationen fra Vestervig. Han hverken ville eller kunne komme.

Når legenden, på den tid da Alfrik langt om længe viser sig i Vestervig - det er efter den 30. oktober, og kan for den sags skyld være helt henne i 1068 - nu ikke titulerer Alfrik som vicebiskop, men som biskop slet og ret, så kan dette være korrekt. Forhandlingerne i Bremen kan da være overstået, og Adalbert kan for at imødegå hvad man må have følt som overgreb fra pavens side, med Svens billigelse have udnævnt sin domprovst til rigtig biskop.

Thøgers 'kanonisering'

Den fysiske etablering af en helgen sker i to højtidelige akter, der kan overlappe hinanden helt eller delvis, men som dog har hver sin tekniske betegnelse, nemlig *elevatio:* knoglernes opløftelse af graven, og *translatio:* Overflytning af knoglerne, enten til (et helgenskrin på) altret eller til en anden kirke.[28]

Et eksempel. Begivenheden i Odense 1095 da Knud den Helliges lig blev taget op af graven i Albanikirkens lerstampede gulv, er benævnt *elevatio,* uagtet akten indbefattede ligets nedlægning i en stenkiste i krypten i den påbegyndte frådstenskirke ved siden af trækir-

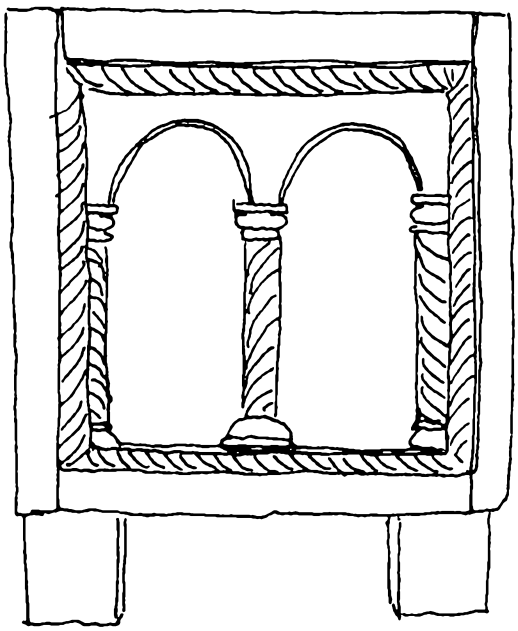

Knud den Helliges skrin, set fra hovedenden. Tegn.: S. Tvermoes.

ken, hvor kongen blev dræbt og begravet i 1086. Knuds *translatio* følger først den 19. april 1100, da skelettet - efter Knuds kanonisering ved paven - lægges i et helgenskrin som denne dag opstilles på højaltret i den ny stenkirke.[29]

At dømme efter Thøgerlegendens beskrivelse af begivenheden i Vestervig den 30. oktober, er *elevatio* og *translatio* så at sige udført i een arbejdsgang. Sikkert med velberåd hu.

Officielt, og dermed også i folkets øjne, er det translationen forstået som overføring af relikvierne til altret, evt. ved skrinlægning, der har givet en hellig mand helgenstatus. Det er gerne translationsdagen der er opført i Kirkens kalendarium som helgenens årlige mindedag med angivelse af hvilken grad af festlighed han skal fejres med.

Legendens forfatter hævder ikke, at paven har kanoniseret Thøger, endsige givet tilladelse til Thøgers *translatio*. Hvad han siger er, at alle i Vestervig ønskede at den hellige mands ben skulle tages op *(levarentur,* af: løfte, hæve),[30] at man derpå sender budbringere til paven, og at man får »den ønskede skriftlige tilladelse«, -underforstået: til at tage Thøgers ben op. At man så i Vestervig, med pavens accept af Thøgers *elevatio* hjemme, har presset på for at få dagen for Thøgers *elevatio* anerkendt som hans translationsdag, har formelt, ifølge legenden, ikke været pavens sag, men en sag mellem Vestervig og den ansvarlige bisp.

Min opfattelse, at paven har givet grønt lys for en *elevatio,* i lighed med den der finder sted i Odense i 1095, støttes af at den ellers så kritiske kong Sven ifølge legenden ikke anfægter Thøgers *elevatio,* men tar den til efterretning - uden at kræve Thøger puttet i sin grav igen. Svens kvalifikationer som forhandlende modpart til paver og ærkebisper er så veldokumenterede i samtiden, at vi har lov at tiltro ham velbevandrethed i slige sager. At han ikke med magt forviser Vestervigpræsten fra hans embede, eller fra landet som gængs skik var, men går den gejstlige kommandovej og beder præstens biskop suspendere præsten, viser at kongen i Thøgersagen har ønsket at gå formelt korrekt til værks.

Svens anke går dels på det af Vestervigpræstens to bevidnede mirakler - to var minimumskrav for en helgenkåring - hvor Thøger ved en åbenbaring skulle have vist sig og sagt god for præsten, haltende, dels på at Thøgers knogler er overført til altret *(ossa translata),* idet han ifølge legendens ordvalg betragter dette som en *translatio,* der er foretaget *temere:* ubesindigt, overilet, forhastet. Som en udvej kræver han Thøgers helgenstatus testet efter en af datidens endnu gængse og juridisk afgørende tests: ildprøven, hvis udfald gjaldt som Guds dom.[31] Kongen overværer ikke selv denne gejstlige retssag. Da bispen efter sin dramatiske visit i Vestervig ændrer signaler og stiller sig positivt til det stærke folkelige krav om en helgen i Thy, lægger Sven sin policy på linie med den, kirken har lagt fra Rom til Vendel stift.

Noget dokument på at paven skulle have *kanoniseret,*[32] d.v.s. indskrevet Thøger i den katolske kirkes helgenliste med den dertil hørende anerkendelse som *sanctus* i hele den katolske verden, kendes ikke. Hellig Thøgers officielle helgendag, den 30. oktober, ses kun at være fejret i middelalderens danske bispekirker.[33] Paven kan derfor i det højeste have *beatifi-*

ceret[34] Thøger, d.v.s. anerkendt hans dyrkelse indenfor et begrænset område, det være sig Danmark, Jylland eller blot i Vendel stift hvorunder Vestervig hørte.

I tråd hermed tolker jeg legendens ord om at biskoppen på stedet i Vestervig opfordrer til at man ærer Thøger - hvilket sker ved den særlige Thøgermesse - og at kongen siden påminder andre om at gøre det samme, som en oplysning om at Thøger først er blevet dyrket lokalt i Vestervig, og senere *(postea)* ved et påbud fra Sven Estridsen i hele landet.

En sådan regional helgen må strengt taget kun benævnes *beatus,* hvad Thøger faktisk også omtales som, første gang legendens forfatter nævner ham: *beatus Theodgarus.*[35] Den principielle skelnen mellem kanonisation og beatifikation blev i middelalderen ikke overholdt konsekvent i praksis, og legenden omtaler da også senere Thøger som *sanctus Theodgarus.*



Hoved af bispestav der skal have tilhørt »Thüringens Apostel«, englænderen Sct. Bonifatius, hvis grav i Fulda har været valfartssted siden missionærens martyrdød 754. Nu i kirkens Dom-Museum. Tegn.: S. Tvermoes.

Den manglende knogle

Når den kritiske, men formelt korrekte kong Sven ifølge vores nøgterne legendeforfatter kun anholder det ene af Vestervigpræstens vidnesbyrd om Thøgers hellighed som løgn og lader det andet passere, må det ganske enkelt skyldes at det ene faktisk er løgn og det andet rimeligt sandt.

Sven kan blive indigneret over præstens påstand om at Thøger har vist sig for ham, halt, bifaldende sin nylige opløftelse, men afvise påstanden om et sådant syn som lodret løgn kan han ikke. Det bevisligt usande må derfor ligge i påstanden om at Thøger halter *fordi* en af hans knogler er glemt i jorden.

Thøger har med andre ord været halt, noget som både Sven og bispen og naturligvis alle i Vestervig har vidst, og som forklarer hvorfor Thøger i modsætning til andre missionærer der udnævntes til bisper for at kunne indvie de nødvendige præster, kirker og kirkegårde rundt om i Norden, aldrig fik titel af biskop: en biskop skulle være legemlig lydefri.[36]

En defekt helgenkandidat må have givet en iøvrigt positivt indstillet pave problemer, som man imidlertid synes at have fundet den i og for sig raffinerede og fremtidsrettede løsning på, at man med dette 'mirakel' og andre udsagn i Thøgermessen har lanceret Thøger som de haltes skytshelgen.[37] Stillet overfor Roms medspil har Sven valgt at droppe dette angrebspunkt, uagtet det har virket som et nummer for frækt og muligvis også personligt stødende på kongen. Sven Estridsen var selv halt.[38] Netop derfor har hans tilslutning til dyrkelsen af Thøger haft stor prestigemæssig betydning for Vestervig.

Nærlæser man iøvrigt legendeforfatterens referat af præstens påståede syn og sammenholder det med skildringen af ildeprøvemiraklet, vil man se, at forfatteren så sanddru og samtidig så nænsom overfor genren som muligt tilbyder den, der ikke tror på mirakler, en forklaring på hvordan det kan være »gået til«: præsten har meget forudseende gemt, men ikke glemt »en stor knogle, som hører til ovenover foden«, antagelig det ene skinneben; det er den man (gen-)finder uskadt på altret i den mørke kirke, efter at bispen har smidt den tilsvarende »store knogle« på ilden. Hvordan denne knogle kom fra ilden og op på altret, ja det var der, som legendeforfatteren næsten helt H. C. Andersensk siger det, ingen der så...

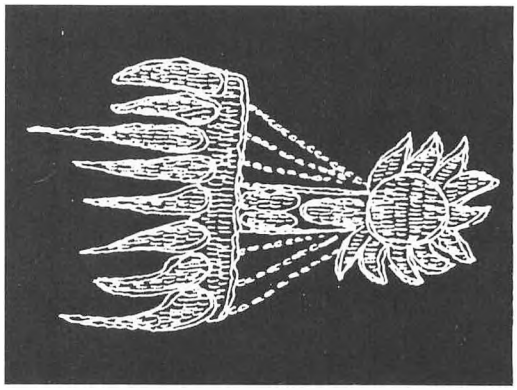

Halley's komet år 1066, her i Bayeux-tapetets gengivelse ca. 1070. Tegn.: S. Tvermoes.

Det himmelske syn

Uantastet i sin sanddruhed af Sven Estridsen, og helt nøgternt refereret af legendens forfatter, fremtræder Vestervigpræstens første natlige syn. Ulfrik så »et himmelsk lys glimte i længere tid over den Guds mands (Thøgers) grav«. Det hævdes ikke f.eks. at lyset udgik fra graven eller fra Gudfader i himmelen. Der er tale om et vedvarende lys på himlen (lumen celeste) oven over graven.

Et sådant naturfænomen, datérbart til den tid Sven Estridsen og bisp Alfrik var samtidige (ca. 1059-1076) er kendt.

Det, Vestervigpræsten så, var - Halley's komet.

Kometen, der allerede af datidens lærde blev identificeret som en komet, blev først observeret af kinesiske astronomer, den 3. april 1066 og hele 67 dage frem, hvad der ifølge nutidens videnskabsmænd tyder på at kometens genkomst det år var usædvanlig lys.[39]

Florence af Worcester der døde 1118, har fået berettet at kometen strålede med stor glans. Vilhelm af Jumiêge fortæller (senest år 1071) at kometen kom til syne på den nordvestlige himmel, hvorfra den med tre lange stråler oplyste størstedelen af himlen i syd.[40] Fra England, ikke så pokkers langt fra Vestervig, fortæller The Anglo-Saxon Chronicle for 1066, at »en komet, som nogen kaldte den langhårede stjerne, viste sig første gang aftenen før Den store Litani-fest, som er den 24. april (påsken), og skinnede hver nat i en uge«.

Selv blandt de lærde som bisp Alfrik, kong Sven og pastor Ulfrik, blev et sådant naturfænomen i datiden betragtet som et Guds tegn, der varsler både godt og ondt, og som ikke kunne anfægtes af nogen, om han så var konge, som noget mirakuløst.

Sct. Harald

Bag Sven Estridsens mere formelle forsøg på at vippe Thøgers helgenkandidatur tror jeg der ligger en mere reel motivation. Vi ved fra dokumenter at Estridsen arbejdede på at få sin oldefar, Harald Blåtand kanoniseret af paven. En sådan nationalhelgen, hvis glorie skulle tjene til at styrke et kongehus, har det været stik imod pave Alexander II's ønske at medvirke til at skabe.

Adam af Bremen slår derimod et gevaldigt slag for tanken om en Sct. Harald[41] efter sit besøg hos kong Sven, der er sat til 1068. Jeg anta'r, at Sven oprindeligt har håbet på en kanonisering i hundredåret for Blåtands kristendåb, der ifølge en tilføjelse hos Adam fandt sted i 966.[42] Romas kolde skulder kan have udvirket støtten fra Bremer-bispen der har været i bekneb for gode venner, og som i 1067/68 også ser ud til at have medvirket ved en forgæves mægling mellem Vilhelm Erobreren og Sven Estridsen.[43] Opfordringen kom fra Vilhelm, der må have været vidende om venskabet mellem Adalbert og Sven, der hævdede at have samme juridiske ret til England som Vilhelm. Pave Alexanders velsignelse af Vilhelms Englandstogt, der derved formentlig allerede i eftersommeren 1066 antog karakter af korstog og hellig krig, har været et slag i ansigtet på Sven Estridsen. Det samarbejde han på det tidspunkt må have haft med ærkebisp Adalbert om forsvaret mod det hedenske venderoprør og den hurtige genopbygning af det store handelscentrum og bispesæde Slesvig/Hedeby, der i 1066 ødelægges af venderne, må have antaget karakter af forbrødring, fremprovokeret af det nu fælles modsætningsforhold til pave Alexander.

En dansk hær kæmper på englændernes side mod Vilhelm Erobreren i oktober 1066. Om den direkte har været udsendt eller støttet af Sven Estridsen, vides ikke. Men pavens mulige

beatificering af Vestervigs Thøger kan have været en lussing fra paven til den danske konge.

Harald Blåtand døde en 1. november, der er Allehelgensdag. Hans dødsdag er sikkert takket være dette sammentræf blevet mindet i samtlige danske kirker på Estridsens tid, om ikke andet så fordi Estridsen har påbudt det: mindet om ham, som Adam udtrykker det, skal leve evig hos os, som lever i det håb at han ikke skal savne martyrkronen.

Når Adam af Bremen ikke nævner Sct. Thøger, er det efter min mening fordi Bremen og det danske kongehus omkring 1070, da Adam skrev sin bog, ønsker den forsmåede kongehelgens tilsnegne festdag den 1. november fritaget for ublu konkurrence fra en reel Sct. Thøgersdag den 30. oktober.

Katolske festdage begynder aftenen før. Det er derfor en provokation af rang, når Vestervigpræsten ved at »glemme« en Thøgerknogle den 30. oktober og lægge den på altret dagen efter, forlænger Thøgerfesten ind i festen for Sct. Harald, der i forvejen må dele sin ære med alle andre helgener.

III. THØGERS MISSION

- og gjorde danerne kristne

Harald Blåtands påstand, at han gjorde danerne kristne, er - en påstand, også selv om Estridsen gentar den overfor Adam af Bremen og han igen overfor os. De sparsomme danske kilders oplysning, at han måtte »revse« folk der ikke ville tage ved den ny tro, skal sættes overfor de mere rigeligt flydende norske og svenske kilder, der fortæller om stadig mission og stadig tilbagefald til hedenskab. Haralds egen søn, Sven Tveskæg, har klart haft opbakning i hedenske kredse, der vel også har taget godt imod hedenske flygtninge fra Norge og Sverige der var under tvangskristning.

Mange af disse hedenske emigranter må have søgt havn på den nørrejyske ø, Vendel, kun en dags sejlads borte, og mangen barket gut må have søgt fra England, midlertidigt eller for good, til Jylland - et land der i bremerprælaten Adams øjne var »endnu mere skrækindjagende end andre egne« i Germanien, »knap dyrket noget sted og knap egnet til menneskelig bosættelse«.[44]

Dette Jylland blev i mere end een generation betjent af kun een bisp, Odinkar af Ribe, der tiltrådte ca. 40 år efter at Harald 'kristnede alle danerne'.

Jovist var her hedninger, tilmed af den livlige slags, der gerne søger til de steder, hvor der sker noget. Og det gjorde der i Vestervig, vikingetiden igennem.

Da Olav den Hellige som ung viking vil ud og opleve verden og blive rig ved det, sejler han med sin flåde til Jylland, hvor Torkel den Høje ligger rustet til vikingetogt. De slår sig sammen, og turen går sydpå langs Jyllands vestkyst via Søndervig og Frisland til England, hvor de belejrer Canterbury, afbrænder domkirken, tar ærkebispen, som havde konfirmeret Olav Tryggveson, som gidsel. Da han trods tortur forbyder skatteudskrivning blandt fattigfolk for at rejse en løsesum, dræber de ham i påsken, 1012. Dette raid, der vakte opsigt i samtiden på grund af sin uhyrlighed, kan efter sagaens beskrivelse kun være udgået fra en red ved Vestervig.[45]

At søge hertil må for en kristen missionær have været at søge til ondets rod.

Vejen til Vestervig

Flere af Olav den Helliges missionsbisper forlod Norge efter dennes martyrdød sommeren 1030. De missionsområder hver især fik tildelt i det øvrige Norden, er efter mit gæt blevet aftalt på et møde, en række nordiske gejstlige havde med ærkebisp Liawizo II i Bremen 1030.[46]

Thøgers udrejse af Norge og indrejse i Danmark som præst kan ikke være foregået uden accept af Knud den Store, der havde den faktiske afgørelse i regeringen i disse lande, der styredes for ham af hans unge sønner. Uden accept og støtte fra Knuds gamle ven, bisp Odinkar, kan Thøger heller ikke have missioneret i Jylland. Odinkar har formentlig inviteret ham. Hvor han virkede inden han kom til Vestervig er ukendt, men de kirker der er viet til ham, ligger i Odinkars stift. Da Thøger ikke selv var bisp, må det også være Odinkar som indviede Thøgers første kirke i Vestervig.

Kirken er ifølge legenden bygget af *virgis et viminibus. Virga* kan betyde kvist, men også

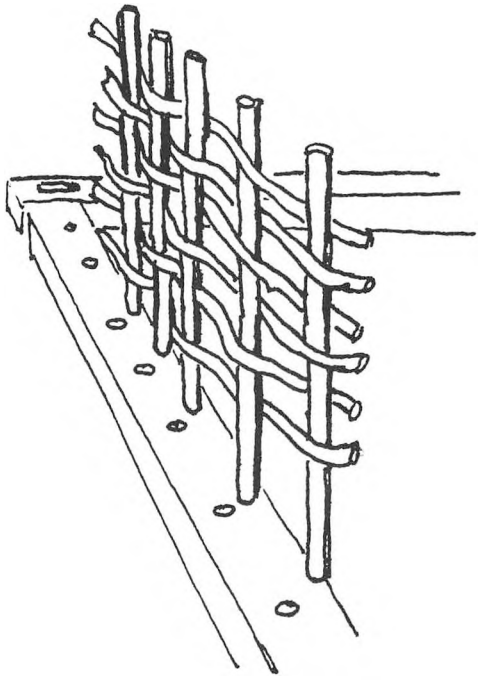

Fletværks-princippet for 1000-tals huset i Sigtuna, fundet 1925 af H. Arbman. Tegn.: S. Tvermoes.

stok og stav, f.eks. om bispestav, altså en kæp på et par centimeters tykkelse. *Vimen* vil sige vidje, navnlig af pil. Som en mulig forløber for den egentlige stavkirke hævder altså legenden, at Thøger bygger en kirke af vidjer flettet mellem stokke. En sådan kirke er ikke fundet, men et verdsligt hus fra Thøgers tid, med vægge bestående af vidjer flettet om tykke stave, nedsat i en solidere træramme med dertil udborede huller, er udgravet i Sigtuna i Sverige.[47]

Sigtuna, anlagt i det tidlige 1000-tal af Olav den Helliges svigerfar, Olov Skötkonung som bevidst modstykke til og afløser af det hedenske handelscentrum Birka, kan som kristent søhandelscentrum allerede fra starten have tjent Vestervig som forbillede, ligesom Vestervig senere kan have tjent som forbillede for Sigtuna. Begge steder ligger to særprægede stenkirker i hinandens nærhed. Den arkitektoniske lighed mellem Vestervigs nu forlængst forsvundne Sct. Thøgers-sognekirke og Sigtunas St. Olov, og Vestervigs klosterkirke og Sigtunas St. Per, er slående.[48]

Thøger kan som Olav den Helliges hirdpræst være efterladt af Olav i Sigtuna sammen med Olavs hustru og datteren Ulfhilde ved Olavs

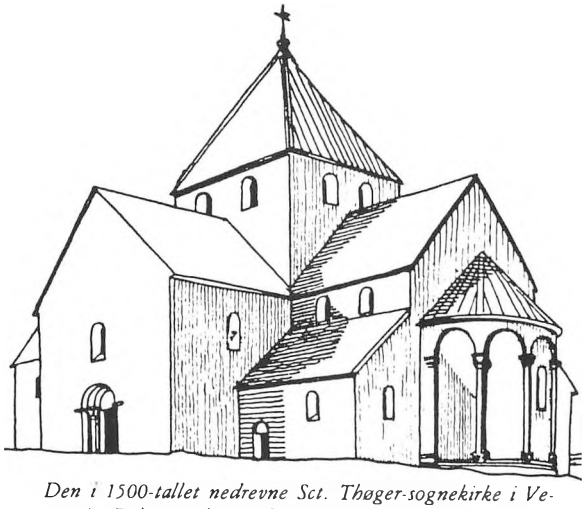

Den i 1500-tallet nedrevne Sct. Thøger-sognekirke i Vestervig. Rekonstruktion af C. G. Schultz, Danmarks kirker Thisted Amt.

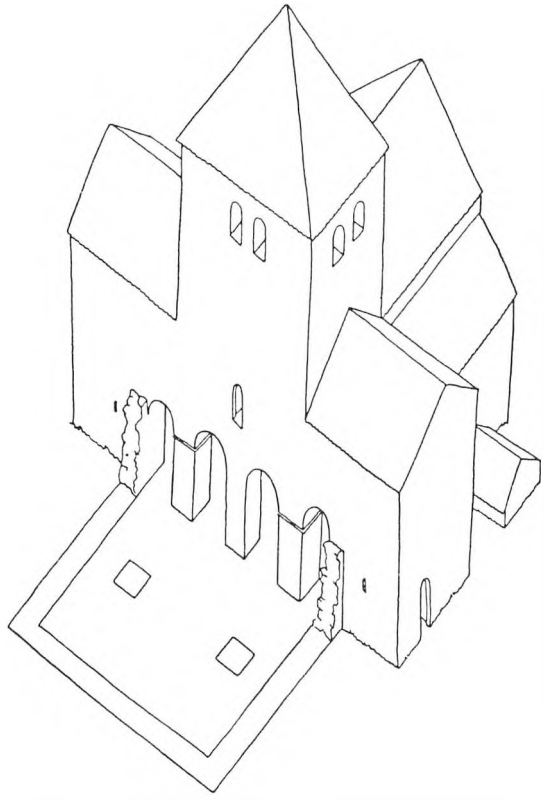

Sct. Olovs kirke i Sigtuna. Dens vestlige del blev ufuldført. Rekonstruktion af Erik Lundberg 1935.

flugt for Knud den Store 1028; Olav tog sønnen Magnus med sig til Rusland.

Her *kan* Knud den Store have hørt Thøger prædike. Det må antagelig være fra denne periode de mønter stammer, som Knud lod præge af Sigtuna-mesteren Tormod, med indskriften: Konge af en del af Sverige.

I Sigtuna befandt sig formentlig også på denne tid Olavs engelske biskop, Sigfrid, der virkede både i Norge og Sverige, hvad Odinkar også gjorde. Da både Sigfrid og Odinkar er deltagere i mødet hos ærkebisp Liawizo i 1030, har vi antagelig her forbindelsen Knud/Odinkar - Sigfrid - Thøger.

Sigfrid var ikke blandt det første hold præster, Olav den Hellige bragte med sig til Norge i 1015. Det kan Thøger ikke have været heller - ingen legendeforfatter ville have undladt at fremhæve det, hvis det havde været tilfældet. Sigfrid kan være identisk med den Sigafridus, der i en engelsk kilde fra 1100-tallet omtales som norsk biskop og munk fra Glastonbury.[49]

Det kan altså sandsynliggøres at legenden har ret, når den siger, at Thøger kom via England til Norge, hvis vi antar at han fulgtes med Sigfrid, der så har stået for hans uddannelse og vielse til præst i Norge. I så fald er han, sammen med Sigfrid, afrejst fra England med Knud den Stores velsignelse, måske inspireret eller ligefrem udpeget af dronning Emma. Via hendes venskab med det flanderske fyrstehus er der direkte forbindelse til det tyske fyrstehus, Billung, der igen er beslægtet med Thüringske fyrstehuse, deriblandt Ekkehard af Meissen.

Som Olavs hirdpræst kan Thøger have været den præst, der hos Snorre døber den uægte fødte søn af Olav den Hellige - Magnus. Da Magnus i 1042 blir konge af Danmark, valgt i Viborg, må Thøger være blevet en art hofpræst for Magnus, som hans fars gamle hofpræst. Thøger kan have formidlet det politiske bryllup mellem Magnus' søster Ulfhilde og ærkebisp Adalberts rival, Ordulf Billung. Magnus kan til gengæld have bygget en ny kirke i Vestervig til Thøger, indviet til Sct. Olav, hvis kult Magnus fremmede med succes.[50]

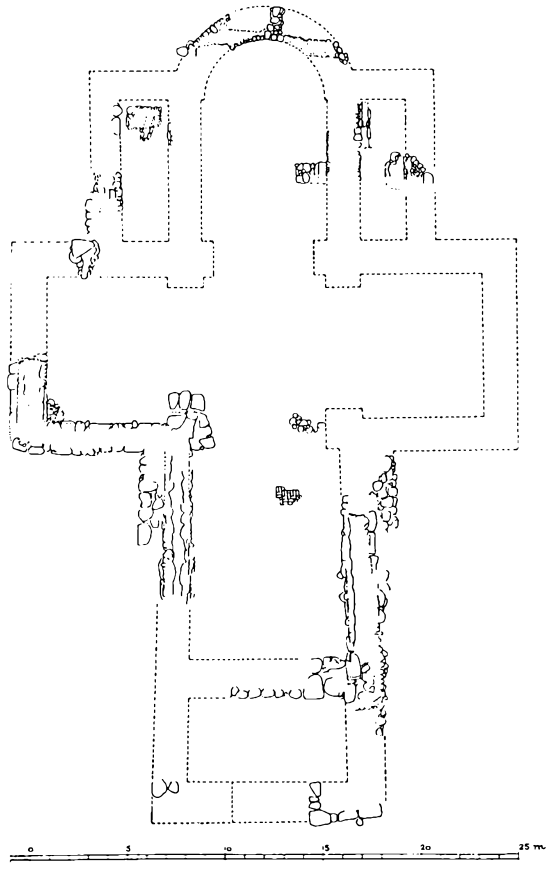

Udgravningsplan (1:300) for Sct. Thøgers sognekirke, målt af C. G. Schultz, i 1939, da man på tomten fandt en mønt der menes »tabt« her omkring 1160. Kun en fornyet udgravning kan vise, om kirken stammer fra denne tid, eller om den kan have fungeret som gravkirke for Sct. Thøger, og i så fald være en af Danmarks tidligste stenkirker.

Thøgers Vestervig

Den version af legenden vi hidtil er gået ud fra, er formentlig den, man har brugt i kirken i Vestervig, idet den uden nærmere geografiske dikkedarer siger at Thøger »kom til Vestervig«.

En anden version, brugt i Odense, forklarer at Thøger kom til en »*villa* som kaldes Westerwych«. I domkirken i Slesvig er blevet forkyndt at Thøger kom til en »*oppidum*, som kaldes Westerwick«.[51]

Om disse latinske betegnelser for bebyggelsen i Vestervig går på tiden for Thøgers ankomst i 1030'erne eller på forholdene som de var i begyndelsen af 1100-tallet da legenden

formentlig blev til,[52] er svært at afgøre ud fra legendens ordlyd. Men:

Thietmar af Merseburg bruger inden 1018 betegnelsen *oppidum* synonymt, i flæng med *villa.*[53] Begge udtryk sættes i håndskrifter fra 1200-tallet lig med *dorf,*[54] d.v.s. landsby eller en bebyggelse karakteriseret ved bønder. Thøgerlegendens anden version siger da også, at Thøger »såede daglig Guds ords sædekorn, også blandt hyrder og landmænd, sådan som en god landmand«.[55]

I tidlig middelalder er imidlertid det latinske *vicus* brugt både om det landligt betonende *dorf* og det handelsbetonende *wik.* Fællesbetegnelsen *vicus* kan tænkes at genspejle den omstændighed, at *dorf* og *wik* er forskelligt dannede ord for den samme form for by - f.eks. benævnes Slesvig i 800-900 både Sliaswig og Sliasthorp.[56]

At det altså ud fra legendens betegnelse *villa* ville være forhastet at opfatte Thøgers Vestervig som ren landsby, understøttes kraftigt af at Adam af Bremen ca. 1070 omtaler Bremen som *villa,*[57] at den engelske munk Ælnoth senest 1122 direkte vil oversætte Hede-by ved *Campi Villa,*[58] at man i det engelske Northumbria hyppigst gengir *villa* ved *lond,*[59] og at Knud den Store i 1020'erne udbyggede Lund i Skåne efter model af London, dengang benævnt Londonvig.

Vestervig må med sin store og naturlige, beskyttede havn ved Limfjordens havmunding

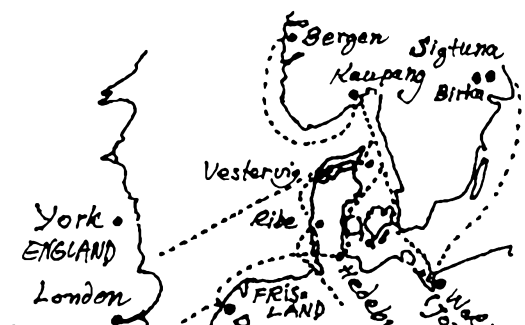

Nogle af vikingetidens søhandelsveje, angivet med stiplet linie på kortet.

have nydt godt af den handel og godstransport, der fra Flandern, Frisland og England gik via Limfjorden til Norge og Sverige og Østersøområdet.[60]

Vestre Havn

Sådanne store fjernhandelspladser kaldtes i vikingetid gerne *vik,* en betegnelse der omkring år 1000 går af mode til fordel for udtrykket *port,* i det mindste i England og Nederlandene. Den kongelige embedsmand, der i London og Winchester benævntes *Wic-gerefa,* får i Edwards og Aethelreds love (senest 1016) titlen *Portireva,* uden at hans funktioner synes ændrede: udover at være købsvidne var han tolder, og forretningerne afsluttedes i hans officielle *tolsel,*[61] toldsal.

Disse engelske forhold må vi have med, når vi vurderer Ælnoths sikkert ordret oversatte betegnelse for *Vestre Havn, occidentalis portus,*[62] brugt om det sted hvor Knud (den Hellige) 1085 beordrer en stor udskreven flåde samlet med henblik på en generobring af England. At det er helt ude mod vest i Limfjorden og ikke ved f.eks. Aggersborg flåden samles, fremgår klart hos Sven Aggesen: »han stævnede en flåde sammen... ved Humlum, som dengang var en havn ved havet«.[63]

Humlum ligger hvor landtungen, som sydfra, fra Hardsyssel skyder sig ud i Limfjorden ved Oddesund og her indsnævrer fjordens gennemsejlingssted, i en langlig krummet vig hæver sig mod vest i et højdedrag der forlænger sig i de anselige Toftum Bjerge, for så et stykke længere mod vest at flade ud i en bred forstrand ved en åmølle. Fra Toftumbjergene har man det totale overblik over Limfjordsmundingen, i vore dage kaldet Nissum Bredning; fra det nære og smalle Oddesund i øst til ud- og indsejlingen i Vesterhavet kan man heroppe fra i rimelig klart vejr følge et skibs passage med det blotte øje.

Den, der i vikingetid og tidlig middelalder har behersket Humlum-Toftum lokaliteten, har behersket trafikken ind og ud af Limfjordens vestre del. Stykket sammen giver for mig at se en række indicier, der taget hver for sig er forblevet upåagtede eller afvist på grund af et noget sagnagtigt præg, billedet af en kongelig,

sømilitær magtkoncentration her ved Humlum/Toftum - stednavne der hører hjemme i vikingetid, måske endog før vikingetogterne:[64]

Stedet »ved det yderste hav«, hvor den tyskromerske kejser Otto den Store (936-973) afrunder sin jyske hærmarch og markerer sin magtposition, kaldes Ottinsand/Oddesund.[65] Knud den Stores søn Harde-Knud er opkaldt efter den egn, hvor han er født ca. 1018[66] - Hard i Jylland,[67] der dårligt kan være andet end Hard-Syssel-egnen. 1025/26 opholder Knud den Store sig sammen med dronning Emma og flåden i den vestlige ende af Limfjorden; på stedet forhandler han med statskupmageren Ulf Jarl og indsætter Hardeknud som regent i Danmark.[68] 1039 lader Hardeknud ved sin afrejse søværts til Flandern og England en del af sin flåde blive liggende i en vig ved havet.[69] I perioden 1044-47 hvor Sven Estridsen forgæves søger at drive kong Magnus Olavsson ud af Jylland, slås der mønt i en by ved navn Toftum.[70] Jeg mener at stedet må være Toftum ved Humlum, hvor flådens mandskab har skullet aflønnes, enten som fjord- og kystvagtmandskab eller for krigstjeneste, og hvor gennemsejlende købmænd har kunnet og skullet købe sig til den af kongen garanterede handelsfred på fjorden. Når der ikke er fundet Toftum-mønter slået efter 1047 kan det skyldes at byen da har været lagt øde, nemlig af Harald Hårdråde, der mellem 1047 og 1050 på sit hærgningstogt til Hedeby lægger kursen sønden om Thy, hvis befolkning tar flugten.[71] Hårdrådes hele hensigt med dette togt kan da have været at lamme Sven Estridsens jyske handelssystem. Havnen ved Humlum, i umiddelbar nærhed af Toftum, behøver vel ikke at have bestået af meget andet end pæle. I alt fald er havnens faciliteter udbyggede igen i år 1085, da Knud (den Hellige) sætter flåden stævne her.

Jeg antar altså eksistensen af et Humlum/-Toftum-anlæg, der udover havn og møntsted også kan have indbefattet en kongsgård. Kombineret med et anlæg ude ved Vestervig har Nissum Bredning dengang virket som en sikker musefælde, der har klappet, ligemeget fra hvad ende musen gik i den. Betegnelsen *Vestre Havn* kan have gået på hele dette kompleks, og

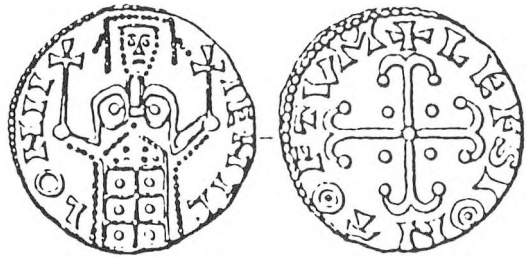

Mønt, præget i Toftum 1044-1047. Afbildning i Hauberg: Atlas over Danmarks mønter ca. 870-1241. 1965.

ikke nødvendigvis udelukkende på Humlum og/eller Vestervig, svarende til Hedeby/Slesvig-anlægget på begge sider af Sli-fjorden, fra ca. 800 kaldet *portus*.[72]

Castrum Vestervig

Vestervig i 1030'erne: en blanding af landlig oplands- og lokal markedsby, og kontinental søhandelsby med transithandel, kgl. toldkammer, skibsproviantering, værft og marinestation. Et sted med mange travle gøremål - og kontrol og administration af disse gøremål, der hovedsagelig har drejet sig om omsætning. At dette ikke behøver at være foregået ombord eller i telte, er der et interessant sted i Thøgermessen der tyder på. Det siges nemlig om Thøger, at »Han byggede som den første en kirke i denne *castrum*«.[73]

En *castrum* er en borg eller i alt fald et befæstet sted. Vestervig har altså enten haft en borg, eller byen som sådan eller en del af den har været befæstet, hvilket antagelig vil sige omgivet af en vold, der kan være forstærket med palisadeværk.

Thøger kan have bygget sin kirke indenfor volden, eller det sker som i Århus hvor man i 1000-tallets anden halvdel bygger domkirken uden for byvolden. At Thøger i denne *castrum* er faldet blandt jyder og handelsfolk fremgår af at han får lov at betale for leveringen af materialet![74] At Thøger betaler, viser, at han fra første færd har forstået at stikke fingeren i jorden.

At han siden får ikke alene til eget underhold, men også til bespisning af fattige og mere til, tyder på en pengerigelighed der ikke udelukkende kan stamme fra bønders og fårepasseres pengepunge.[75]

Dette, at man i Vestervig i 1060'erne, i samråd med sin præst vedtar at få sin afdøde og populære Thøger gravet op og etableret som byens helgen, skaffer sig tilladelse hos paven selv, fastsætter en dato for højtideligheden, inviterer bispen, og så, på hans afslag, på egen hånd gennemfører sit forehavende, fremmaner billedet af en lokal befolkning eller menighed *(populus terra)*, der er særdeles beslutningsdygtig, enten det nu er en ret den har haft, eller en ret den tiltar sig.

Vi står her overfor en sjælden skildring af et stykke dansk demokrati, et bystyre og et menighedsråd, in spé om man vil.

Til sammenligning kan tjene forholdene i Meissen, markgrev Ekkehards borg der blev bispesæde i 968. Bispen og markgreven residerede i selve borgen. På vejen op fra Elben til borgen opstod i 10. årh. en for-stad med livlig markedstrafik og med kirke og boliger for håndværkere og handlende. Den slaviske betegnelse for disse borgere, *vethenici*, indeholder betydningen: råd. Det var dette råd, som helt selvstændigt inviterede Ekkehard til at blive herre af Meissen, ligesom det senere inviterede Polens hersker, Boleslaw Chrobry, til Meissen.[76]

Vestervigs vision

I Vestervig har man omkring 1060 måttet se i øjnene, at vikingetiden var forbi, og det den betød for Vestervig - en saga blot.

Velvidende at den enes død er den andens brød, har man i Vestervig - især da efter Toftums mulige ødelæggelse omkring 1050 - nøje fulgt udviklingen i Jyllands store hedensk-kristne handelscentrum, Hedeby, hvor en begyndende stagnation synes at være sat ind omkring 1020 - i alt fald er der ikke endnu fundet huse påbegyndt i Hedeby efter den tid. Hedebys afbrænding i 1050 har efterladt vestervigerne med tørre øjne. Med byens ødelæggelse af venderne i sommeren 1066 øjner Vestervig for alvor sin chance.

På samme tid konkurrerer Vestervig med Ålborg, Børglum og Hjørring om at blive sæde for Vendelbispen. Dette forudsætte for det første at Vestervig har udviklet sig til en egentlig by - en forudsætning, Knud den Store måske allerede fra 1020'erne har gjort sit til at skabe, og som måske netop Thøgers virke i Vestervig i samarbejde med stedets *populus* har bragt til veje. Det andet krav der kunne stilles til en stiftsby - en passende, anselig kirke - kan Thøger støttet især af kong Magnus have været så nær på at indfri i levende live, at en domkirke kan have stået klar til indvielse 1066/67. Ingen kirke og intet nyt alter indviedes uden tilstedeværelsen af en relikvie, om det så blot var en finger. I Vestervig opdager man i 1066, at man råder over en hel helgen.

Derfor tar Vestervig sit Thøger-initiativ, på tværs af kongens planer om Roskilde som et kongehelgensmykket, østdansk styringscentrum.

Thøgerlegenden kan således læses som en beretning om Vestervigs vision om at blive Hedebys arvtager som vesteuropæisk søhandelscentrum, bispesæde med Danmarks første helgen, og valfartssted for pilgrimme på vej til og fra Olav den Helliges strålende skrin i Trondheim/Nidaros, det helt indlysende eksempel til efterfølgelse for Vestervig.

Hvem var Thøger?

Legendens sparsomme biografiske oplysninger er de eneste middelalderkilder vi har til Thøgers liv og virke. At efterforske en identitet som hans er som at søge det ukendte X i en kriminalgåde...

En version af legenden siger at Thøger før sin højtidelige opløftelse (her sat til 1067) hvilede i jorden »i mange tider« efter »et langt liv«. Sven Estridsen blir ved sin død af Saxo skildret som en gammel mand; han var midt i halvtredserne. Thøger kan således være født omkring år 1000, et årstal legenden også andetsteds peger hen imod:

Thøger gennemgår de sidste trin - i det mindste diakon og presbytergraderne - af sin præsteuddannelse i Norge, og blir så Olavs hofpræst. Da præsters minimumsalder officielt var 30 år, og Olav flygter fra Norge 1028, må Thøger for overhovedet at kunne nå at virke som Olavs kapellan være født år 998. Minimumsalderen kunne til nød sættes ved 25, og Olav var i nød for præster. Født år 998 har Thøger kunnet afslutte den uddannelse han

Fortsættes side 77

NOGLE ÅRSTAL

Danmark		Udlandet
Kristendommen indføres af Harald Blåtand, der også missionerer i Norge.	960- 966	Kejser Otto I. stifter det hellige tysk-romerske rige 962 og fritar 965 Ribe-, Slesvig- og Århus-bispesæderne for skat!
Harald dør og efterfølges af sønnen Sven Tveskæg.	Ca. 986	
	988	Kristendommen indføres i Rusland.
Danske vikingetogter til England næsten årligt.	992	
	995	Olav Tryggvasons kristning af Norge beg.
	Ca. 1000	Olav falder, Tveskæg herre i Norge.
Tveskæg erobrer England.	1013	
Tveskæg dør i England.	1014	
Knud invaderer England.	1015	Olav (den Hellige) invaderer Norge fra Engl.
Knud den Store, eng. konge.	1016	Olav Norges konge.
Knud gift med Emma.	1017	
Knud også konge af Danmark.	1018	
Lund ny-grundlægges.	Ca. 1020	Sigtuna afløser Birka, Hedeby stagnerer.
Knud fordriver Olav.	1028	Olav efterlader Ulfhild i Sigtuna.
Knuds søn Norges regent.	1030	Olav falder ved Stiklestad.
Knud indfører munke.	1030- 1031	Nordiske bisper mødes i Bremen.
- Thøger iblandt dem?		Olav erklæres for helgen.
Knud dør. Hardeknud konge.	1035	Olavs søn Magnus konge i Norge.
Hardeknud sejler til England.	1039	
Hardeknud dør. Magnus konge.	1042	Magnus Olavsson også dansk konge. Søsteren Ulfhild gift med Ordulf Billung.
Strid mellem Magnus og Sven	1043	Adalbert blir ærkebisp af Bremen.
Estridsen. Toftummønter.	1044	
Magnus dør. Estridsen konge.	1047	Harald Hårdråde konge i Norge, bygger kirke i Trondheim, ophjælper Oslo.
Hårdråde hærger ved Thy.		
Hårdråde brænder Hedeby.	1050	Slesvig ophjælpes som Hedebys arvtager.
	1053	Adalbert pavens vikar for hele Norden.
Ny stiftsinddeling.	Ca. 1060	
	1061	Alexander II ny pave (til 1073).
Bisp Magnus drukner.	1062?	Adalbert udnævner Alfrik til vicebisp?
Fred med Hårdråde.	1064	Adalbert Tysklands faktiske leder.
	1066	Januar: Adalbert afsættes som regent. April: Halley's komet ses i påskedagene. Juni: Estridsens svigersøn, venderfyrsten Gottschalk dræbes i hedensk oprør, der medfører Hedebys ødelæggelse. September: Hårdråde falder under forsøg på at erobre England. Oktober: Vilhelm af Normandiet erobrer England med pavens velsignelse; danske tropper kæmper på engelsk side.
Estridsen bekriger Kyrre.	1067	Hårdrådes søn Olav Kyrre konge i Norge, sender bisp Bjarnhard til Rom. I Bremen antagelig forhandlinger mellem Magnus Billung og bispestolen.
30. oktober: Thøgers relikvier ophøjes i Vestervig.		

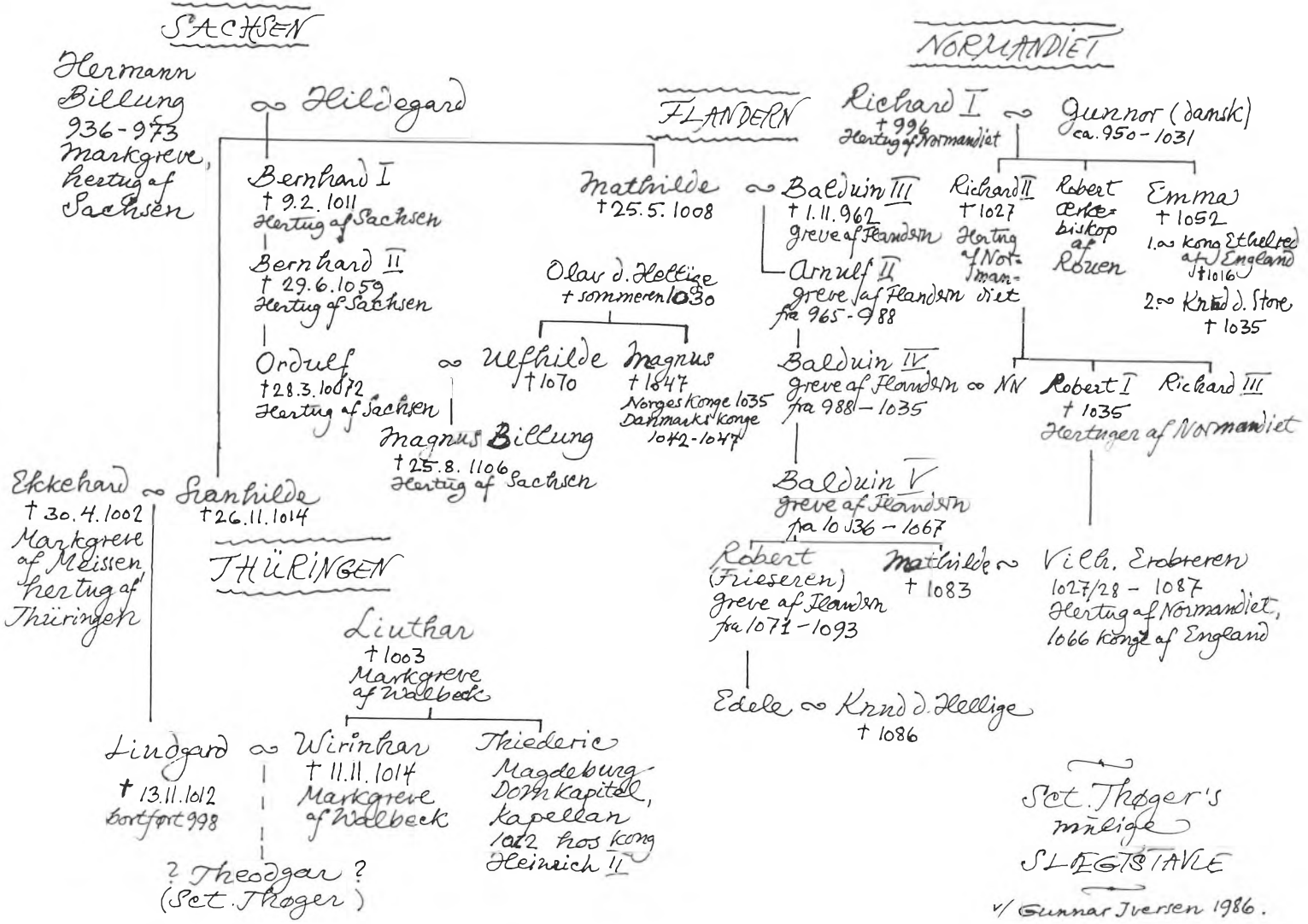
SACHSEN
Hermann Billung 936-973 Markgreve, hertug af Sachsen
∞ Hildegard
Bernhard I † 9.2.1011 Hertug af Sachsen
Bernhard II † 29.6.1059 Hertug af Sachsen
Ordulf † 28.3.1072 Hertug af Sachsen
∞ Ulfhilde † 1070
Magnus † 1847 Norges Konge 1035 Danmarks Konge 1042-1047
Magnus Billung † 25.8.1106 Hertug af Sachsen
Ekkehard ∞ Svanhilde † 26.11.1014
† 30.4.1002 Markgreve af Meissen hertug af Thüringen
THÜRINGEN
Liuthar † 1003 Markgreve af Walbeck
Liudgard † 13.11.1012 bortført 998
∞ Wirinhar † 11.11.1014 Markgreve af Walbeck
Thiederic Magdeburg Domkapitel, kapellan 1042 hos Kong Heinrich II
? Theodgar ? (Sct. Thøger)
FLANDERN
Mathilde † 25.5.1008
∞ Baldwin III † 1.11.962 greve af Flandern
Olav d. Hellige † sommeren 1030
Arnulf II greve af Flandern fra 965-988
Baldwin IV greve af Flandern fra 988-1035
Baldwin V greve af Flandern fra 1036-1067
Robert (Frieseren) greve af Flandern fra 1071-1093
Mathilde † 1083 ∞
Edele ∞ Knud d. Hellige † 1086
NORMANDIET
Richard I † 996 Hertug af Normandiet
∞ Gunnor (dansk) ca. 950-1031
Richard II † 1027 Hertug af Normandiet
Robert Ærkebiskop af Rouen
Emma † 1052
1. ∞ kong Ethelred af England † 1016
2. ∞ Knud d. Store † 1035
∞ NN
Robert I † 1035 Hertuger af Normandiet
Richard III
Wilh. Erobreren 1027/28 - 1087 Hertug af Normandiet, 1066 konge af England
Sct. Thøger's mulige SLÆGTSTAVLE
v/ Gunnar Iversen 1986.

påbegyndte i England, i året 1023, det år Olav gik fra at hente sine præster i England, til at få dem via Bremen.

Spørgsmålet er nu: findes der en fornem thüringsk slægt, hvori der omkring år 1000 kan være født en Theodgar, som af familien kan tænkes sat i en dom- eller klosterskole, for så, i 12-14 årsalderen, at forlade slægt og venner og rejse til England, hvor han lever »engleligt«, d.v.s. under kyskhedsløftet man skulle aflægge som vordende præst eller munk - inden han vælger at blive missionspræst i Norge, og ender som kapellan?

Svaret er: det gør der.

En nat i året 998 bortfører en ung balstyrisk thüringsk greve, Wirinhar af Walbeck,[77] en ung kvinde, Liudgard, fra en abbedisses varetægt. Han står til noget nær dødsdom, men efter mægling og sikkert mod løfte om bod og bedring, gir han slip på sit elskede bytte, og hun vender, modstræbende, tilbage til abbedissen. Først efter Liudgards fars død i april 1002 kan de blive lovformeligt gift. Om de fik børn, vides ikke. Men lad os sætte, at deres lidenskabelige kærlighed bar frugt, og at barnet fik navnet Theodgar, eller Thietgar, som det også staves.

Liudgards far var Ekkehard af Meissen, markgreve og valgt hertug af Thüringen, dræbt som kandidat til kejsertitlen efter Otto den Store.

Mor til Liudgard var Svanhilde, datter af Hildgard og sachserhertugen Hermann Billung, hvis slægt ifølge nogle forskere stammer fra Thüringen. I et af de mange opgør Hermann i embeds medfør havde med Harald Blåtand, blev han taget til fange og tvunget til at lære sig dansk. Fra ham nedstammer Ordulf og Magnus Billung.

Ved navngivningen har Liudgard og Wirinhar fulgt den gængse skik:[78] at tage en stavelse fra den ene af forældrenes navne og parre den med en stavelse fra den anden forældres eller en kær og agtet slægtnings navn. Stavelsen *gar(d)* har Theodgar fået fra Moderen, der igen har den fra oldemor Hildegard. Stavelsen *Thi-et* findes i farens slægt en masse, f.eks. hos abbed Thietmar af Ansgarklostret Corvey (død 1001), hos krønikeskriveren bisp Thietmar af Merseburg, der er farens fætter, og hos farbror Thiederic.

Liudgard beskrives som et stærkt religiøst menneske af mandens fætter, bisp Thietmar. Har hun som ugift, i en abbedisses varetægt født et barn, vil hun helt i tidens ånd have fundet det naturligt at give dette barn til kirken. Karrieren, som en gejstlig uddannelse kunne føre til - biskop, kapellan, kgl. eller kejserlig rådgiver - har været et forsonende moment for barnets forældre, der ikke stod fremmede over for denne branche: i begges slægt var der foruden abbedisser adskillige bisper, Liudgard havde desuden en bror som var kapellan, og Wirinhar en bror Thiederic der var medlem af domkapitlet i Magdeburg og senere kapellan hos kong Heinrich.

Denne farbror Thiederic kan, i lighed med den langt senere abbed Vilh. af Æbelholts onkel, have taget sig af nevøens oplæring ved Magdeburger-kirkens højt ansete domskole og i drengens 14. år have fået ham viet til subdiakon i året 1012, hvor Thiederic udnævnes til hof-kapellan og må forlade Magdeburg. Det kan være Thiederic, der i Magdeburg-kirkens mindebog er indført som *Thiedericus subdiaconus*.[79] Han ser ligesom gennem en åbning i nattehimmelen et lys af en times varighed efter bisp Hellerik's død i 1008 - på Thøgers senere fastsatte festdag, den 30. oktober![80]

Efter ordinationen til denne den laveste præstegrad, der vel har fundet sted i de såkaldte imbredage, september 1012, følger så Thøgers afrejse til det af vikingerne hjemsøgte England - i en af de få pauser det var lykkedes kong Ethelred at skabe. Liudgard blir syg i sit hjem i Thüringen dette efterår, og dør, fortæller bisp Thietmar som gav hende den sidste olie, den 13. november 1012, efter at have set en ung mand stå ved sin højre side...[81]

Rejsen har vel gået via Flandern, hvor Liudgards moster, Mathilde, havde været gift med den i 962 afdøde grev Balduin III. Mathildes svigerfar var nær ven med den store engelske reformator, Dunstan, under dennes exil i Flandern, et venskab Mathildes søn og sønnesøn opretholdt også efter at Dunstan var blevet ærkebiskop af Canterbury. Dunstan var død før

Thøger blev født, men Thøgers mormor, der først dør 1014, kan have udnyttet en anden af søsteren Mathildes engelske forbindelser: Balduin IV's hustru var en niece til kong Ethelreds dronning - Emma.[82]

Emma har haft flair for unge mænd. I ægteskabet med hende, der var langt ældre, forvandler Knud den Store sig fra en ung barbar til en from konge. Det er Emmas bror, ærkebispen af Rouen der døber den unge norske viking Olav Haraldsson, som så i 1015 sætter sig for at kristne Norge.

Mon ikke det er Emma, der, nu som Knud den Stores dronning, sender den unge og ivrige Theodgar til Norge, da Olav beder om hjælp til sit store værk hos en af de kvinder der »står bag«?

Usandsynligt er det ikke.



Vestervig Kapitelsegl.
Efter Henry Petersen: Danske Gejstlige Sigiller.

Kilder og litteraturhenvisninger

1. Danske Helgeners Levned, i oversættelse ved Hans Olrik. 1893-94, s. 334-338. De latinske originaltekster er trykt og kommenteret ved M. Cl. Gertz: Vitae Sanctorum Danorum. 1908-12. Et forsøg på en rekonstruktion på dansk af den katolske Thøgermesse er gjort af pastor H. Laursen, Vestervig: Sankt Thøgers Dag. Historiske Aarbøger for Thisted Amt. 1934.

   For velvillig latinsk assistance er jeg Henrik Bolt Jørgensen megen tak - samt fritagelse for alt videre ansvar -skyldig!
2. Fra henholdsvis Olrik, s. 335, Gertz, s. 4, Thelma Jexlev, Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., 1983 (opslag *Thøger* her ordret citeret).
3. Tue Gad: Legenden i dansk middelalder. 1961, s. 55-57.
4. I de såkaldte Annales Bartholiniani, se Gertz, s. 4; Danmarks Kirker Thisted Amt, bd. 2, 1942, s. 656; Tue Gad: Thøger, i Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder (KLNM) bd. 18.
5. I omtalen af Bjarnhard har jeg fulgt Arne Odd Johnsen: Biskop Bjarnhard og kirkeforholdene i Norge under Harald Hårdråde og Olav Kyrre, i: Per Juvkam (red.): Bjørgvin bispestol. Oslo 1968.
6. Vilhelm af Poitiers, oversat af Erling Albrectsen: To normanniske Krøniker. 1980, s. 199.
7. Erich Hoffmann: Dänemark und England zur Zeit König Sven Estridsons, i: Fuhrmann m.fl. (red.): Aus Reichsgeschichte und Nordischer Geschichte. Kieler Historische Studien. Stuttgart 1972, s. 104.
8. Hovedkilden til Adalbert er Adam af Bremen: De Hamburgske Ærkebispers Historie, oversat af Carsten L. Henrichsen. 1930.
9. Erich Maschke: Adalbert von Bremen. Die Welt als Geschichte 1-3. Stuttgart 1943, s. 32.
10. Adam af Bremen III, 49. Se min argumentation for at året for disse forhandlinger ikke er 1066, men 1067, under pkt. 27.
11. Horst Fuhrmann: Deutsche Geschichte im hohen Mittelalter, 2. Aufl. Göttingen 1983, s. 70.
12. Wolfgang Seegrün: Das Papsttum und Skandinavien. 1967, s. 77: Skismaet kunne brede sig til Norden. Fra 1062 var Adalbert uden Roms støtte til tanken om et patriark-mellemled mellem nordiske ærkebisper og Rom, jfr. Chr. Radtke: Anfänge und erste Entwicklung des Bistums Schleswig im 10. und 11. Jahrhundert. (850 Jahre St.-Petri-Dom zu Schleswig. Schleswig 1981, s. 141).
13. Tilmann Schmidt: Alexander II und die römische Reformgruppe seiner Zeit. Stuttgart 1977, især s. 38 f.
14. Paven bekræftede første gang en mands helgenstatus 993, eneret herpå tog paven først 1234. Se pkt. 32.
15. A. O. Johnsen: Om Pave Eugenius III's vernebrev for Munkeliv kloster. Oslo 1965, s. 8, 23, 34 og 36. Pavelig beskyttelse indebar pavelig forbandelse over den, som forgreb sig på klostrets rettigheder.
16. Adam III, 25 og IV, 2.
17. Aksel E. Christensen, i Danmarks Historie I, 1977, s. 229.
18. Adam IV, 9.

19. Otto Heinrich May: Regesten der Erzbischöfe von Bremen, I. Hannover/Bremen 1937, s. 62.
20. Aksel E. Christensen, 1977, s. 224.
21. Snorre Sturlason: Heimskringla. Kbh. 1948 (Harald Hårdrådes Saga kap. 59-61).
22. Se KLNM: Provisorier, Expektans.
23. Jfr. 12, Radtke.
24. Se KLNM: Provst, Domkapitel.
25. Günter Glaeske: Die Erzbischöfe von Hamburg-Bremen als Reichsfürsten (937-1258). Hildesheim 1962, s. 65.
26. Glaeske, s. 93.
27. Adam (III, 49) angir ikke året. Ud fra begivenhedernes forløb formodet Hans-Joachim Freytag (Die Herrschaft der Billunger in Sachsen. Göttingen 1951, s. 50) at forhandlingerne fandt sted i sidste halvdel af 1066. Adam siger (III, 51) at en frygtelig komet i påsken (1066) varsler to ulykker, den kristne venderfyrste Gottschalcks drab 7. juni og ærkebispens fordrivelse. Da kometen ikke i april 1066 kan have varslet Adalberts fordrivelse fra rigsrådet i januar 1066, må det være hans fordrivelse fra Bremen, Adam tænker på. Adalbert kan altså tidligst være fordrevet fra det belejrede Bremen af Magnus Billung i maj 1066. Da Adam siger at fordrivelsen og Gottschalcks død den 7. juni 1066 falder »i omtrent eet og samme år« (III, 51) så må han dermed mene enten at Adalbert først flygter fra Bremen i begyndelsen af det nye år, altså efter jul 1066, eller at fordrivelsen forstået som den periode, hvori Adalbert er fordrevet fra Bremen, nemlig et halvt år (III, 49), lapper over fra Gottschalcks dødsår 1066 og ind i det næste. De detaljerede forhandlinger om stiftsgodsets opsplitning i tre dele kan derfor først være indledt i 1067.
28. Gertz, s. 4: begivenheden i Vestervig 1067 kan have været en *elevatio*, mens Annales Petri Olai-notitsen om en Thøger-*translatio* 1117 kan gå på en overflytning til den ny klosterkirke.
29. Knuds-Bogen 1986, Studier over Knud den Hellige. Odense 1986, s. 49.
30. Lectio IV, Gertz s. 15, linie 19.
31. KLNM: Gudsdom. Ildprøven blev anvendt endnu 30 år senere i tilfældet Knud den Hellige, jfr. Ælnoths Krønike kap. 32. Sct. Felix blev tilsvarende testet af Meginwerk, bisp af Paderborn indtil 1039, jfr. J. Sumption: Pilgrimage. London 1975, s. 40. Se også O. Fenger: Gammeldansk ret, 1983.
32. Se f. eks. Liebgott: Hellige mænd og kvinder. 1982, s. 14. Tue Gad: Helgener. 1971, s. 31-35. Paven kan bevidst have udtrykt sig svævende; hans kanonisering af den i Lucca dyrkede Sct. Davino dec. 1062 er lige så uvis som Thøgers, jfr. Tilmann Schmidt, se pkt. 13.
33. Tue Gad: Thøger, i KLNM bd. 18, sp. 254. Se også Laursen: Sankt Thøgers Dag. Historisk Aarb. f. Thisted Amt, 1934.
34. KLNM 6, sp. 324 i artiklen om *Helgener*.
35. Lectio I, Gertz s. 14, linie 4.
36. Ligeså præster. Dispensation gaves jfr. KLNM 8, sp. 476. Sygdomme og kropsskavanker antoges ofte at komme af synd. Med en enkelt undtagelse har man for den almene del af Thøgermessen fulgt ritualet for en bekender, der ikke er biskop.
37. Ordene i super benedictus, Gertz s. 23 f: *Pes claudorum et tutela*, hylder Thøger som den der tar »de haltes fod« i sin »beskyttende varetægt«.
38. Harald Hårdrådes Saga, kap. 64. Undersøgelser af Estridsens knogler har dokumenteret en arvelig knælidelse, kombineret med en abnorm udadroteret fodstilling, jfr. H. Gösta Davidsen & Vilh. Møller-Christensen: Liden Kirsten og Buris. 1971, s. 55f.
39. F. R. Stephenson & C. B. F. Walker: Halley's Comet in History. British Museum. 1985, s. 57.
40. Florence of Worcesters Krønike, oversat af E. Albrectsen. Odense 1982, s. 160. Vilhelm af Jumièges 7, 13 jfr. To normanniske Krøniker, oversat af E. Albrectsen. Odense 1980, s. 105.
41. Adam II, 28.
42. Schol. 20.
43. Erich Hoffmann, 1972 (se pkt. 7) om forholdet Vilhelm-Sven.
44. Adam IV, 1. Hardeknud måtte lovgive mod dyrkning af hellige lunde blandt danske i England. Danmark var henimod midten af 11. årh. ikke en kirkeprovins, men netop et missionsområde under Hamborg-Bremen-ærkebispen, der havde pavelig missionsfuldmagt, jfr. T. Nyberg: Skt. Peters efterfølgere i brydningstider. Odense 1979, s. 121. Hedenske runestene en menneskealder senere end Jellingstenen er påvist af E. Moltke: Runerne i Danmark. 1976, s. 191, 203.
45. Olav den Helliges Saga, k. 10. Ove Moberg: Olav Haraldsson, Knut den Store och Sverige. Lund 1941, s. 86.
46. Adam II, 64.
47. Holger Arbman: Bidrag til kännedomen om det äldsta Sigtuna. Fornvännen 1926.
48. Bengt Thordeman: Sigtuna. Stockholm 1926, s. 44, antar at der byggedes på St. Olav-kirken i 1060'erne. Dateringen er omdiskuteret. Om St. Per, se Gunnar Redelius: Sigtunastudier. Lidingö 1975.
49. Absalon Taranger: Den angelsaksiske kirkes indflydelse på den norske. Kristiania 1890, s. 173-180. David Knowles: The Monastic Order in England. Cambridge 1949, s. 68. Glastonbury-munken kan dog være en anden Sigfrid, ligesom Thøger i England kan have studeret ved en domskole og ikke i noget kloster.
50. Adam II, 79. Alliancen mellem kong Magnus og Billungerne i 1042 sker under medvirken af ærkebisp Adalberts forgænger. Har Thøger medvirket, som privatmand med forbindelser eller som Magnus' præst, har dette gjort ham ugleset af kong Sven, som hermed var udmanøvreret, af Adalbert hvis hovedmodstandere Billungerne blev, og vicebisp/domprovst Alfrik der i 1067 har Magnus' billungske slægtning som modpart i forhandlingerne skildret førhen.
51. Breviar-versionens 4. lectio, Gertz s. 19.
52. Gertz s. 9.
53. Gerhard Köbler: *Civitas* und *vicus, burg, stat, dorf* und *wik*. I: Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter. Göttingen 1973, s. 65.
54. Samme, s. 68.
55. Lectio 5, Gertz s. 19.

56. Köbler, s. 69 og 74.
57. Samme, s. 65.
58. Ælnoth, kap. 13.
59. Köbler, s. 73.
60. Vikingetidens »livlige handelsforbindelse« mellem Limfjordslandet og det sydlige Norge, også med Vesteuropa, er omtalt af Olaf Olsen: Fra Ribe Amt 1975, s. 239. At Limfjorden i vikingetiden må være blevet »stærkt benyttet« som handelsvej på grund af den bekvemme søværts forbindelse mellem Østersøområdet og Vesteuropa fremhæves af Else Roesdahl: Danmarks vikingetid. 1980, s. 105. Hun omtaler Limfjorden som »Danmarks vigtigste sejlled« i vikingetiden - »i alt fald i perioder af den« - i bogen Aggersborg gennem 1000 år, Herning 1986, s. 81.
61. Walther Vogel: Wik-Orte und Vikinger. Hansische Geschichtsblätter bd. 60, 1935, s. 24, 25, 39 og 40.
62. Ælnoth kap. 13.
63. Sven Aggesen: Danernes historie, kap. 6. Aggersborg antydes af bl.a. E. Albrectsen i Knuds-Bogen, s. 35 (se pkt. 29).
64. Se Kristian Hald i: Thy, Turistårbogen 1972, s. 33 og 35, og i: Vore Stednavne, 1950, s. 61 f, 102 ff.
65. Omtalt hos Saxo, og hos Adam af Bremen (II, 3).
66. Aggesen: Danernes historie, kap. 5: »denne søn fik blandt folket tilnavnet »Hardè«, ikke fordi han var hård eller grum, men af den grund, at således lød navnet på den landsdel, hvorfra han stammede ved sin fødsel.«
67. At Hardeknud er født i Harde i Jylland hævdes af bl.a. Skjoldungesagaen, og i Flatøbogen: »Hörd á Jotlandi«.
68. Olav den Helliges Saga, kap. 148.
69. Encomium Emmae III, 9, se Kong Knuts Liv og Gerninger, oversat af M. Cl. Gertz, 1896, s. 68.
70. Se afbildninger og datering i Hauberg: Atlas over Danmarks mønter ca. 870-1241. 1965, tab. VIII.
71. Harald Haardraades Saga, kap. 34.
72. KLNM 16, sp. 547.
73. 1. nocturno, Gertz s. 22.
74. Lectio 4, Gertz s. 19.
75. Lectio 5, Gertz s. 19.
76. Die Slawen in Deutschland, udg. af J. Herrmann. Berlin 1970, s. 197, 209 og 445.
77. Walbeck ligger ca. 10 km n for Helmstedt ved floden Aller, midt imellem Magdeburg og Braunschweig i det daværende Nordthüringgau, idag i DDR. Wirinhar omtales 1006 som markgreve af Nordthüringgau, jfr. Ruth Schölkopf: Die Sächsischen Grafen, Göttingen 1957, der behandler Walbeckernes historie s. 73-82. Thietmar af Merseburg, opr. provst i Walbeck, fortæller at Wirinhar 1010 fratages sit len og markgrevetitlen p.g.a. et mord, 1013 dømmes han fredløs p.g.a. forræderi, 1014 anklages han for nok et bruderov, men dør inden straffen eksekveres.
78. Sabine Krüger: Studien zur Sächsischen Grafschaftsverfassung im 9. Jahrhundert. Göttingen 1950, s. 17-20 om navngivning.
    Navnet Theodgar, Thietger el.l. kan være dannet omkring år 1000 i andre thüringske adelsslægter end hos Walbeckerne, Ekkehardingerne og Billungerne, uden dog at være overleveret: 1) greverne af Haldensleben 20 km fra Walbeck, muligt beslægtet med Walbeckerne og Billungerne, jfr. Schölkopf s. 93-98; 2) Burchardingerne, gift ind i slægterne Haldensleben og Ekkehard af Meissen, jfr. Schölkopf s. 102f; 3) markgreve Geros slægt, hvoraf grev Thietmar blev Svanhilde Billungs første mand, også muligt i slægt med Walbeckerne, jfr. Schölkopf s. 55. Alle tre slægter har nær forbindelse til Magdeburg Stift, til Billungerne og derigennem altså også til Flandern og England.
    En mulig forfader til Thøger kan være den af Krüger s. 52 og 55 omtalte grev Theodger el. Thiedgar af Suilbergmark, der giver jord og gods til Corvey-klostret ca. 822-830, samme kloster som Ansgar og siden Walbeckerne er nært tilknyttede.
79. Schölkopfs formodning s. 78.
80. Magdeburger-Dødebog jfr. Neue Mittheilungen, 10, Halle, 1863, s. 264.
81. Thietmar af Merseburg gengir i sin krønike (VI, 51) Liudgards udtalelse om sit syn uden kommentar. Min antagelse, at hun dør af sorg og grædmmelse, støtter jeg dels på tidens følsomhed - f.eks. er det Thietmars begrundelse for hans egen farmors død kort efter hendes søns bortgang -, dels på dette at Wirinhar dør en 11. nov., så at sige på årsdagen for sin elskede Liudgards død en 13. nov., og at Liudgards mor Svanhilde dør den 26. nov., kun 2 uger efter.
82. Om det flanderske fyrstehus, se f.eks. Ganshof: La Flandre sous les premiers comtes. Om Dunstan og Flandern, se Duckett: Saint Dunstan of Canterbury. New York 1955. Dunstans benediktinerreform udgik fra Glastonbury, som også »Thüringens Apostel«, Bonifatius stod i intim forbindelse med, og som senere nød både Emma, Knud den Store og Hardeknuds særlige bevågenhed. Knud indførte en helligdag for Dunstan. P.g.a. Dunstan var England i 10. og 11. årh. førende m.h.t. præsteuddannelsen, jfr. John Godfrey: The Church in Anglo-Saxon England. Cambridge 1962, s.345.

For ikke så lidt af alt dette - og mere til - en varm tak til Einar Vestergaard og hans personale ved Sydthy Bibliotek!

Sidst, men ikke mindst, takker jeg provst Knud Schjødt-Pedersen, Vestervig, for ansporing!

Sindrup, den 2. september 1986.

Erindringer I

Et Tilbageblik - Brudstykker og Selvbetragtninger fræ dem Daw saa læng - læng sin

Af J. M. K. Jensen

Min fødsel

En vinternat i året 1892 - nærmere betegnet den 13. februar - blev der født et lille skrøbeligt drengebarn på 4½ pund i en almindelig bondegård i Mellemthy - selv om gården i dette tilfælde kaldtes - og endnu kaldes - »Villerslevgaard«, hvilket vel i realiteten betyder, at det var den i forhold til hartkornet største gård i Villerslev. Det betyder dog ikke stort, idet det hele i dette tilfælde drejer sig om cirka 7 tønder hartkorn. - Og den lille svækling, der blev født i en forrygende snestorm, var mig. Man var 3-4 voksne mænd, som bemandede en kane med sneudstyr og skovle og med et forspand af 2 stærke jyske heste, fik man med megen besvær startet jordemoderkanen.

Selve »forehavendet« lykkedes forsåvidt, som jeg stadig er i live - selv om jeg ganske stille blev lagt nænsomt til side i den antagelse, at jeg var død ved fødslen. En eller anden opfattede imidlertid et ubetydeligt livstegn hos mig, og efter en stunds forløb og ved ihærdige anstrengelser og anvendelse af alle datidens sparsomme hjælpemidler fik man mig skubbet så stærk i sving, at hele eksperimentet endnu den dag idag bidrager til at holde mig i rotation.

Man fandt det dog formålstjenligt så hurtigt som muligt at få mig hjemmedøbt og såvel i hjemmet som senere i kirken blev jeg opkaldt med de to første navne efter min bedstefar og de to sidste efter min far. De er mere sjældne end - alt andet: Jens Mathias - Katrinus Jensen! - Det var indledningen - til jordelivet. -

Et efter danske bondeforhold nogenlunde begivenhedsrigt liv - og levende liv.

Omtalte »Villerslevgaard« - som før i tiden også har været benævnt som »Eskjærgaard« - blev ved tvangsauktion købt af min tip-tip-oldefar i året 1772 (1782?) og overdraget til en datter og svigersøn.

Datteren hed Inger Jensdatter og hendes mand hed Niels Bertelsen og han var dog vistnok død inden de flyttede ind - eller rettere familien flyttede ind - på »Eskjærgaard«.

At dømme efter en del meget gamle dokumenter har tip-tip-oldefar, der hed Jens Thomasen, og var selvejerbonde i Tingstrup ved Thisted, købt gården i 1772 og overdraget den til datteren i 1782. Om Inger og Jens Bertelsen muligvis har bestyret Ejendommen før overtagelsen er ikke usandsynligt.

Generationerne

Jens Thomasen er altså - i det afsnit, der her omhandles - familiens stamfader.

Den næste generation er Inger Jensdatter og Niels Bertelsen.

Den tredie generation er Christen Nielsen og Ane Laustdatter.

Fjerde generation: Jens Mathias Christensen og Ane Kirstine Nielsen Søndergaard.

Femte generation: Niels Katrinus Jensen og Mariane Larsen Gammelgaard.

Som sjette generation er jeg og mine to søskende også født i »Villerslevgaard«.

I et tidsrum af 133 år har »Eskjærgaard« altså været familiens »domæne«. 1772-1905. I det følgende vil jeg her nedskrive en stil, som jeg omkring årsskiftet 1912-13 som elev på Ryslinge Højskole afleverede til skolens førstelærer - senere medforstander og forstander Johannes Monrad - i hvis dansk-hold jeg var blevet optaget. Stilen skulle vi kalde:

Den lille anetavle viser de af Jens Mathias Katrinus Jensens forfædre, som han skriver om i artiklen, der bringes her i Sydthy Årbog i de kommende 2 til 3 år. - Det kan tilføjes, at Jens M. K. Jensen blev viet 4. august 1921 til Marie Magdalene Breddam, der var født den 20. juli 1895 i Nees. Hun døde 15. september 1981. Han selv døde 13. juli 1972 i Hurup, hvor de boede de sidste år. *E.M.*

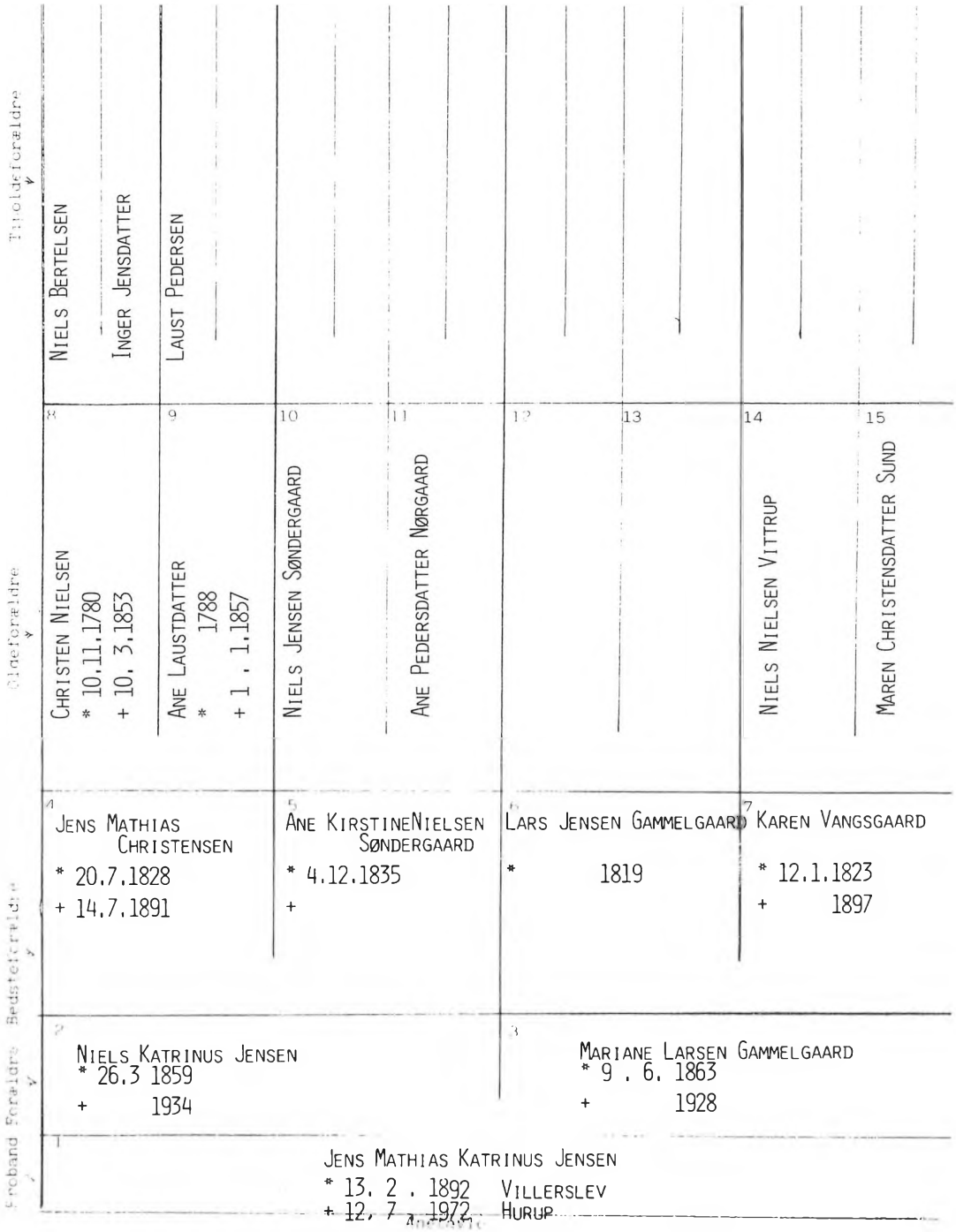

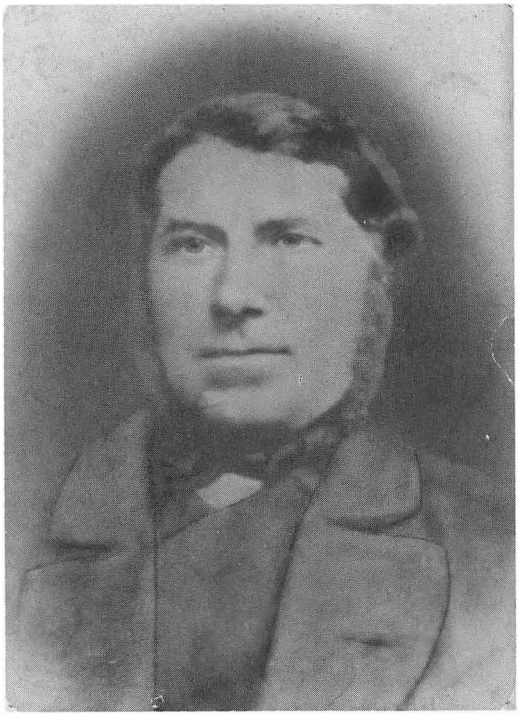

Jens Mathias Christensen
1828 - 1891

Min slægts historie:

Oppe på loftet hjemme i min faders gård står et par gamle møbler, som inden for min slægt i mange år er gået i arv fra den ene generation til den anden. Det ene af disse møbler - en gammel egetræskiste - bærer navnetrækket M.P.S.K. og årstallet 1785. Jeg ved ikke, hvad navnetrækket skal betyde, men det er muligt, at kisten er - om jeg så må sige - indgift i familien. Det andet møbel er et lille egetræshængeskab med en mængde små skuffer og forskellige - tildels hemmelige - rum og bærer navnetrækkene J.M.C. 1863 A.K.Sg.

Disse to navne er mine bedsteforældres og møblet er sikkert ladet lave af dem. Skabet er delt i to dele. Den ene halvdel til husmoderen den anden halvdel til husherren, - i dette tilfælde sognefogeden i Villerslev sogn.

Ved ransagelse af disse to gamle møbler har jeg i sidstnævnte fundet en hel del gamle dokumenter - stærkt beskadigede af møl, fugt og tidens tand i det hele taget. En stor del af dokumenterne er skrevet med gammel dansk skrift og for mit vedkommende meget vanskelige at tyde.

Det ældste af dokumenterne er skrevet ? og underskrevet af min faders-faders-faders-moders-fader, altså min tip-tip-oldefar og lyder ordret således:

Ca. 4. Juni 1782

Jeg underskrevne Jens Thomasen, boende i Tinstrup By udi i Thisted Sogn, hermed sælger, skiøder og aldeles afhænder fra mig og mine Arvinger til min kjære Daatter, Inger Jensdatter, sal: Niels Bertelsens Enke i Villerslev By og Sogn, en mig tilhørende Gaard i bemeldte Villerslev By, som hun selv paaboer og hiden til i Fæste haft haver, derstaaet for Hartkorn 3 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. med alt dets Tilhørende og tilliggende af Ager og Eng, Kiær og Moser, Enemærker og Fællig m.v. som dertil ligger, af Arilds Tid tillagt haver og med Rette tillægge bør, samt ald anden Herligheder



Ane Kirstine, f. Søndergaard
1835 - 1897



Karen, f. Vangsgaard
Laust Gammelgaard

og Rettigheder, saaog tilhørende Mandskab m.v. alt i alt for denne Summa 290 Rigsdaler, skriver Toe Hundrede og halvfemsindstyve Rigsdaler, og da velbenævnte min kjære Daatter fornøielig haver betalt mig forbemeldte Kiøbe-Summa, saa fraskriver jeg herved mig og mine Arvinger ald Ret og Rettighed til eller udi forbemeldte Gaard, eller noget dens Tilhørende eller Tilliggende i nogen Maade som ommeldt er, men herved fuldkommen hiemler og tilstaar merbemeldte min kjære Daatter, Inger Jensdatter, samme som et frit, frelst og uigenkaldeligt Kiøb og Eiendom, som hun og Arvinger evindelig maa eie, nyde, bruge og beholde og sig saa nyttig gøre, som hun og de bedst vide vil og kan, og det frie for min og mine Arvingers og hver Mands Tiltale.

Til ydermere hiemls-Bekræftelse overleveres herved din mig derpaa meddelte Rettens Auktions Skiøde af 20. Juni 1772, som er protokolleret ved Hassing Refs Herreders Ting den 25 Dito fol. 246. - Dette alt bekræfter og stadfæster jeg med egen Haands Underskrift og Segl saaog formaaet Skoleholder Frost og C. Lauritsen Krogh i Thisted dette til Vitterlighed at underskrive og forsegle.

Datum, Thingstrup d. 23. Dec. 1782.

Jens Thomasen (L.S.)

Frost (L.S.) *Krogh (L.S.)*

Efter Inger Jensdatter overtages gården af hendes og Niels Bertelsens yngste søn, Christen Nielsen, født 10. novbr. 1780. Han har gården fra den 17. dec. 1807 til den 23. dec. 1852. Da overtages den igen af hans yngste søn, Jens Mathias Christensen, altså min farfar.

Gaarden kaldes da »Eskjærgaard«, og hartkornet er ansat til ca. 7 tønder.

Denne min farfar var sognefoged og mer end almindelig bekendt for sin store og kraftige legemsbygning. Han var 72 tm. høj og vejede nærmest 265 pund. Min far har set ham bære en byrde på over 600 pund.

Om årsagen til hans mange kræfter har jeg hørt fortælle en krønike. Et par lange bøsseskud vest for gården ligger en stor kæmpehøj som almindelig kaldes »Bavnehøj«.

I Villerslev sogn var der på den tid mange delirister - folk, der til stadighed var halvt afsindige og forkvaklede af drik.

Det var hverdagsbegivenheder at de - snart en og snart en anden - mødte op hos sognefogeden med beklagelser og besværinger i alle mulige og umulige retninger. Næsten hele tiden var han i funktion, og når dagen ikke forslog, måtte en del af natten gå med.

En sen aften efter en tilendebragt »rekognoscering«, red han på sin hest netop forbi nævnte baunehøj på hjemturen, og pludselig ser han til sin store forbavselse, at højen står på fire glødende ildsøjler, og inde fra højen lød der violinmusik og fløjtespil ud til ham. Højfolkene holdt gilde. - Ud fra højen kom så selve højmanden med et stort fad dejlige grød med en stor grødslev i. Sognefogden skulle have en skefuld grød - naturligvis. Da han med velbehag havde spist to skefulde, mærkede han nok, at det var noget med kraft i, og han kunne

godt tænke sig én til, men højmanden sagde stop. Nu måtte han ikke få mere grød, for så ville han blive ligesidet med højmanden i kræfter, og det gik ikke an. Straks var højmanden borte, og højen stod atter i sin vante skikkelse, og rytteren red hjem.

Jeg indestår ikke for rigtigheden af, hvad denne krønike fortæller. Men at han var en mand med usædvanlige kræfter fortæller min mor om.

Hun har selv været øjenvidne til episoden. Min morfar, Laurits Jensen Gammelgaard, boede i »Vangsgaard« i sognet ikke langt fra »Eskjærgaard«, og han var almindelig kendt for at have gode jyske heste. En dag, da karlen skulle mønstre en stor, stærk 3-års hest for en opkøber, løb hesten fra ham ude i gården og løb ud i retning mod indkørslen fra vejen. I samme øjeblik kommer sognefogeden ind i gården og griber med et kæmpetag hesten i grimen og sætter den baglæns i jorden med en sådan kraft, at alle fire ben stak lige frem under den.

Ved en anden lejlighed under en heftig storm, som allerede havde brudt hul i staldmuren beordrede han sine store sønner ud for at sætte døren til vognporten for det fremkomne hul. Men end ikke ved fælles hjælp kunne de i den stærke storm magte at bære portdøren over gårdspladsen. Gamlingen blev ærgerlig og skubbede sønnerne væk, greb selv portdøren, og nu skulle det hul snart være dækket, men nej, - også han måtte give efter for naturkræfterne og give splip på portdøren. Så bed han tænderne sammen, greb atter porten, men vinden var igen stærkere end beregnet og porten blev igen slynget fra ham, men denne gang stod han med et portbræt i hver hånd-!

En dag efter en køretur til Gudnæsstrand Købmandshandel kom han hjem med bl.a. et stykke nyt, flot manillereb - det var en sjældenhed dengang - som var bestemt til en ny énspændertømme. En stor fuldvoksen karl tog imod køretøjet, og da han erfarede, hvad rebet skulle anvendes til, griber han sin lommekniv for at gøre tømmen færdig til brug og deler rebet i to dele. Dette var imidlertid ikke husherrens mening, og øjeblikkelig fik karlen en næve med en sådan kraft, at han slyngede flere gange rundt på gårdspladsen.

Da en daglejer erfarede det forefaldne og spurgte karlen, hvorfor sognefogeden havde slået så hårdt, svarede han, at det gjorde han, fordi det skulle gøre ondt - og det gjorde det satan-lyne-og-tordne-ham også-!

Usædvanlige kræfter var der altså i ham.

Når han røg tobak, stoppede han sin gamle sølvbeslagne merskumspibe halvfuld af skråtobak og fyldte så til med røgtobak. Når han så havde »ryget ud« fyldte han igen på med røgtobak uden først at kradse ud, og efter igen en omgang røg kradsede han det hele ud, samlede asken sammen, og tog den sovs, der havde samlet sig i kanden, hældte den oven på asken, rørte det hele sammen og havde så en herlig lille skrå til slut.



Mariane og Niels Katrinus Jensen

Det er blevet mig fortalt, at han i en periode var temmelig slem til at »pimpe« i den gamle danske kornbrændevin; bl.a.:

Var fuld meget af tiden og det var ved at tage overhånd for ham. Strenge tider var der, og stor uheld havde han med besætningen. Min far fortæller, at de i løbet af et par år forliste 18 kreaturer på gården. Men drikkeriet gjorde jo ikke sagerne bedre. Tværtimod.

Så viser det sig, at manden også var udrustet med æresfølelse og vilje - også i denne sag.

En dag - en søndag - på kirkegården hører han et par af sognets gode mænd med ryggen vendt imod ham samtaler om hans prikære, drikfældige tilbøjeligheder, og de uheldige følger det vilde ende med. Efter gudstjenesten gik han hjem og omfavnede sin dygtige, ferme og smukke hustru - og de græd begge.

Efter den dag drak han ikke mere spiritus. -

Han havde fire børn, alle sønner. To med sin første hustru - Ane Katrine Kjeldgaard - og to med sin anden hustru - Ane Kirstine Søndergaard.

Disse fire knægte havde en ikke ringe respekt for deres kæmpe af en far. Selv var de velvoksne, særlig de to yngste - men ingen kunne nær stå mål med faderen. Energisk, hidsig, opfarende og undertiden hensynsløs kunne han være overfor dem. Klø vankede der ikke så sjældent, og når han talte højt rystede de formelig som Espeløv. I en alder af 18 år skulle min far have haft en legemlig revselse, men da sagde han til den gamle viking, at nu var alt slut, hvis det skete. Gamlingen så vist på ham - og slap.

Slide som bæster skulle de om dagen, og om aftenen måtte de sno liner til tækning og kornbinding, lave tøjr, tøjrpæle og grimer til får og kreaturer, skagler til seletøjet o.s.v., kun når der kom fremmede - gæster - blev de fritaget. Så kom gammeløllet og kortene frem.

»Villerslevgaard« (Eskjærgaard) 1894

Men en meget god oplæring og opdragelse fik de alligevel. Meget af barndoms- og ungdomstiden holdtes der huslærer i hjemmet. Regning, skrivning, læsning, sang og musik oplærtes de dagligt i. En usædvanlig håndskrift kunne de alle præstere - især de to yngste. Den yngste blev senere skolelærer med en meget fin afgangseksamen, skønt han dog kun dumpede ind på Ranum Seminarium som den sidste på holdet. Efterhånden som sønnerne voksede til, og de alle artede sig vel, blev forholdet mellem dem og faderen langt bedre.

Den sidste del af faderens levetid gik han med en lammelse i den ene side - vissen - kaldte de det dengang. Han kunne tabe både kæp og træsko - uden at sanse det, og efterhånden blev han hurtig affældig og døde i en forholdsvis ung alder, 63 år gammel. Det var - såvidt jeg husker rigtigt - om sommeren året 1891.

Mine forældres giftermål

Om foråret 1891 - den 20. marts - blev mine forældre gift. Allerede i 1889 havde min far formelt overtaget »Villerslevgaard«, han var da 30 år gammel og den eneste af sønnerne, som var tilbage i hjemmet. De to ældste vare gifte, den yngste studerede. Min far var ældste søn med faderens anden hustru - født 26. marts 1859 - og var ved giftermålet 32 år gammel og min mor 27. Min mor er født i den tidligere omtalte nabogård, »Vangsgaard«. I hendes slægt har jeg ikke haft lejlighed til at søge særlig langt tilbage, men slægten har dog vist boet på gården i mange år.

Hendes fader - min morfar - derimod er født på gården »Gammelgaard« i Dejbjerg sogn ved Ringkøbing. Som entreprenør fik han overdraget vejanlæg i Thy, og har anlagt hovedlandevejen - nu Hovedvej A 11 - fra Oddesund til Thisted. »Vangsgaard« ligger umiddelbart op mod denne vej, og entreprenør Laurits Jensen Gammelgaard, havde under vejanlægsarbejdet depot på »Vangsgaard«.



Her lærte han Karen Vangsgaard at kende og blev senere gift med hende. Efter afsluttet arbejde med hovedlandevejen blev han tilbudt et jernbaneanlæg i Sverige, men af hensyn til hustru og hjem afslog han tilbudet.

Forresten var det det tilbud, som blev overtaget og fuldført af nylig afdøde etatsråd N. Andersen, Ydby, og ved hvilket anlæg han erhvervede den væsentligste del af sin store formue.

Min morfar, Laurits Jensen Gammelgaard er den eneste af mine forfædre, jeg ved, der har været soldat. Som omtalt er han født på gården »Gammelgaard« i Dejbjerg.

Efter oplysninger fra min mor, var der dengang en ordning, hvorefter de værnepligtige kunne slippe fri for militærtjeneste, når de kunne fremlægge skøde på en ejendom. Denne ordning, blev efter hendes udsagn, brugt på den måde, at hver gang en søn fra »Gammelgaard« - sandsynligvis også fra mange flere ejendomme - skulle møde på session, fik de forud gården tilskødet - og således fremdeles - og slap på den noget lette måde fri for at springe soldat.

Da imidlertid krigen 1848-50 blev en kendsgerning, og L. J. Gammelgaard i kraft af den omtalte ordning havde unddraget sig sin militære pligt, fik han samvittighedsskrupler og meldte sig som frivillig til krigstjeneste.

Han blev optaget i et frivilligt korps - vistnok et såkaldt jægerkorps-. I alle tilfælde deltog han både i udfaldet fra Fredericia og i slaget ved Isted. Under en af disse træfninger faldt hans bedste ven og sidekammerat og det blev det hårdeste slag for ham under hele felttoget. Et plaster på såret - omend kun ufuldkomment - blev det, da han såvel som alle de andre deltagende soldater - blev hyldet og kranset som sejrherrer.

En medalje, som han blev tildelt, er nu i min broders varetægt, eftersom det er ham, der er opkaldt efter forfædrenes eneste militære repræsentant. Han slap uden mén gennem hele Treårskrigen.

Den eneste af alle de nævnte gamle Aner, som jeg husker at have set, er min farmor, Ane Kirstine Søndergaard. Jeg har et stort fotografi af såvel min farfar som min farmor. Jeg beunder begge disse billeder - især dog min farmor. Min farfar er typen på datidens største selvejerbonde. Min farmor har et ualmindelig kønt, næsten klassisk smukt, bevidst og karakterfast ansigt. Tilmed var også hun en høj og statelig bondekone. Hun døde i året 1897.

I »Eskjærgaard« - alias »Villerslevgaard« - er også jeg født, men har kun levet der de første 13 år af mit liv. I det sidste år, jeg kunne kalde det mit hjem, var fire af familiens 5 medlemmer hjemsøgte af sygdom - min mor gennem mange år. Min far solgte derfor - omend med stærk vemod - gården, og den 16. nov. 1905 flyttede vi bort til nabobyen Hassing - i samme kommune - ind i et lille boelsmandshjem. En gammel, men dog hyggelig ejendom, der lå umiddelbart op imod skolen, og de 13 tdr. sæde, der hørte til, grænsede ned mod Ove Sø. Kønt og hyggeligt er der i Hassing, men huset var ikke stort, og i forhold til gården var det nu indskrænkede forhold, vi måtte tilpasse os efter. Men en skøn og - formelig idyllisk - afslutning af mine barndomsår oplevede jeg der.

Så oprandt året 1907, og med dette et nyt livsafsnit.

»Abildgaard«

En mils vej længere mod syd lå på den tid en gammel herregård kaldet »Abildgaard«. Vanrøgtet, kan man vist godt sige, havde den været gennem lange tider.

Imidlertid var langt den største del af jorden af udmærket kvalitet, og der var et tilliggende af godt 500 tdr. sæde til gården.

Samtidig opstod tanken om oprettelse af husmandsbrug og den nyoprettede »Sydthy Udstykningsforening« købte da gården til udstykning, og således blev »Abildgaard« det første udstykningsforetagende i Danmark med tildeling efter statslånsloven.

Efter at have oprettet 18 gode husmandshjem afhændede udstykningsforeningen resterne af gården til min far. Den samlede gård var solgt for 115.000 kr., og min far betalte 48.000 kr. for det tiloversblevne ca. 118 tdr. sæde + alle 3 bygninger og en hel del besætning og redskaber.

Vi måtte så flytte fra vort lille bo i den hyggelige lille by og ind på en gammel forfalden



Mariane og Niels Katrinus Jensen med børnene Laurits Jensen, Jens Mathias Katrinus Jensen, Kirstine Jensen

gård med uhyggelig lange og skæve, tildels faldefærdige bygninger.

Min fader havde arvet for meget af anernes energi til at slå sig til ro på et boelsmandssted i en alder af 48 år. Tilmed var vi alle bleven raske og sunde i de par år, vi boede i Hassing. Den 1. november 1907 drog vi altså ind på »Abildgaard«. Og nu (- altså under mit højskoleophold i 1912 -) efter de forløbne år og efter ikke så få forbedringer af gården, synes jeg alligevel ikke, jeg kunne føle mig hjemme andetsteds. Det skulde da være der, hvor jeg er født og har henlevet mine første, lykkelige barndomsdage-!

- Og alligevel -! Jeg har kun været i »Villerslevgaard« en eneste gang siden da. Det var vel knapt et årstid efter - men måtte allerede dengang i mit inderste udbryde: - Ak, hvor forandret!

Denne stil, hvori jeg har afkortet en del og tilføjet andre dele, men, som ellers i realiteten er samme indhold, blev afleveret til Johs. Monrad. Sammen med en anden stil over samme emne afleveret af en af mine holdkammerater, Aage Petersen, - senere skolelærer - blev den oplæst af Monrad for hele holdet, og fik af ham en sålydende betegnelse på fodnoten:

»En særdeles god stil«.

Aage Petersens stil - er måske nok den bedste - sagde Monrad. Han har navne i sin stil som: Øllegaard, Wissing og Jacob A. Riis, men Katrinus Jensens stil er skrevet mest fornøjeligt.

Jeg var stolt af mine aner.

Fortsættes i Sydthy Årbog 1987

Skibstedgaard

Af Elly Mardal og Gunnar Kjær Mortensen

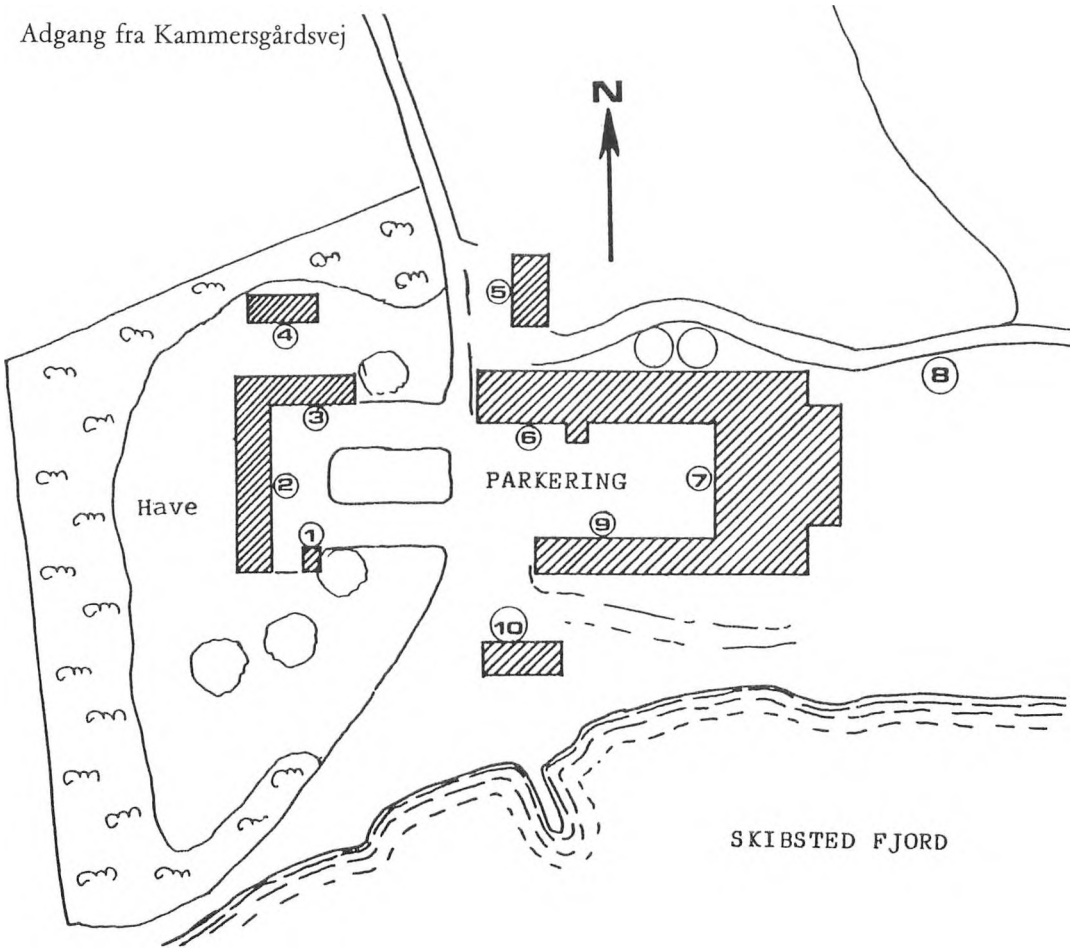

1. Tidligere sydfløj af stuehus, østlige del af nu fritliggende garage.
2. Stuehus.
3. Tidligere gæstestald og vognport, senere gæstefløj.
4. Hønsehus.
5. Maskinhus.
6. Kvægstald.
7. Lade, opført 1777 af bygmester L. C. Schiønning.
8. Fodsti til udsigtspunkt og Ydby Skjold.
9. Hestestald, vognport og folkelejlighed.
10. Folkelejlighed og maskinhus.



Det ca. 200 år gamle stuehus på »Skibstedgaard« - foto: Chr. Christoffersen.
Vi beklager den manglende oplysning om foto i Årbogen 1985 fra »Tandrup«.
Disse dejlige fotos var også leveret af Chr. Christoffersen.

Skibstedgård

Sommeraftensturen den 19. juni gik i år til Skibstedgård. I modsætning til sidste års fine vejr, oplevede vi i år en typisk kølig dansk sommeraften, men uagtet dette trodsede alligevel over 65 kulden og det grå vejr, for at få denne sjældne lejlighed til at se en over 200 år gammel bindingsværksgård, fint vedligeholdt af ejerne af gården siden 1952, Karen og Holger Erichsen.

Efter velkomsten og orienteringen om aftenens forløb, ved Holger Erichsen og Gunnar Kjær Mortensen, indbød Karen og Holger Erichsen os gæstfrit til at se hele det historiske stuehus, og bagefter til at se samtlige udhuse, hvor bl.a. årstallet 1777 er indhugget i de gamle solide bjælker, af den daværende bygmester af gården.

Efter denne interessante rundgang var det markerne det gjaldt. De fleste af gæsterne tog da også med på den lange vandretur, langs de velplejede marker, til istidens slugter, ad veje langs marken, der grænser op mod oldtidskirkegården med de 55 gravhøje fra broncealderen.

Trætte efter den lange vandretur, smagte de medbragte kurves indhold og kaffen ekstra godt i haven ved stranden.

En del frøs dog så meget, at de foretrak at tage hjem til deres lune stuer i stedet.

Ved kaffen fortaltes spredte træk af gårdens historie igennem de sidste 300 år. Aftenen sluttede med aftensang. Endnu en god og velbesøgt historisk midsommeraftentur var til ende.

Ejere af Skibstedgård

1495	Jep Christensen Munk af Koustrup.
1551	Poul Nielssøn.
1595	Christen Poulsen.
- 1632	Jytte Brok.
1632 -	Stalder Kaas.
- 1669	Christen Kaas.
1669 - 1669	Dennes arvinger.
1669 -	(halvdelen) Laur. Bering, Viborg.
1684	Theodor de Longueville/Margr. Kaas.
1691	Jakob von Holten.
1695 - 1697	Laur. Nielsen, rådmand i Thisted.
1697 - 1706	Mikkel Christensen.
1706 - 1713	Søren Kammersgaard, ægt. for. enke.
1713 - 1720	Dorthe Linderot.
1720 - 1729	Andreas Frederik Opitz.
1729 - 1744	Mikkel Pedersen Qvistgaard.
1744 - 1746	Peder Damgaard.
1746 - 1752	Ernst Hjelm Hviid.
1752 - 1755	Andreas Høyer til Irup.
1755 - 1755	Christen Pedersen.
1775 - 1785	Maren Tøfting (enken).
1785 - 1787	Dennes arvinger.
1787 - 1810	Peder Schibsted.
1810 - 1815	Niels Sørensen.
1815 -	Lurs. Djørup til Avnsbjerg.
1821	Niels Larsen.
1821	F. J. L. Eyber.
- 1858	Povl S. Breinholt og G. A. Eyber.
1858 - 1865	Lars Djernæs.
1865 -	Niels J. S. Stokholm.
- 1893	Andreas Eske Carl Bendixsen.
1893 - 1903	Poul S. Bendixsen.
1903 - 1915	Thorning Christensen Riis.
1915 -	P. Rokkjær og Mølbjerg.
- 1918	Niels Rokkjær.
1918 - 1918	Konsortium.
1918 - 1942	Andreas Nielsen.
1942 - 1945	Høje Christensen.
1945 - 1947	Staten.
1947 - 1952	Niels Madsen.
1952 -	Holger O. Erichsen (nuv. ejer).



Sydthy Egnshistoriske Arkiv

Af Elly Mardal og Tage Thure.

Arbejdet med registreringen af arkivets arkivalier skrider nu jævnt frem. Der er ansat en dygtig langtidsledig som medhjælp for arkivlederen, så de mange arkivalier bliver mere overskuelige i den ugentlige åbningstid til glæde for de mange besøgende.

Der bliver stadig indleveret mange forenings- og erhvervsprotokoller; der indleveres også mange billeder og andre skriftlige materialer fra såvel private som fra dødsboer.

Ved den store sommerudstilling, som lokale kunstnere i samarbejde med arkivet hvert år arrangerer, har der i år været en udstilling om teglværker, skolebilleder, kirker og en del billeder af ukendt oprindelse, samt billeder omkring Agger sogn.

Det har været en stor glæde at mange af de 2510, der gæstede udstillingen, har kunnet bidrage med oplysninger om de ophængte billeder.

Snart vil samtlige 18 sognes kirkebøger være at finde på hylderne helt op til 1891.

Blandt andre nyerhvervelser, der nu findes på biblioteket i Hurup er realregistrene til de Skøde- og Panteprotokoller, der er på arkivet (1859-1927). Ligeledes findes også en del af Thisted Amts Tidendes aviser på film, som nu løbende indkøbes og kan ses i bibliotekets filmlæseapparat i åbningstiden.

Iøvrigt henvises til fortegnelsen over arkivalier i Sydthy Årbog 1985.

Egnshistorisk Forening for Sydthy

Der har været forskellige aktiviteter i året, der gik.

I september måned havde foreningen besøg af den 93-årige Jens Chr. Tvergaard fra »Strandet« i Villerslev forsamlingshus, hvor han fortalte om sin barn- og ungdom her i Thy, helt fra århundredskiftet og til 1ste verdenskrigs begyndelse, desuden vistes en smalfilm fra Jens Chr. Tvergaards forældres guldbryllup i Gudnæs sommeren 1941, som han selv havde optaget, det var en interessant aften for de ca. 60 fremmødte.

Foreningen deltog i en lokalhistorisk uge arrangeret i november måned af den daværende naturhøjskole i Morup Mølle.

Udgivelsen af Årbog 1985 fandt sted ved en festaften i samme uge på højskolen. Ved denne lejlighed viste Uffe Larsen en lysbilledserie om Sydthys kirker.

21. januar i år havde foreningen indbudt vore sognerepræsentanter til et orienterende møde, ca. halvdelen var mødt.

Ved generalforsamlingen 25. februar i Bedsted var Thisted Museum tilstede ved museumsinspektørerne Jens H. Bech, Anne Louise Olesen, Per Andersen og Hanne Mathiesen med »Tøm kommodeskuffen«. Der kom virkelig mange fine og sjældne ting frem ved denne lejlighed.

17. april deltog bestyrelsen i et budgetmøde på biblioteket, hvor vi ønskede en længere åbningstid og et større rådighedsbeløb til arkivet.

Vi sendte efter mødet en ansøgning fra foreningen til kommunen om en udvidelse fra de nuværende 4 timer til 20 timer.

I foråret var foreningen repræsenteret ved Gunnar Kjær Mortensen, der sammen med borgmester Arne Hyttel var i Thisted for at se på våben (læs andetsteds).

Ligeledes i april måned deltog foreningen i et arrangement om teglværkernes historie på Missionshotellet i Hurup i samarbejde med Egnshistorisk Arkiv og projekt landboliv for Viborg amt.

Det samme var tilfældet i et møde i Hurup Missionshus, hvor det gjaldt indsamlingen af materiale til Indre Missions 125 års jubilæum.

Medlemstallet har nu passeret de 800.

Bestyrelsen.

Sydthy bøger

udkommet september 1985 til september 1986

Af E. Vestergaard.

Listen omfatter bøger, der handler om Sydthy, er skrevet af forfattere fra Sydthy eller med tilknytning til Sydthy, medens Sydthy-forfatteres bidrag til samleværker eller tidsskriftartikler ikke er medtaget.

Bedsted skole 1960-1985 og dens rødder. 1985.

Egnshistorisk Forening for Sydthy
Sydthy Årbog 1985. 1985.

Haller, Bent
Blåfolket. 1985.
Børnebog.

Skagensbillede. 1985.
Roman.

Hansen, Tove
Sofus. 1985.
Børnebog, illustreret af forfatteren.

Kjeldgaard, Poul
3 gårde i Thy. Kresten Bisgaard Kjeldgaard og hans slægt. Aner og andre slægtninge til c.p.r. nr. 040424-1559. (Hæfte 3). 1985.
Omhandler Villerslevgaard, Kjeldgaard (Hørsted) og Bisgaard (Skyum).

Kristensen, Harald
Slægtsbog for Mette Kirstine Kristensen af Hejlskov. 1984.
Slægtens medlemmer boede bl.a. i Skyum, Villerslev. Hørdum og Ullerup.

Martensen-Larsen, Florian
Hav, fjord og handel. En studie i handelsveje i Nordjylland i tiden indtil 1850. 1986.
Indeholder bl.a. afsnittene: De oprindelige markeder i Vestervig, Markedet i Vestervig flyttes.

Mogensen, Kaj
Jeg tænker på. (Kristendomskundskab 1.-3. kl.).
Elevens bog. 1985.
Lærerens bog. 1985.

Jeg ønsker mig. (Kristendomskundskab 1.-3. kl.). 2. oplag. 1985.
Elevens bog.

Jesus og hans venner. (Kristendomskundskab 1.-3. kl.). 2. oplag. 1985.
Elevens bog.

Træet. (Kristendomskundskab 1.-3. kl.). 2. oplag. 1985.
Elevens bog.

Østens religioner i opbrud. 2. oplag. (Tro i fortid og nutid. Ældste trin). 1986.

Nielsen, Egon
Telefonstationen. Stockholm, 1985.
Samtalestationen oversat til svensk.

Nielsen, Majnar S.
Den enes død. 1985.
Roman i fortsættelse af »Bagerens søn« og »Rent mel i posen«.

Odgaard Jensen, Agnete
Sprang - den gamle teknik mellem vævning og fletning. Fremgangsmåder og modeller. 1985.
Også udsendt som lydbog.

Pedersen, Knud Erik
Esbens flugt. 1986.
Børnebog. 4. del af serien, der begyndte med »Esben«. Også udsendt som Gyldendals Julebog 1985 med titlen »Dommedag nu, Esben«. Her mangler sidste kapitel i forhold til »Esbens flugt«.

Hanegal bag muren. 1986.
Roman.

Petersen, Henny
Henny. Mit daglige liv. 1986.
Selvbiografi.

Skyum Idrætsefterskole 1985.

Svankjær glimt. December 1985.

Sydthy Kommune
lokalplanerne 50, Agger - 52, forslag 2 Hurup - 53, Lyngby - 54, Koldby - 55, Bedsted - 1985.

Lokalplanerne 56, Morup Mølle - 57, Vestervig - 1986.

Regnskab for regnskabsåret 1985. 1986.

Sydthy Kommunes budget for 1986. 1986.

Søndergaard, Bent
Klokken fem minutter i tolv. Træk af besættelsestiden afspejlet i et illegalt blad fra Mors og Thy. 1985.

Weitze, Hans Jørgen
Thy, Mors og Fur - furet og vejrbidt. 1986.
Populær geologisk bog, der beskriver bl.a. Agger og Skibsted fjord.

Vestergaard Bojesen, Ivan
Mine rødder i Thy. 1985.
Bind 1. Om Christen Boyesen og Bodil Kirstine Pedersen af Hillerslev, Thy, samt Mikkel Pedersen og Ane Kjærgaard Nielsdatter af Helligsø-Gettrup med deres forslægt og efterslægt frem til 1980.
Bind 2. Om Salomon Nielsen og Maren Kristine Christensdatter Vestergaard af Sundby, Thy, samt Christen Pedersen (Obel) og Ane Møller Pedersen af Hvidbjerg, Thyholm, med deres forslægt og efterslægt frem til 1980.

Vestervig Roklub
Jubilæumsskrift 1985.
Udgivet af »Roklubbens Venner«. 1985.

Plejehjemmet Åbakken
Jubilæumsskrift 1976-1986. Den 17. august 1986. 1986.

Hvordan får du kontakt til Egnshistorisk Forening for Sydthy?

Drejer det sig om medlemsskab, spørgsmål og/eller forslag til foreningsarbejdet m.m.: Kontakt da et bestyrelsesmedlem eller en kontaktperson.

Bestyrelsen:

Elly Mardal, Burhøjgårdvej 2, Boddum, 7760 Hurup, (formand). - Tlf. 07 95 90 93.

Uffe Larsen, Skolegade 13, 7755 Bedsted, (næstformand). Tlf. 07 94 52 39.

Gitte Jensen, Aggervej 10, Tåbel, 7770 Vestervig, (kasserer). - Tlf. 07 94 18 15.

Gunnar Kjær Mortensen, Fuglebækvej 10, Boddum, 7760 Hurup, (sekretær). - Tlf. 07 95 91 41.

Eigil T. Andersen, Lodbjergvej 39, 7770 Vestervig. - Tlf. 07 94 80 25.

Sogne-kontaktpersoner:

Agger : Jens Andersen, Blåbærvej 10, Agger, 7770 Vestervig, tlf. 07 94 16 29.

Bedsted : Uffe Larsen, Skolegade 13, 7755 Bedsted Thy, tlf. 07 94 52 39.

Boddum : Elly Mardal, Burhøjgårdvej 2, Boddum, 7760 Hurup, tlf. 07 95 90 93.

Gettrup : Egon Olesen, Ydbyvej 92, Gettrup, 7760 Hurup, tlf. 07 95 64 30.

Grurup : Gerda Riis, Nørgårdsvej 2, Gammelby, 7755 Bedsted, tlf. 07 95 13 61.

Hassing : Jens Søndergaard, Udsigten 12, Hassing, 7755 Bedsted, tlf. 07 94 61 99.

Helligsø : Henny Munch, Helligsøvej 44, 7760 Hurup, tlf. 07 95 63 17.

Heltborg : Anne Larsen, Landevejen 61, Heltborg, 7760 Hurup, tlf. 07 95 19 71.

Hurup : Annelise Henriksen, Thormodsvej 31, 7760 Hurup, tlf. 07 95 19 05.
Hjalmar Stauersbøl, Søndergade 26, 7760 Hurup, tlf. 07 95 10 55.

Hvidbjerg: Vera Møller, Hedegårdsvej 11, Svankjær, 7755 Bedsted, tlf. 07 94 81 63.

Hørdum : Jens Jørgen Krogh, Møllevangen 5, Hørdum, 7752 Snedsted, tlf. 07 93 63 61.

Lodbjerg : Eigil T. Andersen, Lodbjergvej 39, 7770 Vestervig, tlf. 07 94 80 25.

Skyum : Jens Tølbøll, Tingvej 2, Skyum, 7752 Snedsted, tlf. 07 93 61 57.

Vestervig : Kristine Vendelboe, Bubbelvej 4, 7760 Hurup, tlf. 07 95 13 03.
Ruth Visby, Klostergade 44, 7770 Vestervig, tlf. 07 94 12 66.

Villerslev : Folmer Tybirk, Kirkebakken 4, Villerslev, 7755 Bedsted, tlf. 07 94 60 27.

Visby : Hans Petersen, Oddesundvej 248, Visby, 7755 Bedsted, tlf. 07 95 14 03.

Ydby : Jytte Sunesen, Brendgårdsvej 67, Ydby, 7760 Hurup, tlf. 07 95 64 05.

Ørum : William Mortensen, Lodbjergvej 54, Ørum, 7755 Bedsted, tlf. 07 94 80 78.

Årbogen tilsendes alle medlemmer.
Kontingent for 1987:
55,- kr. for enlige - 70,- kr. for par.



Fra bogen »Tanker og Tegninger«, udgivet som privattryk af Jens Søndergaard, okt. 1955.

I 1942 skrev Jens Søndergaard om sin hjemegn i »Socialdemokraten«s »Hjemmets Søndag«:

»Limfjorden er et rige for sig. Den mærkeligste fjord i verden. Som en kæmpeslange snor den sig gennem Nordjylland, skvulper sorgløs og ubekymret i blæst og regn og nynner en yndig melodi i mørket og lyst blåt, grønt, gråt og sort.

Den smutter ud ved Thyborøn for at kysse sin store søster, havet og blive gennemfrisket af rigeligt vand.

Limfjorden er en rigdom af fjorde, sunde, øer og næs. Højdedrag skyder sig stejlt op. Enge ligger flade og saftige. Landet ud mod fjorden er fuldt af kæmpehøje i hundredtal. Fra Skibsted Fjord ind under Boddum Doverodde rækker vældige bakker op over Stor-Thy.

Morsø ligger som en dejlig fed smørklat, frugtbar og utømmelig på naturskønhed lige fra den nordlige spids, Feggeklit til den sydlige, Hesteodde.«

ISSN 0900 - 2103

ISBN 87 - 88919 - 01 - 3